Uwarunkowania i mechanizmy zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich – identyfikacja i ocena postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności oraz możliwości ich wykorzystania dla rozwoju lokalnego

Raport dotyczący opracowania i realizacji badań w ramach projektu flagowego „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Strategii UE dla regionu Morza Bałtyckiego"

Zespół badawczy Katedry Socjologii Wsi i Miasta Uniwersytet Łódzki

Pod kierunkiem Elżbiety Psyk-Piotrowskiej w składzie:

Ewa Gabryelak

Ewelina Gwara

Pamela Jeziorska-Biel

Agnieszka Kretek-Kamińska

Ewelina Sudra

2015

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie."
Projekt opracowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Spis treści

1. TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE PODSTAWY PRZEPROWADZONYCH BADAŃ. 11

1.1. Merytoryczny kontekst badania 11

1.1.1. Problematyka przedsiębiorczości i innowacyjności młodych mieszkańców obszarów wiejskich podejmowana w ramach projektu flagowego „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich" od września 2012 do czerwca 2014 r. 11

1.2. Podstawy teoretyczne badań postaw młodzieży wiejskiej w Polsce w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności, operacjonalizacja podstawowych pojęć. 16

1.3. Cele i problematyka zrealizowanych badań 25

1.4. Charakterystyka procesu badawczego 28

2. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ 31

3. WYNIKI ZREALIZOWANYCH BADAŃ 35

3.1. Identyfikacja postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności 35

3.1.1. Ocena zakresu wiedzy badanej młodzieży wiejskiej na temat przedsiębiorczości i innowacyjności 36

Sposób rozumienia pojęć „przedsiębiorczość" i „innowacyjność" 37

Identyfikowanie cech osoby przedsiębiorczej/innowacyjnej oraz przejawów przedsiębiorczości i innowacyjności w otoczeniu badanych (społeczności lokalnej) 47

Identyfikowanie czynników sprzyjających i barier rozwoju postaw przedsiębiorczych/innowacyjnych 52

3.1.2. Analiza i opis stosunku badanej młodzieży do działań innowacyjnych i przedsiębiorczych 71

Znaczenie przedsiębiorczości i innowacyjności w życiu osobistym i społecznym badanej młodzieży 71

Stosunek młodzieży wiejskiej do osób przedsiębiorczych 75

Samoocena młodzieży w zakresie własnej przedsiębiorczości i innowacyjności 78

3.1.3. Opis zachowań badanej młodzieży w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności 85

Zakres i charakter aktywności badanej młodzieży (partycypacja społeczno – polityczna, aktywność edukacyjna i ekonomiczna, itp.) z uwzględnieniem wymiaru innowacyjności i przedsiębiorczości ... 85

Plany na przyszłość (ścieżka edukacyjna, preferowany rodzaj wykonywanej pracy, ewentualna działalność gospodarcza) 97

Plany na przyszłość 104

3.2. Ocena postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności 109

3.2.1. Poziom przedsiębiorczości i innowacyjności badanej młodzieży 109

Zróżnicowanie poziomu przedsiębiorczości i innowacyjności badanej młodzieży ze względu na cechy demograficzne, etap i typ edukacji 115

3.3. Ocena możliwości wykorzystania postaw i zachowań młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności dla rozwoju lokalnego (zrównoważonego) 124

Sytuacja społeczno – zawodowa rodziców i jej wpływ na postawy badanej młodzieży w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności 124

Analiza sposobu postrzegania przez młodzież wiejską potencjału rozwojowego wsi, w tym związanego z zasobami lokalnymi 141

Analiza sytuacji społeczno – gospodarczej gmin, w których zamieszkuje badana młodzież 157

Sytuacja społeczno – gospodarcza gmin, a poziom przedsiębiorczości zamieszkującej je młodzieży 177

WNIOSKI I REKOMENDACJE 182

STRESZCZENIE 186

BIBLIOGRAFIA 201

Informacje o autorkach 204

SPIS TABEL, WYKRESÓW I MAP

Tabela 1 Relacje pomiędzy celami badań i pytaniami badawczymi. 26
Tabela 2 Liczba uczniów i studentów w trzech województwach 31
Tabela 3 Podział ankietowanych ze względu na wiek 32
Tabela 4 Podział ankietowanych ze względu na klasę 32
Tabela 5 Podział ankietowanych ze względu na typ szkoły 33
Tabela 6 Podział ankietowanych ze względu na kierunek studiów 34
Tabela 7 Podział badanych ze względu na płeć 34
Tabela 8 Cechy osoby przedsiębiorczej 38
Tabela 9 Cechy osoby przedsiębiorczej wskazane przez ankietowanych 40
Tabela 10 Cechy osoby przedsiębiorczej a płeć badanych 41
Tabela 11 Cechy osoby przedsiębiorczej według województw 43
Tabela 12 Typ szkoły do której uczęszcza ankietowany a wymieniane cechy osoby innowacyjnej. ... 45
Tabela 13 Województwo zamieszkania ankietowanego a wymieniane cechy osoby innowacyjnej. 46
Tabela 14 Opinia o zachowaniach w kategoriach przejawów przedsiębiorczości 47
Tabela 15 Przejawy przedsiębiorczości według badanych z poszczególnych szkół 50
Tabela 16 Typ szkoły a dostrzeganie w swoim najbliższym otoczeniu osoby przedsiębiorczej 51
Tabela 17 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a badane województwa. 56
Tabela 18 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a rodzaj gminy 57
Tabela 19 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a status badanego 59
Tabela 20 Uczestnictwo w zajęciach dotyczących przedsiębiorczości a typ szkoły 62
Tabela 21 Deklaracje ankietowanych (w podziale na uczniów i studentów) dotyczące tego, czy podczas zajęć szkolnych pojawiła się tematyka innowacyjności. 67
Tabela 22 Deklaracje ankietowanych (w podziale na uczniów i studentów) dotyczące atrakcyjności i przydatności zajęć na temat innowacyjności 68
Tabela 23 Stopień, w jakim dotychczasowe zajęcia w szkole/uczelni pomagały w kształtowaniu, rozwijaniu cech i umiejętności a rodzaj szkoły 70

Tabela 24 Cechy mogące świadczyć o przedsiębiorczości 71
Tabela 25 Rozkład przeciwstawnych twierdzeń a status badanego 73
Tabela 26 Rozkład przeciwstawnych twierdzeń a typ szkoły 74
Tabela 27 Stosunek młodzieży badanej do Marka, Oli i Zuzy 76
Tabela 28 Stosunek uczniów oraz studentów do Marka, Oli i Zuzy 77
Tabela 29 Stosunek badanych z poszczególnych typów szkół do Marka, Oli i Zuzy 77
Tabela 30 Samoocena w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności 79
Tabela 31 Zakres wyników sumarycznego pomiaru samooceny 80
Tabela 32 Typ szkoły a samoocena badanych 83
Tabela 33 Kierunek studiów a samoocena studentów 84
Tabela 34 Formy działalności społecznej realizowane przez uczniów i studentów 88
Tabela 35 Formy działalności społecznej a typ szkoły 89
Tabela 36 Typ zadań wykonywanych w ramach działalności społecznej przez uczniów i studentów . 91
Tabela 37 Typ zadań wykonywanych w ramach działalności społecznej a typ szkoły. 91
Tabela 38 Aktywność polityczna badanej młodzieży 95
Tabela 39 Aktywność polityczna uczniów i studentów. 96
Tabela 40 Typ szkoły a aktywność polityczna 96
Tabela 41 Wykonywanie pracy zawodowej przez uczniów i studentów 98
Tabela 42 Wykonywanie pracy zawodowej przez badanych z poszczególnych rodzajów szkół 99
Tabela 43 Dodatkowe zajęcia, w których uczestniczyli badani 101
Tabela 44 Korzyści, jakie przyniosły badanym uczestnictwo w dodatkowych zajęciach 102
Tabela 45 Typ szkoły a czas spędzania na dodatkowe zajęcia 103
Tabela 46 Typ szkoły a zamiar dalszej nauki 104
Tabela 47 Plany status po zakończeniu edukacji wg etapu edukacji 105
Tabela 48 Plany po zakończeniu edukacji wśród badanych z różnych typów szkół 105
Tabela 49 Cechy przyszłej pracy 106
Tabela 50 Planowana czynność w przypadku nie znalezienia pracy w wyuczonym zawodzie w najbliższym otoczeniu przez uczniów i studentów 107
Tabela 51 Planowana czynność w przypadku nieznalezienia pracy w wyuczonym zawodzie przez badanych z różnych rodzajów szkół 108

Tabela 52 Związki między wymiarami postawy przedsiębiorczej: 115
Tabela 53 Wiek ankietowanego a poziom przedsiębiorczości 116
Tabela 54 Wiek ankietowanych a aktywność edukacyjna 117
Tabela 55 Wiek ankietowanych a aktywność ekonomiczna 118
Tabela 56 Płeć badanego a poziom przedsiębiorczości 118
Tabela 57 Płeć badanego a poziom aktywności edukacyjnej 119
Tabela 58 Płeć badanego a stosunek do przedsiębiorczości 119
Tabela 59 Etap edukacji a poziom przedsiębiorczości 120
Tabela 60 Etap edukacji a poziom aktywności edukacyjnej 120
Tabela 61 Etap edukacji a stosunek do przedsiębiorczości 120
Tabela 62 Poziom przedsiębiorczości badanych z trzech typów szkół 121
Tabela 63 Typ szkoły a wskaźnik opisujący stosunek do przedsiębiorczości 121
Tabela 64 Typ szkoły a wskaźnik aktywności społeczno-politycznej 122
Tabela 65 Poziom przedsiębiorczości a kierunek studiów 123
Tabela 66 Poziom wykształcenia rodziców ankietowanych 124
Tabela 67 Wykształcenie matek badanych a województwo 125
Tabela 68 Wykształcenie ojca a województwo 125
Tabela 69 Odsetek ludności w wieku 15 – 64 lata wg. poziomu wykształcenia na wsi 126
Tabela 70 Sytuacja zawodowa matki 127
Tabela 71 Sytuacja zawodowa ojca 127
Tabela 72 Forma aktywności zawodowej rodziców ankietowanych 128
Tabela 73 Aktywność społeczno-polityczna rodziców 129
Tabela 74 Sytuacja materialna badanych 130
Tabela 75 Sytuacja zawodowa matki a województwo 131
Tabela 76 Sytuacja zawodowa ojca a województwo 131
Tabela 77 Sytuacja pracy matki 132
Tabela 78 Sytuacja pracy ojca 133
Tabela 79 Wykształcenie matki a samoocena badanych 135
Tabela 80 Wykształcenie ojca a samoocena badanych 136
Tabela 81 Sytuacja materialna a samoocena badanych 137

Tabela 82 Wykształcenie matki a wskaźnik aktywności społeczno-politycznej 138
Tabela 83 Sytuacja materialna a samoocena badanych 138
Tabela 84 Sytuacja materialna a samoocena badanych 139
Tabela 85 Poziom przedsiębiorczości badanych a wykształcenie matki. 140
Tabela 86 Poziom przedsiębiorczości badanych a wykształcenie ojca. 140
Tabela 87 Poziom przedsiębiorczości a sytuacja materialna ankietowanych. 141
Tabela 88 Typ szkoły a stopień zainteresowania sprawami miejscowości zamieszkania 143
Tabela 89 Typ szkoły a ocena miejscowości rodzinnej na tle innych 144
Tabela 90 Zalety miejscowości zamieszkania a typ szkoły 151
Tabela 91 Wady miejscowości zamieszkania a typ szkoły 152
Tabela 92 Zalety miejscowości zamieszkania a województwo 153
Tabela 93 Wady miejscowości zamieszkania a województwo 154
Tabela 94 Typ szkoły a plany badanych dotyczące mieszkania i pracy po zakończeniu edukacji 156
Tabela 95 Wartości wybranych wskaźników dla województw 158
Tabela 96 Ranking województw ze względu na wartości wybranych wskaźników 159
Tabela 97 Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w województwach (odsetek gospodarstw danej wielkości wśród ogółu gospodarstw w danym województwie) 160
Tabela 98 Poziom przedsiębiorczości badanych z województwa łódzkiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego 161
Tabela 99 Stosunek do przedsiębiorczości badanych z województwa łódzkiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego 162
Tabela 100 Wskaźnika aktywności społeczno-politycznej badanych z województw: łódzkiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego 163
Tabela 101 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w analizowanych podregionach a województwo 172
Tabela 102 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w analizowanych podregionach a województwo 172
Tabela 103 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zaawansowanej technologicznie w analizowanych podregionach a województwo. 173
Tabela 104 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w analizowanych podregionach a rodzaj gminy. 173

Tabela 105 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w analizowanych podregionach a rodzaj gminy. 174
Tabela 106 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zaawansowanej technologicznie w analizowanych podregionach a rodzaj gminy. 174
Tabela 107 Gminy według wskaźnika potencjału 175
Tabela 108 Wartość wskaźnika dla gmin według województw 176
Tabela 109 Średnia wskaźnika potencjału gmin według województw 177
Tabela 110 Potencjał gminy a stosunek do przedsiębiorczości 178
Tabela 111 Potencjał gminy a poziom aktywności edukacyjnej 179
Tabela 112 Potencjał gminy a przejawy przedsiębiorczości badanych w wymiarze społeczno-politycznym 180
Tabela 113 Przejawy przedsiębiorczości badanych w wymiarze ekonomicznym a potencjał gminy. 180

Wykres 1 Przejawy przedsiębiorczości według uczniów i studentów 48
Wykres 2 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze w miejscowości/najbliższym otoczeniu 53
Wykres 3 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze 54
Wykres 4 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a badane województwo 55
Wykres 5 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a rodzaj gminy 57
Wykres 6 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a status badanego 58
Wykres 7 Uczestnictwo w zajęciach dotyczących przedsiębiorczości 60
Wykres 8 Uczestnictwo w zajęciach dotyczących przedsiębiorczości a kategoria wiekowa 61
Wykres 9 Omawianie interesujących zagadnień na zajęciach według uczniów 63
Wykres 10Zagadnienia dotyczące przedsiębiorczości były omawiane w sposób przystępny, łatwy do zrozumienia 63
Wykres 11 Zajęcia były prowadzone w sposób atrakcyjny dla uczniów/ studentów 64
Wykres 12 Na zajęciach wykorzystywano interaktywne metody pracy z uczniami/ ze studentami 64

Wykres 13 Na zajęciach wykorzystywane były nowoczesne technologie (komputery, prezentacje multimedialne, gry symulacyjne, filmy itp.) 65
Wykres 14 Na zajęciach były przekazywane informacje przydatne w życiu codziennym 65
Wykres 15 Większość uczniów/ studentów chętnie uczestniczyła w zajęciach..... 66
Wykres 16 Stopień samooceny wśród badanych 81
Wykres 17 Samoocena uczniów ze względu na województwo. 81
Wykres 18 Samoocena uczniów i studentów 82
Wykres 19 Samoocena a płeć badanych 83
Wykres 20 Angażowanie się w działalność społeczną w ciągu ostatniego roku 85
Wykres 21 Zaangażowanie społeczne młodzieży uczącej się i studiującej 86
Wykres 22 Zaangażowanie społeczne, a typ szkoły..... 86
Wykres 23 Rodzaj działalności społecznej, w którą angażował się badany 87
Wykres 24 Typ zadań najczęściej wykonywany przez badanych w ramach działalności społecznej... 90
Wykres 25 Angażowanie się w działania na rzecz swojej społeczności lokalnej (miejscowości, gminy, w której mieszkasz) w ciągu ostatniego roku..... 92
Wykres 26 Zaangażowanie w działania na rzecz swojej społeczności lokalnej a typ szkoły 93
Wykres 27 Angażowanie się w działania na rzecz miejscowości, w której badany studiował w ciągu ostatniego roku 94
Wykres 28 Uczestnictwo z własnej inicjatywy w jakichś zajęciach służących rozwijaniu wiedzy, umiejętności, predyspozycji, wykraczających poza obowiązkowe zajęcia szkolne z podziałem na rodzaj szkoły..... 100
Wykres 29 Wykresy prezentujące cztery wymiary postaw przedsiębiorczych..... 112
Wykres 30 Krzywa wskaźnika poziomu przedsiębiorczości 113
Wykres 31 Poziom przedsiębiorczości badanych 114
Wykres 32 Stopień zainteresowania uczniów i studentów sprawami miejscowości 142
Wykres 33 Ocena miejscowości rodzinnej na tle innych według uczniów i studentów 144
Wykres 34 Zalety miejscowości zamieszkania ankietowanych 147
Wykres 35 Wady miejscowości zamieszkania ankietowanych..... 148
Wykres 36 Zalety miejscowości zamieszkania wskazywane przez uczniów i studentów 149
Wykres 37 Wady miejscowości zamieszkania wskazywane przez uczniów i studentów..... 150

Wykres 38 Plany uczniów i studentów dotyczące mieszkania i pracy po zakończeniu edukacji 155
Wykres 39 Rodzaj gminy, z której pochodzą ankietowani. 164
Wykres 40 Odległość od głównego ośrodka podregionu. 165
Wykres 41 Odległość gminy od miasta wojewódzkiego. 166
Wykres 42 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w analizowanych podregionach. 170
Wykres 43 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w analizowanych podregionach. 170
Wykres 44 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zaawansowanej technologicznie w analizowanych podregionach. 171
Wykres 45 Poziom przedsiębiorczości badanych a potencjał zamieszkiwanej gminy. 181

Mapa 1 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w poszczególnych podregionach.167
Mapa 2 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w poszczególnych podregionach. ... 168
Mapa 3 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zawansowanej technologicznie w poszczególnych podregionach 169

1. TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE PODSTAWY PRZEPROWADZONYCH BADAŃ.

1.1. Merytoryczny kontekst badania

1.1.1. Problematyka przedsiębiorczości i innowacyjności młodych mieszkańców obszarów wiejskich podejmowana w ramach projektu flagowego „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich" od września 2012 do czerwca 2014 r.

Badania przeprowadzone w ramach projektu „Uwarunkowania i mechanizmy zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich – identyfikacja i ocena postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności oraz możliwości ich wykorzystania dla rozwoju", jako część projektu flagowego „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich" nawiązują do problematyki podejmowanej na spotkaniach seminaryjnych i planowanych badaniach w jego ramach przez badaczy z Uniwersytetu Nauk Stosowanych Mikkeli z Finlandii i Szwedzkiego Uniwersytetu Rolniczego w Uppsala. Formuła projektu flagowego opiera się głównie na wyminie doświadczeń między jego członkami. Organizacja cyklicznych spotkań, stanowi okazję do międzynarodowej, interdyscyplinarnej dyskusji na temat przedsiębiorczości, innowacyjności i partycypacji młodych na obszarach wiejskich, przy zachowaniu postaci warsztatów, szkoleń, learning – conference, wyjazdów studyjnych. W okresie trwania projektu od września 2012 do kwietnia 2014 odbyło się łącznie osiem spotkań, z czego 7 miało charakter warsztatowy połączony z wizytami studyjnymi, jedno- w Prusimiu (woj. wielkopolskie) miała charakter konferencji. **W pierwszym spotkaniu, które odbyło się 7 września 2012 roku podczas Swedish Rural Parliament w Blekinge, w południowo-wschodniej Szwecji,** określono cele projektu flagowego i harmonogram realizacji. Jako podstawy cel określono znalezienie i udokumentowanie dobrych praktyk i gotowych do wdrożenia modeli służących zwiększeniu i wzmocnieniu udziału młodzieży w rozwój społeczności lokalnej. Zakładano także analizę realizowanych w krajach

partnerskich sposobów wspierania przedsiębiorczości i innowacji na obszarach wiejskich. Zdaniem realizatorów projektu, bez odpowiedniego zachęcenia i wsparcia młodzież nie będzie chciała wiązać swojej przyszłości z obszarami wiejskimi. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich nie jest możliwy bez udziału tej grupy wiekowej. Kolejne spotkanie uczestników projektu odbyło się w dniach **30 października – 1 listopada 2012** w ośrodku **High Chaparral niedaleko miejscowości Varnamo,** gdzie zorganizowano spotkanie młodzieży z obszarów wiejskich z całej Szwecji. Youngagement, czyli „młodzi i zaangażowani" przedstawiciele lokalnych organizacji pozarządowych, związków młodych farmerów i zaproszeni reprezentanci organizacji młodzieży między innymi z Litwy, Łotwy, Estonii, Finlandii i Wielkiej Brytanii zaprezentowali pomysły i projekty realizowane lokalnie w celu wzmacniania kompetencji młodzieży w zakresie przedsiębiorczości i szeroko pojętej innowacyjności.

Warsztatowy charakter miało także spotkanie partnerów projektu **w kwietniu 2013 w Mikkeli**. Przedstawiciele Uniwersytetu Nauk Stosowanych w Mikkeli wraz ze studentami tej uczelni i "Siecią przedsiębiorczości dla rozwoju edukacji na różnych poziomach edukacji" zorganizowali obóz poświecony innowacji. Celem była nauka umiejętności „bycia Przedsiębiorczym" tj. jak myśleć nieszablonowo, uwzględniając różne aspekty i punkty widzenia dotyczące nowego pomysłu na biznes; jak znaleźć klientów; jak przedstawić koncepcję planowanego przedsięwzięcia itp.

Kolejne spotkanie odbyło się w dniach **3-6 lipca 2013 roku w Krakowie** i miało charakter warsztatowo – konferencyjny, a jego celem była dyskusja na temat rozwijania umiejętności młodzieży z obszarów wiejskich w zakresie przedsiębiorczości, innowacyjności i kreatywności. Wymieniono 5 obszarów najważniejszych z punktu widzenia młodzieży, które pozwoliłyby im wiązać swoją przyszłość z obszarami wiejskimi. Dotyczyły one: pracy młodzieży na obszarach wiejskich, infrastruktury, szczególnie w zakresie sektora usług publicznych (edukacji, ochrona zdrowia, transportu), organizacji czasu wolnego dla młodych na wsi, wzmocnienia kapitału społecznego, poprawy warunków życia na wsi.

W dniach **22-23 października Jurmala, Łotwa**, zorganizowane zostało przez Łotewskie Centrum Doradztwa Rolniczego spotkanie młodych przedsiębiorców z obszarów wiejskich, dla których zorganizowano cykl seminariów i wizyt studyjnych.

Podobny charakter miało także spotkanie "Smart Solutions for Rural Youth" w **Birštonas, Litwa, 14-15 listopada 2013.** Zorganizowano wizyty studyjne do miejscowości Bagotoji, Antanavas i Balsupiai celem zapoznania uczestników spotkania z doświadczeniami wynikającymi z realizacji projektów w ramach Leader.

Zaprezentowano wiele przykładów projektów Leader w zakresie renowacji budynków i innych nieruchomości oraz zmiany ich przeznaczenia na obiekty użyteczności publicznej, do wykorzystania przez dzieci i osoby starsze, jako miejsca spotkań i rekreacji.

Podsumowanie pierwszego roku realizacji projektu odbyło się podczas konferencji w Prusimiu w dniach 3-4 grudnia 2013 r. Przybrało ono po raz pierwszy formę learning – conference. Przedstawiono trzy prezentacje: 1/ Fundusze unijne jako formy wspierania młodych przedsiębiorczych na polskiej wsi; 2/ Uwarunkowania przedsiębiorczości młodzieży wiejskiej w świetle literatury; 3/ Warunki dla rozwoju i doświadczenia we wdrażaniu instrumentów wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce.

Przedmiotem prezentacji i dyskusji były następujące problemy:

- wpływ przedsiębiorczości młodych na wielofunkcyjny i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i jednoczesne zapobieganie marginalizacji tychże terenów;
- wieloznaczność definicyjna terminu „przedsiębiorczość";
- czynniki ułatwiające rozwój przedsiębiorczości (tkwiące w osobowości osób młodych: otwartość na zmiany, odwaga, kreatywność, zdolność do ponoszenia ryzyka); tkwiące w systemie prawnym; systemie edukacji;
- zakres i metody kształtowania kompetencji kluczowych w obszarze rozwoju postaw przedsiębiorczych w szkołach;
- bariery mogące przyczynić się do zahamowania działań rozwojowych na obszarach wiejskich: niekorzystna sytuacja rolna, wciąż wysoki poziom bezrobocia, postrzeganie wsi jako miejsca nie odpowiadającego aspiracjom młodzieży – „stygmatyzacja wiejskością", skomplikowane regulacje prawne i nadmierna biurokracja,

uwarunkowania społeczne i kulturowe: brak wzorców i modeli zachowań przedsiębiorczych wśród młodzieży wiejskiej, brak kapitału finansowego, brak odpowiedniej oferty szkoleniowej.

- rola środków unijnych jako silnych bodźców do tworzenia własnych, często innowacyjnych działalności gospodarczych.

W ramach spotkania, które odbyło się w dniach **6-8 kwietnia 2014 St. Petersburg, Rosja** przeprowadzono wizyty studyjne poświęcone przedsiębiorczości młodych osób z obszarów wiejskich z regionu Leningradzkiego. W czasie seminarium dużo miejsca poświecono prezentacjom studentów uczelni rosyjskiej. Zaprezentowano założenia projektu flagowego, dyskutowano także o przedsiębiorczości i innowacyjności absolwentów uczelni wyższych jak również funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw.

Partnerzy projektu flagowego z Uniwersytetu Nauk Stosowanych w Mikkeli, Finlandia (Mikkeli University of Applied Sciences) wspólnie ze Szwedzkim Uniwersytetem Rolniczym w Uppsala (Swedish University of Agricultural Sciences) przygotowują (czerwiec 2014) narzędzie do badania mającego na celu ewaluację edukacji i szkoleń z zakresu przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. W tym celu dokonano krótkiego przeglądu literatury z obszarów tematycznych:

1. Operacjonalizacja pojęcia przedsiębiorczość,
2. Nauczanie przedsiębiorczości
    a. Nauczanie przedsiębiorczości w edukacji formalnej, nieformalnej oraz szkoleniu praktycznym
    b. Metody nauczania przedsiębiorczości
3. Ocena i pomiary przedsiębiorczości w edukacji
    a. Wskaźniki pomiaru

Nauczanie przedsiębiorczości i przedsiębiorczość jako przedmiot w szkole są realizowane w Finlandii w ramach podstawy programowej, podobnie jest także w szwedzkim systemie edukacji. Najnowsze badania, cytowane przez fińsko-szwedzki zespół sugerują, że nauczanie przedsiębiorczości może i powinno dążyć w kierunku przygotowania osób do działania jako przedsiębiorców, jak i menedżerów, ale także kształtowania

przedsiębiorczości jako postawy (Hytti & Kuopusjärvi 2004). Jak wskazują autorzy brak jest technik oceny i monitoringu przedsiębiorczości w edukacji, co jest ważne ze względu na zmiany w rozumieniu pojęcia przedsiębiorczości (World Economic Forum 2010; Entreprenörskapsforum 2013). Badania ewaluacyjne pokazują, że ważne jest, aby określić co jest celem edukacji w zakresie przedsiębiorczości lub przedsiębiorczości w edukacji, na wszystkich poziomach kształcenia (World Economic Forum, 2010; Hytti & Kuopusjärvi 2004, ONZ, 2012, Berglund i Holmgren, 2007). Zwłaszcza ze względu na znaczenie przedsiębiorczości w innych obszarach, również, w takich jak przedsiębiorczość ekologiczna i przedsiębiorstwa społeczne, których nie można zmierzyć lub oszacować z ekonomicznego punktu widzenia (Entreprenörskapsforum, 2013).

Innym bardzo ważnym aspektem w ramach oceny i pomiaru nauczania przedsiębiorczości jest monitorowanie programów nauczania, z wykorzystaniem zarówno metod jakościowych jak i ilościowych (Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2012: OECD, 2009), patrz także Kailer (2005).

Zakładanym rezultatem badań fińsko-szwedzkich będzie opracowany, w drugiej połowie roku 2014, formularz ewaluacyjny wykorzystywany podczas przyszłych spotkań i seminariów dotyczących kształcenia i szkolenia w zakresie przedsiębiorczości. Ankietowanymi będą osoby uczące się przez cale życie w myśl programu Unii Europejskiej Life long learning, począwszy od dzieci w szkołach podstawowych, a kończąc na dorosłych: studentach na poziomie kształcenia wyższego oraz osobach aktywnie działających w organizacjach pozarządowych. Efektem prac zespołu fińsko szwedzkiego będzie, zatem, narzędzie do ewaluacji efektów kształcenia w zakresie przedsiębiorczości a nie stricte badanie eksploracyjne postaw przedsiębiorczych młodzieży wiejskiej.

Niniejsze badanie zostanie zrealizowane w ramach projektu flagowego „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Strategii UE dla regionu Morza Bałtyckiego. Strategia UE dla regionu Morza Bałtyckiego" (SUERMB) to kompleksowy projekt makroregionalnej współpracy międzynarodowej, którego celem jest lepsze wykorzystanie potencjału, jakim dysponują kraje UE leżące w basenie Morza Bałtyckiego. Zgodnie z Planem Działania Strategii działania koncentrują się wokół trzech celów Strategii:

- ocalić morze,
- połączyć region,
- podnieść dobrobyt.

Jednym z tzw. obszarów priorytetowych Strategii jest obszar priorytetowy AGRI (Wzmocnienie zrównoważonego rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa) w ramach którego jest realizowany niniejszy projekt flagowy (Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich). W Planie działania Strategii wskazano, iż Szwedzka Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi pełnią rolę lidera tego projektu. W dyskusji kierowanej przez przedstawicieli tych instytucji, jaka miała miejsce od początku realizacji wdrażania priorytetu dotyczącego rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa zdecydowano, iż współpraca w ramach projektu obejmuje dwa podstawowe obszary tj: młodzież na obszarach wiejskich oraz wspieranie przyjaznego klimatu dla innowacji na obszarach wiejskich. Od połowy 2012 r. projekt flagowy rozpoczął nowy etap funkcjonowania, w związku z uzyskaniem środków z Instytutu Szwedzkiego. Kwestie zarządzania projektu spoczywają na stronie szwedzkiej, a w projekcie uczestniczą partnerzy z krajów regionu Morza Bałtyckiego, w tym z Polski (m.in. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA jako sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich).

1.2. Podstawy teoretyczne badań postaw młodzieży wiejskiej w Polsce w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności, operacjonalizacja podstawowych pojęć.

Założenia metodologiczne projektowanych badań **postaw młodzieży wiejskiej w Polsce w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności** nawiązują do dotychczasowego dorobku teoretycznego i empirycznego w tym obszarze.

„Przedsiębiorczość” jest kategorią interdyscyplinarną, występującą i opisywaną w naukach ekonomicznych, psychologicznych i społecznych, co czyni ją pojęciem wieloznacznym i wieloaspektowym. Prekursorem, który sformułował i podjął się wyjaśnienia terminu przedsiębiorczość był francuski ekonomista R. Cantillona. Wiązał

on przedsiębiorczość z podejmowaniem ryzyka i uczuciem niepewności, jakie towarzyszą osobom przy zakładaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej (Duraj, Papiernik-Wojdera 2010: 11).

W literaturze przedmiotu występują dwa zasadnicze ujęcia definicyjne przedsiębiorczości: czynnościowe i atrybutowe (Grzegorzewska-Mishka 2010: 17-18).

Ujęcie czynnościowe pojawiło się w naukach ekonomicznych na określenie procesu zakładania działalności gospodarczej. W sensie ekonomicznym przedsiębiorczość polega na organizowaniu odpowiednich zasobów, podejmowaniu ryzyka, w celu otrzymania zapłaty. Według Bieniuka przedsiębiorczość jest procesem, przejawia się w dążeniu do poszukiwania, zidentyfikowania i wykorzystania swoich szans oraz okazji dla wprowadzenia innowacji w celu zaistnienia na rynku (2007: 224). Proces ten nie byłby możliwy bez posiadania pewnej przedsiębiorczej osobowości. Osobowość taka jest kategorią psychologiczną i socjologiczną, ale nie sprowadza się wyłącznie do zakładania i prowadzenia przedsiębiorstwa.

Drugie, atrybutywne podejście, wyróżniane w literaturze przedmiotu, traktuje przedsiębiorczość jako zbiór specyficznych cech osobowościowych, które predestynują jednostkę do działań przedsiębiorczych (Zielińska 2006: 201). W literaturze fachowej nie ma jednej uniwersalnej listy cech, charakteryzujących osoby przedsiębiorcze. Różni autorzy przedstawiają własne koncepcję jednostki przedsiębiorczej, o określonych cechach osobowości. Według A. Gibba osoba przedsiębiorcza charakteryzuje się: komunikatywnością, elastycznością, kreatywnością, ma dar przekonywania, posiada wyższą od przeciętnej skłonność do podejmowania ryzyka, ducha konkurencyjności. Cechuje ją wyobraźnia, samodzielność, zdolność do rozwiązywania problemów i konfliktów, wiara w możliwość wpływu na własny los, zdolności menedżerskie, gotowość do ciężkiej pracy i do poszukiwania informacji. E. Chell wskazuje na takie cechy osobowości przedsiębiorczej jak: skłonność do poszukiwania okazji, twórczość i pomysłowość, aktywność, dbanie o prestiż, innowacyjność, popieranie zmian. Kluczowe znaczenia dla autora ma kreatywność osoby przedsiębiorczej, to jest umiejętność twórczego poznania, osiągania, umiejętność formułowania własnego sądu, umiejętność samooceny i zdolność do przyjmowania krytyki

oraz otwartość na nowe doświadczenia (Bławat 2003:50-52). Ważną cechą składającą się na jednostkę przedsiębiorczą jest jej innowacyjność.

Innowacyjność definiowana jest jako zespół cech jednostek pobudzających do działań twórczych, umożliwiających tworzenie i realizowanie nowych pomysłów (Kożusznik 2010:17). Wiąże się ją z kreatywnością (zdolnością do tworzenia) a szczególnie z jedną z jej odmian – kreatywnością innowacyjną cechującą osoby zdolne do tworzenia nowych rozwiązań, idei, metod działania (Altschuller 1972). Jednostkom innowacyjnym przypisuje się: po pierwsze, ciekawość, czynne nastawienie do świata, poszukiwanie ukrytych mechanizmów i prawidłowości w celu uzyskania możliwości wpływania na zjawiska, po drugie, poczucie odpowiedzialności za złe strony świata, któremu towarzyszy poszukiwanie lepszych rozwiązań i podejmowanie prób wprowadzenia zmian, po trzecie, otwarte i tolerancyjne nastawienie wobec podwładnych, pozytywny stosunek do oryginalności i innowacyjności, po czwarte niezaspokojona ciekawość, pozytywne wartościowanie oryginalności i nowości (Hagen za Sztompka 2005:225). Takie osoby cechują się również albo postawą pionierską w stosunku do innowacji, która, co podkreśla Z. Ratajczak, przejawia się w samodzielnym poszukiwaniu nowych, dotychczas niestosowanych rozwiązań albo przynajmniej postawą recepcyjną wyrażającą się w pozytywnym wartościowaniu (ocenie) innowacji i gotowości do naśladowania innowacji (1980:194). W opinii P. Sztompki jednostka posiadająca osobowość innowacyjną jest gotowa na nowe doświadczenia, posiada rozległą wiedzę, na bazie której formułuje wiele opinii na różne tematy. Określone przez nią cele skupione są na teraźniejszości, ale sięgają także przyszłości. Cechuje się szacunkiem do drugiego człowieka, ceni edukację i zamierza kształcić się przez całe życie (Sztompka 1993: 85-86).

Przeciwstawnymi do przedsiębiorczych są podnoszone w literaturze cechy utrudniające przejawianie postaw przedsiębiorczych. Do takich „cech antyprzedsiębiorczych" zalicza się głównie: nadmierną twardość, bądź miękkość czyli brak elastyczności; impulsywność; brak autorytetów; nadmierne poleganie na sile wyższej; niechęć do eliminacji swoich słabych stron; a także perfekcjonizm, który został zdefiniowany jako nadmierna troska o szczegóły (Glinka, Gudkova 2011: 128).

W naukach społecznych tematyką przedsiębiorczości zajmuje się subdyscyplina zwana socjologią przedsiębiorczości. Bada ona poza ekonomicznym, przede wszystkim kontekst społeczno-kulturowy, symboliczny i polityczny przedsiębiorczości. Skupia się na badaniach społecznych uwarunkowań kreacji i rozwoju przedsiębiorczości, możliwości i barier: tkwiących w procesie socjalizacji, konstrukcji cyklu życia czy statusu, zwraca uwagę na rolę dyskryminacji, wykluczenia, marginalizacji społecznej (Nawojczyk 2009: 89). Przedsiębiorczość jest, zatem, osadzona w szerokim kontekście społeczno-kulturowym, który znacząco wpływa na jej kształt.

Zmiany na współczesnym, europejskim rynku pracy, na który wpływ ma postępująca globalizacja oraz standardy leżące u podstaw społeczeństwa wiedzy skłoniło Komisję Europejską do wypracowania, dla krajów członkowskich, programu zwracającego uwagę na potrzebę ustawicznego kształcenia się i wspieranie rozwoju potencjału edukacyjnego młodych ludzi. W dokumencie „***Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia***" (2006) wyróżniono i opisano osiem kompetencji kluczowych: porozumiewanie się w języku ojczystym, porozumiewanie się w językach obcych, kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna. Dokument ten zwraca uwagę na potrzebę zapewnienia odpowiedniego poziomu kształcenia i szkolenia młodych ludzi, w celu rozwijania kompetencji kluczowych dających im przygotowanie do efektywnego uczestniczenia we współczesnym życiu społecznym i zawodowym.

Przedmiotem projektowanych badań są **postawy przedsiębiorcze.** Postawa jest pojęciem wieloznacznym i jest stosowana w różnych dziedzinach naukowych, ale najczęściej pojęciem tym posługują się psychologowie. Koncepcje postawy sięgają do trzech głównych nurtów: psychologii atomistyczno-asocjacyjnej, szkoły würzburskiej, behawioryzmu. W psychologii atomistyczno-asocjacyjnej pojęcie postawy wyrosło z pojęcia nastawienia. Nastawienie jest pewnym stanem przygotowania do określonej reakcji. Dotyczy postrzegania określonych przedmiotów, rozwiązywania zadań, wykonywania określonych czynności. Postawa jest tutaj rozumiana jako funkcjonalny stan gotowości. Najbardziej znaną jest

definicja postawy Allporta, określająca ją jako psychiczny i nerwowy stan gotowości, ukierunkowany na reakcje jednostki w stosunku do przedmiotów i sytuacji. Szkoła würzburska traktuje postawę jako organizację procesów psychicznych oraz system komponentów psychicznych. Na organizację procesów psychicznych postawy składają się procesy motywacyjne, emocjonalne, percepcyjne, poznawcze. Zatem głównymi elementami postawy są komponenty poznawczy i emocjonalny oraz dyspozycja do działania. Do tej grupy definicji należą definicje Krecha, Crutchfielda, Ballacheya. Ostatnia grupa definicyjna, oparta na założeniach behawioryzmu, odchodzi od rozumienia subiektywno-psychologicznego postawy. Bada postawę jako reakcję i zachowania jednostki. W skład tej orientacji wchodzą definicje Campbella, Greena (Mądrzycki 1970: 12-17).

W polskiej literaturze socjologicznej pojęcie postawy formułował m.in. T. Mądrzycki i S. Nowak. Ich definicje postawy wywodzą się z założeń szkoły würzburskiej i mają charakter strukturalny. Według nich postawa zawsze jest wobec czegoś. Może to być obiekt materialny, inny człowiek, klasa przedmiotów, zbiór ludzi, jak i różne sytuacje. Po drugie, postawa zawsze jest czyjąś postawą, istnieje w ludzkiej psychice. O jej istnieniu i zakresie decyduje fakt, czy dana osoba postrzega i w jaki sposób określoną klasę przedmiotów. Po trzecie, każdemu komponentowi postawy jest przypisana określona wartość i znaczenie. Nowak wymienia trzy komponenty: komponent poznawczy, komponent emocjonalno-oceniający i komponent behawioralny. Spośród nich czynnikiem konstytuującym postawę jest komponent emocjonalno-oceniający. Bez niego nie można mówić o postawie. To właśnie emocje i oceny nadają postawie określony kierunek (pozytywne/negatywne myśli) i intensywność (siła emocji). Komponent poznawczy zawiera przekonania i wiedzę o danym obiekcie. Ocenie zostaje poddana rozległość wiedzy i jej prawdziwość. Ostatni komponent behawioralny jest określany przez zespół dyspozycji do zachowania się w określony sposób wobec obiektu (Marody 1976:16-22).

W literaturze przedmiotu występują nieliczne źródła o badaniach postaw przedsiębiorczych, szczególnie młodych osób, zwłaszcza na obszarach wiejskich.

Glinka, Gudkova prezentują wyniki badań dotyczące postaw przedsiębiorczych osób prowadzących własną działalność gospodarczą. Te postawy kształtują wg nich następujące

cechy: posiadanie motywacji osiągnięć, wewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli_ oraz skłonność do podejmowania ryzyka. Silnej motywacji towarzyszą ambitne i realne cele oraz myślenie perspektywistyczne. Osoby o silnej motywacji dążą do ciągłego doskonalenia, poprawienia jakości swoich działań. Osoby przedsiębiorcze cechuje także wewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli przejawiające się w tym, iż jednostka ponosi odpowiedzialność za swoje działania, ma przekonanie o kształtowaniu swojego losu i kontrolowaniu przebiegu wydarzeń. Z tym wiąże się ostatnia cecha, jaką jest podejmowanie ryzyka, ale ryzyka kontrolowanego, dzięki któremu jednostka wpływa na przebieg wydarzeń (Glinka, Gudkova 2011: 124-125).

Zrealizowane badania postaw przedsiębiorczych młodych studentów ekonomii (Targalski, Kosala, Pichur 2007: 90-98) wskazują na pozytywny stosunek większości z nich do założenia własnej firmy. Najczęściej wskazywanymi powodami takiego zamiaru były: niezależność od pracodawcy oraz większe korzyści finansowe. Ponad połowa studentów również pozytywnie dokonała swojej samooceny w zakresie przedsiębiorczości. Wykazywali oni na dość wysoką potrzebę osiągnięć, zdolności współpracy w grupie, spostrzegawczość. Zwraca jednak uwagę na niski poziom takich cech, jak: umiejętność podejmowania ryzyka, inicjatywa, wszechstronna wiedza. Są to istotne cechy wyrażające postawę przedsiębiorczą. Najczęstszą wskazywaną barierą zewnętrzną dla założenia własnej działalności gospodarczej stanowiła biurokracja i zaporowe przepisy prawne.

Interesujące wyniki z badania nad orientacją życiową młodzieży miejskiej i wiejskiej prezentują Cierniak-Szóstak, Czerwińska(2007). W badaniach wyróżniono strategie życiowe młodych: *„Dedal" wie, czego chce i ma wysokie aspiracje; „Mrówka" oczekuje niewiele od życia, ale jednocześnie sądzi, że należy podejmować działania w życiu , „Dyzio Marzyciel" jest bierny, nie podejmuje działań, przekonany o ich bezsensowności, niemożności osiągnięcia postawionych celów, wreszcie „Kłapouchy" jest przekonany, że działanie na nic się nie zda* (Cierniak-Szóstak, Czerwińska,2007 :214) Analiza danych wskazała, iż dominującą postawą życiową u obydwóch grup badanych był „Dedal". Jednakże młodzież miejska w porównaniu z młodzieżą wiejską jest bardziej ambitna i stawia sobie wyższe cele. Istotną determinantą jest tutaj status rodzinny, bowiem, im jest on wyższy, tym większy optymizm życiowy i większy

zakres planowanych działań towarzyszy dziecku. Ponadto, młodzież wiejska wyraża coraz częściej opinie, iż miejsce zamieszkania ma negatywny wpływ na ich przyszłość – na zdobycie wykształcenia i dobrej pracy. Są ambitni i wiedzą co chcą osiągnąć, jednak mają świadomość niemożności pełnej realizacji swoich celów, z uwagi na zewnętrzne uwarunkowania. Mają przeświadczenie o braku wpływu na przyszłość. Mimo to, większość z nich zadeklarowała chęć powrotu na wieś po zakończeniu studiów. Wnioski z przeprowadzonego badania wskazują, iż młodzież wiejska częściej niż młodzież miejska doświadcza uczucia bezradności, ale w głównej mierze dotyczy to dzieci o średnim i niskim statusie rodzinnym.

Młodzież z obszarów wiejskich prezentuje świadomość posiadania pewnych kompetencji, które pozwoliłyby na osiągnięcie ambitnych celów. Cele te wyznaczane są jednak ostrożnie do poziomu, jaki wydaje się być osiągalny. Antycypowanie ewentualnej porażki, ma zapobiegać stawianiu wygórowanych celów, przy jednoczesnym kontynuowaniu aktywności. Głównym źródłem takiej postawy są niedostatki zasobów indywidualnych oraz społecznych, za których kształtowanie powinien odpowiadać system edukacyjny i wychowawczy młodych na wsi. (Kwiecińska-Zdrenka 2004: 221-226).

Przegląd literatury socjologicznej dotyczącej innowacyjności młodzieży wiejskiej pozwala zauważyć, iż problematyka ta podejmowana jest rzadko, głównie w związku z definiowaniem uwarunkowań wdrażania innowacji na wsi. Dla przykładu I. Pietrzyk pisze o sieciach innowacyjnych, które oznaczają „istnienie intencjonalnych relacji współpracy między wieloma partnerami, opartych na wzajemnym zaufaniu i zorientowaniu na innowacje" uznając je za optymalną formę organizacyjną ułatwiającą podmiotom wymianę ich wiedzy, pomysłów, doświadczeń, czyli zasobów kapitału ludzkiego (2000:51). P. Sztompka wskazuje na cechy struktur społecznych ułatwiających innowacyjność i tworzenie innowacji wymieniając wśród nich pluralizm, tolerancyjność, akceptację różnorodności, odmiennych poglądów, otwarcie na nowości, zorientowane na budowanie poczucia więzi i relacji opartych na wzajemnym zaufaniu ułatwiającym społeczne współdziałanie (2005:50). W tym kontekście wskazuje się na cechy społeczności wiejskich, które stanowią barierę dla innowacyjności jej mieszkańców oraz tworzenia przez nich innowacji. Mieszkańcy wsi

rzadziej niż mieszkańcy aglomeracji uczestniczą w sformalizowanej aktywności społecznej, podzielają przekonanie o słuszności wspólnych działań (Hipsz 2012:3). Cechują się mniejszym potencjałem kapitału ludzkiego, który to również wpływa na poziom zaufania społecznego i gotowość do uczestnictwa w otwartych i heterogenicznych sieciach społecznych (Cybulska 2012:4). Innowacyjności mieszkańców wsi nie sprzyja również postrzeganie ich w kategoriach tradycjonalistów oraz osób negatywnie odnoszących się do zmian społecznych. Jak pokazują analizy CBOS taki wizerunek mieszkańców wsi jest nadal aktualny (Hipsz 2014:4), a społeczne zwierciadło, w którym się przeglądają może negatywnie wpływać na ich postawy względem innowacji. Mają oni problem z jej zdefiniowaniem (por. Tuziak 2013) i często nie wierzą w możliwość jej wykreowania bez zaangażowania ogromnych środków finansowych (zob. Zajda 2012). Tymczasem jak podkreślają K. Krzysztofek i M. Szczepański: „Jeśli w świadomości jednostkowej i zbiorowej nie ugruntuje się potrzeba, a tym samym akceptacja zmiany, to ta przebiegać będzie w wolnym tempie, nierzadko przyjmując zdeformowaną postać. Dlatego ważne jest uzmysłowienie konieczności zmian o charakterze innowacyjnym i modernizacyjnym głównym ich aktorom i podmiotom – zarówno zbiorowościom lokalnym i regionalnym, jak też jednostkom" (2002:41).

Z opracowań zagranicznych uwagę zwraca raport 'The identification and measurement of innovative characteristics of young people' (Chell, Athayde 2009), w którym podjęto próbę stworzenia metodologii badania innowacyjności młodzieży brytyjskiej. Na postawie przeglądu literatury przedmiotu oraz badań własnych przyjęto, iż charakterystyki innowacyjności można dokonać za pomocą pięciu zmiennych: 1. kreatywności (creativity), 2. poczucia skuteczności, mocy sprawczej (self-efficacy), 3.energii życiowej (energy), 4.gotowości do pojmowania ryzyka (risk-prospensity), 5. przywództwa (leadership). Wskazano na kilka zmiennych, które wpływają na proces kreowania innowacyjności młodzieży, m.in. obierane przez nią strategie uczenia się podejmowane w kontekście relacji z nauczycielami, style nauczania stosowane w szkole, w tym stosowanie pracy w grupach oraz metody projektowej, wymagania stawiane uczniom, cechy rodziny pochodzenia (w tym wykonywany przez rodziców, opiekunów zawód), przebywanie w środowisku

wielokulturowym. Na podstawie badań wyszczególniono kilka typów innowatorów: 1. innowatora wynalazcę (inventor innovator) zorientowanego na tworzenie, odkrywanie czegoś nowego, 2. innowatora kultury (cultural innovator) zorientowanego na tworzenie muzyki, mody, mediów, 3. innowatora korporacyjnego (corporate innovator) zorientowanego na tworzenie nowych produktów i usług w dużych firmach, 4. innowacyjnego przedsiębiorcę (innovative entrepreneur) zorientowanego na tworzenie firm oferujących nowe produkty, usługi, 5. innowatora społecznego (social innowator) zamierzającego kreować nowe rozwiązania wspierające pozytywne zmiany społeczne i środowisko naturalne.

Przegląd literaturowy pozwala na stwierdzenie, iż jest istotny niedostatek zarówno refleksji jak i badań na temat przedsiębiorczości i innowacyjności młodzieży wiejskiej. O ile, prowadzone są regularnie ekonomiczne badania na temat przedsiębiorców i ich działalności gospodarczej, o tyle niewiele lub prawie wcale nie ma badań społecznych poświęconych tak ważnej kwestii jak postawy przedsiębiorcze i innowacyjność młodzieży wiejskiej, które wymagają diagnozy a także działań nakierowanych na ich rozwój. Jest to niezbędny warunek aby włączać, z pozytywnymi efektami, młodych mieszkańców wsi w działalność na rzecz rozwoju własnego środowiska zamieszkania.

Badania realizowane przez zespół socjologów z Uniwersytetu Łódzkiego w ramach realizacji projektu flagowego w Polsce stanowią próbę odpowiedzi na wskazane potrzeby w zakresie identyfikacji i pomiaru postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności oraz oceny możliwości wykorzystania tychże postaw dla rozwoju lokalnego.

Jako punkt wyjścia projektowanych badań przyjmujemy:

- **definicję przedsiębiorczości w ujęciu Komisji Europejskiej,** w ramach którego przedsiębiorczość traktowana jest jako jedna z kompetencji kluczowych. Zdefiniowana jest jako: ***„zdolność osoby do wcielania pomysłów w czyn. Obejmuje ona twórczość, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i kierowania nimi dla osiągnięcia zamierzonych celów”*** (Kompetencje kluczowe….).

-**definicję innowacyjności** inspirowaną badaniami Barbary Kożusznik zgodnie z którą innowacyjność rozumiana jest jako ***zespół cech jednostek pobudzających je do działań***

twórczych, umożliwiających tworzenie i realizowanie nowych pomysłów (Kożusznik 2010:17).

- koncepcję postaw Stefana Nowaka, zgodnie z którą „***postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu***" (Nowak 1973: 23).

W kontekście powyższych założeń definicyjnych **osoba wykazująca się postawą przedsiębiorczą (w tym innowacyjnością)**, wie, czym charakteryzują się osoby przedsiębiorcze i innowacyjne, potrafi podać przykłady różnych przejawów przedsiębiorczości i innowacyjności w swoim otoczeniu, wymienić czynniki stymulujące i bariery warunkujące ich rozwój. Ponadto taka osoba wykazuje się specyficznymi cechami: jest twórcza, kreatywna, otwarta na zmiany, lubi podejmować ryzyko i pracować na własny rachunek, potrafi planować swoje działania i konsekwentnie realizować założone cele, wykazuje się pozytywnym stosunkiem do przyszłości. Posiada również wysokie aspiracje edukacyjne. W obszarze komponentu behawioralnego jej postawy życiowej widoczne jest podejmowanie różnych kreatywnych działań i aktywności na polu społeczno - politycznym i gospodarczym. Co więcej, dąży ona do rozwoju i poszerzenia swojego kapitału ludzkiego poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju kursach, szkoleniach, warsztatach. Swoje miejsce zamieszkania/pochodzenia (tutaj wieś) postrzega pozytywnie, dostrzegając zawarty w nim potencjał rozwojowy (m.in. związany z zasobami lokalnymi).

1.3. Cele i problematyka zrealizowanych badań

Głównym celem zrealizowanego badania było zdobycie informacji umożliwiających zidentyfikowanie różnych wymiarów postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności i dokonanie oceny ich poziomu, a także dokonanie oceny możliwości wykorzystania tych postaw dla rozwoju lokalnego.

Aby zrealizować cele ogólne, każdy z nich przełożono na szereg celów szczegółowych, którym z kolei przyporządkowano określone pytania badawcze doprecyzowujące zakres poszukiwanych informacji. Zamieszczona poniżej tabela nr 1 prezentuje powiązanie celów głównych z poszczególnymi celami szczegółowymi i pytaniami badawczymi.

Tabela 1 Relacje pomiędzy celami badań i pytaniami badawczymi.

Cel ogólny	*Cele szczegółowe*	*Pytania badawcze*
Identyfikacja i ocena postaw i zachowań młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności	Ocena zakresu wiedzy badanej młodzieży wiejskiej na temat przedsiębiorczości i innowacyjności	❖ W jaki sposób młodzież zamieszkująca obszary wiejskie rozumie pojęcia innowacyjności i przedsiębiorczości? ❖ Czy, w jaki sposób i w jakim zakresie szkoła/uczelnia przekazuje wiedzę na temat przedsiębiorczości i innowacyjności i kształtuje postawy przedsiębiorcze młodzieży? ❖ Jakie cechy młodzież przypisuje osobom przedsiębiorczym i innowacyjnym? ❖ Czy i jakie przejawy przedsiębiorczości i innowacyjności młodzież dostrzega w swoim najbliższym otoczeniu (społeczności lokalnej)?
	Analiza i opis stosunku badanej młodzieży do działań innowacyjnych i przedsiębiorczych	❖ Jakie znaczenie młodzież przypisuje przedsiębiorczości innowacyjności w swoim życiu osobistym i społecznym? Czy i na jakiej pozycji cechy te pojawiają się w systemie wartości badanych? ❖ Jak młodzież ocenia zachowania przedsiębiorcze i innowacyjne realizowane przez swoich rówieśników? Jaką pozycję zajmują w ich środowisku osoby postrzegane jako przedsiębiorcze? ❖ Jak młodzież wiejska ocenia poziom własnej przedsiębiorczości i innowacyjności?

	Opis zachowań badanej młodzieży w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności	❖ Jakie cechy świadczące o przedsiębiorczości i innowacyjności posiada młodzież wiejska? W jakim zakresie charakteryzują ją postawy przedsiębiorcze? ❖ Czy, w jakim zakresie i w jakiej formie młodzież wiejska angażuje się w działalność społeczno - polityczną? ❖ Czy i jakie doświadczenia związane z aktywnością zarobkową ma młodzież wiejska? ❖ Czy i jaką dodatkową (poza szkołą/studiami) aktywność edukacyjną podejmuje młodzież wiejska? ❖ Jakie plany na przyszłość ma młodzież wiejska w zakresie dalszej edukacji i pracy zawodowej? ❖ Jakie czynniki sprzyjają, a jakie utrudniają młodzieży rozwijanie postaw przedsiębiorczych i podejmowanie działań innowacyjnych?
Ocena możliwości wykorzystania postaw i zachowań młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności dla rozwoju lokalnego (zrównoważonego)	Analiza sytuacji społeczno – demograficznej badanych	❖ Jakie wykształcenie mają rodzice badanych? ❖ Czy i w jaki sposób wykształcenie rodziców wpływa na postawy młodzieży w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności? ❖ Jakie zawody wykonują rodzice badanych? ❖ Czy i w jaki sposób sytuacja zawodowa rodziców wpływa na postawy młodzieży w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności? ❖ Jaka jest sytuacja materialna rodziny pochodzenia badanych? ❖ Czy i w jaki sposób sytuacja materialna rodziny pochodzenia wpływa na postawy młodzieży w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności? ❖ Czy i w jaki sposób płeć i wiek badanych korelują z poziomem i charakterem ich postaw w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności? ❖ W jakiej szkole/ na jakim kierunku studiów uczą się badani? ❖ Czy i w jaki sposób etap edukacji – typ szkoły/kierunek studiów różnicuje poziom i charakter ich postaw w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności?

	Analiza sposobu postrzegania przez młodzież wiejską potencjału rozwojowego wsi, w tym związanego z zasobami lokalnymi	❖ Jak młodzież wiejska ocenia sytuację społeczno-gospodarczą swojej wsi? Jakie jej atuty i niedostatki (w tym bariery rozwoju) dostrzega? ❖ Jakie możliwości i sposoby podejmowania działań przedsiębiorczych i realizacji przedsięwzięć innowacyjnych na obszarach wiejskich (przede wszystkim w lokalnej społeczności) dostrzega młodzież wiejska? ❖ Czy młodzież wiejska wiąże swoją przyszłość z zamieszkiwaniem na obszarach wiejskich czy też lokuje ją w miastach? Jakie są przyczyny dokonywanych wyborów?
	Analiza sytuacji społeczno – gospodarczej gmin, w których zamieszkuje badana młodzież	❖ Jaka jest sytuacja społeczno – gospodarcza gmin, w których zamieszkuje badana młodzież (jaka jest oferta zawodowa, oferta edukacyjna i kulturalna, liczba organizacji pozarządowych, liczba i charakter realizowanych innowacji, jakimi zasobami lokalnymi dysponuje gmina)? ❖ Czy i w jaki sposób sytuacja społeczno – gospodarcza gmin, w których zamieszkuje badana młodzież wiąże się z poziomem jej przedsiębiorczości i innowacyjności? ❖ Czy i w jaki sposób postawy przedsiębiorcze i innowacyjność młodzieży wiejskiej (o poziomie i zakresie zidentyfikowanym w badaniu) mogą zostać wykorzystane dla rozwoju społeczności lokalnej?

1.4. Charakterystyka procesu badawczego

Badania, zgodnie z wcześniej przyjętymi założeniami (por. Raport metodologiczny) zrealizowano na próbie młodzieży zamieszkującej obszary wiejskie trzech województw zróżnicowanych pod względem sytuacji społeczno – ekonomicznej[1]: łódzkiego, warmińsko – mazurskiego i wielkopolskiego. Dobór próby młodzieży wiejskiej do badań miał charakter celowy. Włączeni do niej zostali uczniowie w wieku 16 – 25 lat kontynuujący edukację formalną w różnych typach szkół (uczelnie wyższe, liceum, technikum, zasadnicza szkoła zawodowa) zlokalizowanych na obszarach wiejskich lub w ich bezpośredniej bliskości. W przypadku młodzieży uczęszczającej do szkół ponadgimnazjalnych (16 – 18 lat)

[1] Szczegółowe charakterystyki sytuacji wybranych województw przedstawiono w podrozdziale *Analiza sytuacji społeczno – gospodarczej gmin, w których zamieszkuje badana młodzież* (str. 157-160).

zastosowano metodę ankiety audytoryjnej[2]. Metoda ta wydawała się być narzędziem najbardziej „naturalnym" w przypadku badań młodzieży szkolnej, nie powodując dodatkowego dyskomfortu badanych związanego z uczestnictwem w nowym przedsięwzięciu. Jej dodatkową zaletą był nadzór nad zwrotem wypełnionych kwestionariuszy, co umożliwiło pełną realizację założonej próby (ponad 200 badanych w każdym województwie) i pozwoliło na uniknięcie znaczących braków danych.

Próba młodzieży kontynuującej edukację na studiach wyższych skonstruowana została ze względu na 2 kryteria:

1. Miejsca pochodzenia – do badań zakwalifikowano tylko tych studentów, których dom rodzinny znajduje się na obszarach wiejskich zlokalizowanych w trzech województwach wytypowanych do badania i którzy zamieszkiwali w nim (tzn. na obszarach wiejskich) przynajmniej do czasu rozpoczęcia nauki w szkole ponadgimnazjalnej.
2. Kierunku studiów – w badaniach wzięli udział studenci studiujący na typach[3] kierunków najczęściej wybieranych przez, badanych wcześniej, uczniów szkół ponadgimnazjalnych (kierunkach społecznych (m.in. ekonomia, socjologia, pedagogika,

[2] Ankieta – standaryzowana technika zdobywania materiałów oparta na procesie wzajemnego komunikowania się badacza z badanym, podczas którego badany pisemnie odpowiada na pytania badacza - pozwala na zebranie w stosunkowo krótkim czasie dużej ilości informacji. Kwestionariusz ankiety jest narzędziem wystandaryzowanym, które zapewnia porównywalność otrzymanych wyników. Badani mają ustosunkować się do konkretnych pytań wybierając spośród zaproponowanych im kategorii odpowiedzi. W zależności od potrzeb, istnieje możliwość zastosowania w tym narzędziu również pytań otwartych. Niedomknięcie pytania umożliwia badanym trochę większą swobodę wypowiedzi. Uzyskane w ten sposób wypowiedzi są kodowane w elektronicznej bazie danych i ostatecznie analizowane ilościowo przy użyciu metod statystycznych.
W wersji audytoryjnej metoda ta polega na zebraniu w jednym miejscu, w tym przypadku w jednej klasie szkolnej, wybranej grupy osób i rozdaniu im ankiet do wypełnienia. Ankieter nie przeprowadza wywiadu osobiście z każdym ankietowanym z osobna, ani nie odczytuje pytań. Jednakże obecność osoby prowadzącej badanie umożliwia jednoznaczną i wyczerpującą prezentację celów badania oraz wyeliminowanie ewentualnych wątpliwości badanych związanych z treścią pytań bądź sposobem wypełniania kwestionariusza, a tym samym zmniejsza ryzyko udzielania odpowiedzi nieistotnych dla badacza.

[3] Początkowo zakładano konstrukcję próby studentów w oparciu o kryterium konkretnych kierunków, ale ze względu na fakt, iż badani uczniowie szkół ponadgimnazjalnych wymienili kilkadziesiąt różnych kierunków (a gdyby wziąć pod uwagę wszystkie odmienności w podawanych nazwach, liczba ta przekroczyłaby 100) ostatecznie zdecydowano się na stworzenie typologii wymienionych kierunków studiów i to ją przyjęto jako kryterium doboru studentów. Ze względu na fakt, iż nie wszyscy studenci, którzy zadeklarowali udział w badaniu ostatecznie wypełnili ankietę nie udało się zachować założonych proporcji wyróżnionych typów kierunków. Realizując badanie zadbano jednak o to, aby w próbie znaleźli się przedstawiciele każdego z nich.

psychologia, zarządzanie itp.); humanistycznych (m.in. teologia, filologie, historia, kulturoznawstwo itp.), kierunkach ścisłych i inżynieryjnych (m.in. matematyka, informatyka, budownictwo, mechatronika, architektura, itp.), kierunkach związanych z naukami o zdrowiu (m.in. medycyna, pielęgniarstwo, fizjoterapia, dietetyka, kosmetologia itp.), kierunkach związanych z rolnictwem (m.in. rolnictwo, leśnictwo, ogrodnictwo, architektura krajobrazu, hodowla zwierząt towarzyszących/leśnych, zootechnika itp.), kierunkach związanych z bezpieczeństwem i/lub przygotowujących do pracy w służbach mundurowych (m.in. szkoła policyjna, akademia wojskowa, bezpieczeństwo wewnętrzne itp.) .

W badaniach młodzieży kontynuującej edukację na studiach wyższych (18 - 25 lat) wykorzystano metodę ankiety indywidualnej (rozdawanej). Jej odmienność w stosunku do ankiety audytoryjnej polega na tym, że umożliwia realizację badania w grupach bardziej zróżnicowanych, niedostępnych jednorazowo w pełnym składzie w określonym (tym samym) miejscu. Każdy Ankietowany, w stosunku do którego ustalono, że spełnia opisane wcześniej kryteria kwalifikujące do realizowanych badań, otrzymał kwestionariusz do samodzielnego wypełnienia w odpowiadającym mu momencie czasowym. Następnie, badani zwracali ankieterowi wypełnione kwestionariusze w umówionym miejscu i czasie. Nieobecność ankietera w trakcie udzielania odpowiedzi pozwoliła na uniknięcie tzw. efektu ankieterskiego polegającego na (celowym bądź niezamierzonym) wpływaniu ankietera na treść udzielanych odpowiedzi, podnosząc wiarygodność uzyskanych odpowiedzi. Niestety nie wszystkie rozdysponowane kwestionariusze udało się odzyskać, nie wszyscy zakwalifikowani do badań wypełnili kwestionariusz w sposób satysfakcjonujący (w związku z tym część zwróconych ankiet nie została poddana dalszemu opracowaniu ze względu na liczne braki istotnych danych). Badania kontynuowano jednak do momentu, w którym próba została zrealizowana na założonym poziomie tzn. uzyskano minimum 100 prawidłowo wypełnionych ankiet z każdego województwa.

Terenową część badania zrealizowano w okresie od 10.2014 r. do 12.2014 r.

2. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ

Badaniem objętych zostało 930 osób w wieku od 16 do 25 lat. Ankietowani pochodzili z trzech województw : łódzkiego (313 osób), warmińsko – mazurskiego (308 osób) oraz wielkopolskiego (309 osób). W próbie znalazło się 622 uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz 308 studentów.

W każdym z województw zrealizowano badania z uczniami Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego, dla których organem prowadzącym jest Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (liczebności badanych w województwach: łódzkie 49 osób, warmińsko-mazurskie 50 osób, wielkopolskie 50 osób)[4].

W poniższych tabelach przedstawiono dane dotyczące liczebności badanych w podziale na płeć, grupy wiekowe, klasy do których uczęszczali oraz typy szkół i wybrane ścieżki kształcenia. Liczba badanych ogółem jest większą od liczby badanych w podziale na wiek (tabela 3) i płeć (tabela 7) z uwagi specyfikę zastosowanej techniki. Nie wszyscy badani w kwestionariuszu podali informację dotyczącą płci i wieku.

Tabela 2 Liczba uczniów i studentów w trzech województwach

Kategoria badanych ze względu na etap edukacji		Województwo			Ogółem
		łódzkie	warmińsko - mazurskie	wielkopolskie	
uczeń	liczba	209	204	209	622
	%	33,6%	32,8%	33,6%	100,0
student	liczba	104	104	100	308
	%	33,8%	33,8%	32,4%	100,0
	Ogółem	313	308	309	930

Źródło: opracowanie własne

[4] Odrębne opracowanie dotyczące tej podzbiorowości zostanie przedstawione w późniejszym terminie Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju wsi.

Badani uczniowie gimnazjum byli w wieku od 16 do 19 lat (uczniowie liczący 16-17 lat stanowili 1/3 tej grupy, 1/3 miała 18 lat, i 1/3 – 19 lat). W grupie studentów znalazły się osoby w wieku od 19 do 25 lat. Najliczniejszą reprezentację wśród tej kategorii badanych miały osoby liczące od 21 do 23 lat - ponad 58% studentów, osoby młodsze (19-20 lat) stanowiły 23% grupy, zaś osoby starsze (24-25 lat) 19% grupy. (por. tabela nr 3).

Tabela 3 Podział ankietowanych ze względu na wiek

Kategoria badanych ze względu na etap edukacji	**Wiek ankietowanego**										**Ogółem**
	16 lat	**17 lat**	**18 lat**	**19 lat**	**20 lat**	**21 lat**	**22lata**	**23lata**	**24lata**	**25 lat**	
Uczeń	104	109	201	205	-	-	-	-	-	-	619
Student	-	-	-	22	49	65	43	71	36	21	307
Ogółem	104	109	201	227	49	65	43	71	36	21	926

Różnica w liczbie ogółem badanych przedstawionej w tabeli 2 wynika z braków danych dotyczących wieku ankietowanych.

Źródło: opracowanie własne

Największa liczba badanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych uczęszczała do klas trzecich – 250 osób (40% ogółu badanych z tej kategorii) i czwartych – 155 osób (niemal 25% ogółu). Mniej licznie reprezentowani byli uczniowie klas młodszych - pierwszych i drugich (odpowiednio 91osób – niespełna 15% ogółu i 126 osób – 20% ogółu).

Tabela 4 Podział ankietowanych ze względu na klasę

Uczniowie według klas	Klasa				Ogółem
	pierwsza	druga	Trzecia	czwarta	
liczba	91	126	250	155	622
% ogółu	14,6	20,3	40,2	24,9	100,0

Źródło: opracowanie własne

Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych najliczniejszą grupę stanowili uczniowie techników - 60% ogółu badanych z tej kategorii. Reprezentanci liceów stanowili 22% ogółu badanych uczniów, zaś młodzież uczęszczająca do zasadniczych szkół zawodowych stanowiła niespełna 17% ogółu badanych uczniów. Zbiorowość uczniów ze względu na typ szkoły przedstawia poniższa tabela nr 5.

Tabela 5 Podział ankietowanych ze względu na typ szkoły

Uczniowie według typu szkoły	Typ szkoły			Ogółem
	zasadnicza szkoła zawodowa	technikum	liceum	
liczba	105	378	139	622
% ogółu	16,9	60,8	22,3	100,0

Źródło: opracowanie własne

W grupie studentów 47,4% studiowało na kierunkach społecznych, 23,7% na kierunkach inżynieryjnych i ścisłych i 11,7% na kierunkach związanych z rolnictwem, 7,1% na kierunkach humanistycznych i po około 5% na kierunkach związanych z bezpieczeństwem/przygotowaniem do służb mundurowych (wojskowe, policyjne, bezpieczeństwo wewnętrzne) i ze zdrowiem (medycyna, dietetyka, fizjoterapia).

Dla porównania w grupie uczniów, którzy deklarowali wybór uczelni wyższej 46,8% wskazywało na kierunki społeczne, 34,6% na inżynieryjne i ścisłe, 15,6% wybierało kierunki związane ze zdrowiem, 13,5% kierunki humanistyczne, 12,2% związane z rolnictwem, a 4,6% kierunki związane z bezpieczeństwem. Dodatkowo 9,3% badanych wskazało inne pojedyncze kierunki (m.in. artystyczne, AWF).

Porównanie preferencji uczniów szkół ponadgimnazjalnych i kierunków, z których rekrutowali się badani studenci zaprezentowano w tabeli nr.6.

Tabela 6 Podział ankietowanych ze względu na kierunek studiów

Typy kierunków	Uczniowie N=237		Studenci N=308	
	Liczba	%	Liczba	%
kierunki humanistyczne	32	13,5	22	7,1
kierunki społeczne	111	46,8	146	47,4
kierunki związane z bezpieczeństwem	11	4,6	16	5,2
kierunki związane ze zdrowiem	37	15,6	15	4,9
kierunki inżynieryjne i ścisłe	82	34,6	73	23,7
kierunki związane z rolnictwem	29	12,2	36	11,7
inne pojedyncze kierunki	22	9,3	-	-

**Odsetek uczniów nie sumuje się do 100 ponieważ mogli oni wskazać więcej niż jeden kierunek*

Źródło: opracowanie własne

W próbie badawczej większość stanowiły kobiety. W grupie badanych uczniów było 328 kobiet i 290 mężczyzn, zaś w grupie studentów 228 kobiet i 79 mężczyzn.

Tabela 7 Podział badanych ze względu na płeć

Kategoria badanych ze względu na etap edukacji		Płeć		Ogółem
		Kobieta	Mężczyzna	
uczeń	Liczba	328	290	618
	%	53	47	100,0
student	Liczba	228	79	307
	%	74	26	100,0
Ogółem	Liczba	556	369	925
	% ogółu	60	40	100,0

Różnica pomiędzy liczbą badanych ogółem przedstawioną w tabeli 2 i w podziale ze względu na płeć wynika z braków danych, nie wszyscy ankietowani podali dane dot. płci.

Źródło: opracowanie własne

3. WYNIKI ZREALIZOWANYCH BADAŃ

3.1. Identyfikacja postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności

Dla celów niniejszego opracowania przyjęto (za Stefanem Nowakiem) definicję, że „***postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu***" (Nowak 1973: 23).

Celem badań było zdiagnozowanie postaw przedsiębiorczych młodzieży ponadgimnazjalnej i studiującej pochodzącej z obszarów wiejskich wybranych trzech województw. Wyodrębnione trzy podstawowe komponenty: poznawczy, emocjonalno-oceniający, behawioralny badano przy pomocy wybranych pytań wskaźnikowych.

Dla komponentu poznawczego, na który składa się wiedza i wyobrażenia na temat przedsiębiorczości i innowacyjności są to pytania o to :

W jaki sposób młodzież zamieszkująca obszary wiejskie rozumie pojęcia innowacyjności i przedsiębiorczości?

Jakie cechy młodzież przypisuje osobom przedsiębiorczym i innowacyjnym?

Czy i jakie przejawy przedsiębiorczości i innowacyjności młodzież dostrzega w swoim najbliższym otoczeniu (społeczności lokalnej)?

Uwzględniono również informację od młodzieży ankietowanej o roli szkoły w przekazywaniu wiedzy na temat przedsiębiorczości i kształtowaniu postaw przedsiębiorczych.

Dla komponentu emocjonalno-oceniającego, określającego stosunek do działań innowacyjnych i przedsiębiorczych starano się dowiedzieć.:

Jakie znaczenie młodzież przypisuje przedsiębiorczości innowacyjności w swoim życiu osobistym i społecznym? Czy i na jakiej pozycji cechy te pojawiają się w systemie wartości badanych?

Jak młodzież ocenia zachowania przedsiębiorcze i innowacyjne realizowane przez swoich rówieśników? Jaką pozycję zajmują w ich środowisku osoby postrzegane jako przedsiębiorcze? Jednocześnie zapytano ankietowaną młodzież o samoocenę w zakresie własnej przedsiębiorczości i innowacyjności.

Dla komponentu behawioralnego: pytano o aktywność społeczno-polityczną, edukacyjną i ekonomiczną z uwzględnieniem wymiaru innowacyjności i przedsiębiorczości tj.:

Czy, w jakim zakresie i w jakiej formie młodzież wiejska angażuje się w działalność społeczno - polityczną?

Czy i jakie doświadczenia związane z aktywnością zarobkową ma młodzież wiejska?

Czy i jaką dodatkową (poza szkołą/studiami) aktywność edukacyjną podejmuje młodzież wiejska?

Jakie plany na przyszłość ma młodzież wiejska w zakresie dalszej edukacji i pracy zawodowej?

3.1.1. Ocena zakresu wiedzy badanej młodzieży wiejskiej na temat przedsiębiorczości i innowacyjności

Na poziom wiedzy młodzieży zamieszkującej obszary wiejskie dotyczącej przedsiębiorczości i innowacyjności składał się sposób rozumienia obu pojęć, identyfikowanie cech osoby przedsiębiorczej/innowacyjnej oraz przejawów przedsiębiorczości i innowacyjności w swoim otoczeniu (społeczności lokalnej), a także identyfikowanie czynników sprzyjających i barier rozwoju postaw przedsiębiorczych/innowacyjnych.

Sposób rozumienia pojęć „przedsiębiorczość" i „innowacyjność"

Pojęcie przedsiębiorczości

Przegląd literatury na temat cech osobowości przedsiębiorczej pozwala zauważyć, że nie ma jednej uniwersalnej listy zawierającej cechy predestynujące jednostki do działań i zachowań przedsiębiorczych. Najdłuższa lista zawiera aż 42 cechy. Dla przykładu A. Gibb podaje takie cechy jak: *komunikatywność, elastyczność, kreatywność, dar przekonywania, wyższa od przeciętnej skłonność do podejmowania ryzyka, duch konkurencyjności*. Ponadto, osobę przedsiębiorczą cechuje *wyobraźnia, samodzielność, zdolność do rozwiązywania problemów i konfliktów, wiara w możliwość wpływu na własny los, zdolności menedżerskie, gotowość do ciężkiej pracy i do poszukiwania informacji* (Bławat 2003:50-52). Badania dotyczące wymagań polskich pracodawców wskazują na następujące składowe kompetencji przedsiębiorczych: *kreatywność, współpraca z innymi (w tym zdolności interpersonalne, zarządzania konfliktem, etc.), komunikowanie się, organizacja pracy (w tym zdolności organizacyjne, samodzielność, motywacja, etc.), umiejętności analityczne, wykorzystanie wyposażenia stanowiska pracy* (Juchnowicz 2007, za: Danilewicz 2014: 64).

Na pytanie o cechy osoby przedsiębiorczej co najmniej jedną taką cechę wskazało 538 uczniów i 293 studentów (łącznie 831 ankietowanych tj. 89,35% ogółu ankietowanych). Każdy z nich wymienił średnio po 3 cechy.

Cechy najczęściej przypisywanie osobom przedsiębiorczym przez badanych ujęto w dziesięć typów. Tabela poniżej przedstawia rozkład typów cech wybieranych przez młodzież.

Tabela 8 Cechy osoby przedsiębiorczej

Cecha osoby przedsiębiorczej	Liczebność wskazanych cech	Procent ważnych odpowiedzi
aktywność	42	5,1%
umiejętność rozwiązywania problemów	230	27,7%
gospodarność	81	9,7%
skłonność do ryzyka	180	21,7%
orientacja na sukces	500	60,2%
innowacyjność i twórczość	657	79,1%
umiejętności interpersonalne	228	27,4%
pozytywne cechy osobowościowe	78	9,4%
przymioty intelektualne	204	24,5%
umiejętność samoorganizacji do pracy i działań	402	48,4%

Źródło: opracowanie własne

Do skonstruowanych typów włączano podawane przez badanych cechy o bliskoznacznym znaczeniu. Do kategorii :

Aktywność- włączano wskazywane przez ankietowanych takie cechy jak: zaangażowanie i chęć do działania, gotowość do działania etc.

umiejętność rozwiązywania problemów -włączono również: zaradność, szybkie podejmowanie decyzji, etc.

gospodarność- włączono wypowiedzi: zdolność do inwestowania, oszczędność, posiadanie wiedzy ekonomicznej, oszczędność, potrafi o siebie i bliskich zadbać finansowo etc.

skłonność do ryzyka obejmuje również: odwagę, gotowość do podejmowania wyzwań.

orientacja na sukces -to takie cechy składowe jak: spryt, odporność na stres, umiejętność wykorzystania szans, etc.

innowacyjność i twórczość- włączono: kreatywność, pomysłowość, nowoczesność, etc.

umiejętności interpersonalne -należą wskazania jak: komunikatywność, zdolność łatwego nawiązywania kontaktów, etc.

pozytywne cechy osobowościowe -włączono takie cechy jak: optymizm, przyjazne nastawienie, ekstrawertyzm, etc.

przymioty intelektualne - mądrość, zdolność myślenia, wszechstronność, etc.

umiejętność samoorganizacji do pracy i działań- włączono systematyczność, zdyscyplinowanie, potrafi zorganizować sobie pracę etc.

Wśród cech osoby przedsiębiorczej najczęściej wskazywano te, które składały się na *innowacyjność i twórczość* (79,1%). Mają one szczególne znaczenie w procesie przedsiębiorczości. Innowacyjność, uważana jest za cechę pobudzającą do twórczego działania i realizowania nowych pomysłów (Kożusznik 2010:17). W następnej kolejności wskazywane były cechy, które mieszczą się w kategorii *orientacja na sukces* (60,2%). Blisko połowa ankietowanych doceniała takie cechy, które świadczą o dobrym przygotowaniu do podejmowania działań przedsiębiorczych i należą do kategorii *umiejętność samoorganizacji do pracy i działań* (48,4%). Na cechy sprzyjające *umiejętności rozwiązywania problemów* oraz *umiejętności interpersonalne* wskazywała ponad jedna czwarta ankietowanych (po około 27%). Najrzadziej wskazywaną cechą osoby przedsiębiorczej była *aktywność* (5,1%).

Największe różnice pomiędzy wskazaniami uczniów i studentów zaobserwowano w przypadku kategorii *gospodarność*, która wymieniana była blisko dwa razy częściej przez studentów (uczniowie: 7,4%; studenci: 14,0%), a także *pozytywne cechy osobowości* ponad dwukrotnie częściej wskazywana przez osoby uczęszczające do szkół ponadgimnazjalnych (uczniowie: 11,7%; studenci: 5,1%). Cechy świadczące o *orientacji na sukces* osób uważanych za przedsiębiorcze wskazywało więcej studentów niż uczniów (uczniowie: 55,9%; studenci: 67,9%) na *innowacyjność i twórczość* nieco częściej wskazywali uczniowie (uczniowie: 79,4%; studenci: 78,5%).

Tabela 9 Cechy osoby przedsiębiorczej wskazane przez ankietowanych

Cecha osoby przedsiębiorczej	Uczeń	Student
aktywność	4,3%	6,5%
umiejętność rozwiązywania problemów	26,6%	29,7%
gospodarność	7,4%	14%
skłonność do ryzyka	19,5%	25,6%
orientacja na sukces	55,9%	67,9%
innowacyjność i twórczość	79,4%	78,5%
umiejętności interpersonalne	29,6%	23,5%
pozytywne cechy osobowościowe	11,7%	5,1%
przymioty intelektualne	24,2%	25,3%
umiejętność samoorganizacji do pracy i działań	49,8%	45,7%

Źródło: opracowanie własne

Z analizy wynikają pewne różnice w częstotliwości wskazywania cech osoby przedsiębiorczej przez uczniów z różnych typów szkół. Uczniowie liceów blisko dziesięć razy częściej podawali cechy mieszczące się w kategorii *skłonność do ryzyka* niż osoby kształcące się w szkołach zawodowych (uczniowie szkół zawodowych: 3,9%; uczniowie liceów: 33,3%), oraz niemalże dwa razy częściej niż uczniowie techników (uczniowie techników: 17,9%). Kategorie, *innowacyjność i twórczość, umiejętności samoorganizacji do pracy, działań* oraz *umiejętność rozwiązywania problemów* także były najczęściej wymieniane przez licealistów (kolejno: 99,2%; 57,9%; 41,3%;). Licealiści deklarowali stosunkowo częściej niż ich koledzy z innych typów szkół, iż wśród znajomych w ich otoczeniu znają osoby przedsiębiorcze. Obserwując ich zachowania i cechy łatwiej identyfikują wyodrębnione kategorie jako cechy osoby przedsiębiorczej.

Uczniowie szkół zawodowych z kolei częściej od swoich rówieśników z innych typów szkół, podawali cechy osoby przedsiębiorczej zakwalifikowane do następujących kategorii:

umiejętności interpersonalne i *pozytywne cechy osobowości* (kolejno: 39,5%; 19,7%).Widać dla nich osoba przedsiębiorcza ma pozytywne cechy i łatwość kontaktów z innymi ludźmi.

Istnieją, chociaż mało znaczące różnice pomiędzy mężczyznami a kobietami w podawaniu cech osób przedsiębiorczych. Najliczniej wymieniane trzy cechy wskazywane były częściej przez kobiety niż mężczyzn: *innowacyjność i twórczość* (kobieta: 83,7%; mężczyzna: 71,5%), *orientacja na sukces* (67,4%; mężczyźni: 48,9%), oraz *umiejętność samoorganizacji do pracy i działań* (57,0% kobiet; 34,5% mężczyzn). W dalszej kolejności, blisko co 3. kobieta podała *umiejętność rozwiązywania problemów* (30,5%), czyli dostrzegała praktyczny wymiar cech przedsiębiorczych, zaś blisko co 3. mężczyzna – przymioty intelektualne (31,3%).

Tabela 10 Cechy osoby przedsiębiorczej a płeć badanych

CECHY OSOBY PRZEDSIĘBIORCZEJ	PŁEĆ BADANYCH	
	kobieta	Mężczyzna
aktywność	5,5%	4,4%
umiejętność rozwiązywania problemów	30,5%	22,3%
gospodarność	9,4%	10,3%
skłonność do ryzyka	24,6%	17,2%
orientacja na sukces	67,4%	48,9%
innowacyjność i twórczość	83,7%	71,5%
umiejętności interpersonalne	26,9%	28,5%
pozytywne cechy osobowościowe	7,7%	12,2%
przymioty intelektualne	20,4%	31,3%
umiejętność samoorganizacji do pracy i działań	57,0%	34,5%

Źródło: opracowanie własne

Najczęściej wymieniane cechy osób przedsiębiorczych we wszystkich badanych województwach były związane z trzema kategoriami: *orientacja na sukces*, *innowacyjność*

i twórczość oraz *umiejętności samoorganizacji do pracy, działań*. Uczniowie z województwa łódzkiego częściej od swoich rówieśników z innych województw podawali cechy osób przedsiębiorczych, zaklasyfikowanych do kategorii *aktywność* (łódzkie: 5,9%, warmińsko-mazurskie: 4,1%; wielkopolskie: 2,7%), *umiejętność rozwiązywania problemów* (łódzkie: 31,7%, warmińsko-mazurskie: 23,7%; wielkopolskie: 24,0%), a także *przymioty intelektualne* (łódzkie: 33,3%, warmińsko-mazurskie: 15,4%; wielkopolskie: 23,0%), *skłonność do ryzyka* (łódzkie: 21,0%, warmińsko-mazurskie: 21,9%; wielkopolskie: 15,8%), *gospodarność* (łódzkie: 10,8%, warmińsko-mazurskie: 8,3%; wielkopolskie: 3,3%). Z kolei uczniowie z województwa wielkopolskiego częściej od swoich kolegów z innych części kraju, podawali cechy skategoryzowane jako *innowacyjność i twórczość* (łódzkie: 74,2%, warmińsko-mazurskie: 76,9%; wielkopolskie: 86,9%) i *orientacja na sukces* (łódzkie: 43,5%, warmińsko-mazurskie: 55,0%; wielkopolskie: 64,9%). Istnieją pewne różnice wśród studentów i uczniów badanych województw w liczebności wskazań na różne typy cech przedsiębiorczych.

Studenci z województwa łódzkiego częściej wskazywali na cechy wchodzące w skład kategorii *innowacyjność i twórczość* (łódzkie: 83,0%, warmińsko-mazurskie: 76,2%; wielkopolskie: 76,5%), a także *umiejętności interpersonalne* (łódzkie: 29,8%, warmińsko-mazurskie: 22,8%; wielkopolskie: 18,4%), lecz rzadziej od studentów z innych województw uważali, iż *umiejętności samoorganizacji do pracy, działań* (łódzkie: 30,9%, warmińsko-mazurskie: 51,5%; wielkopolskie: 54,1%) należą do cech osoby wykazującej się postawą przedsiębiorczą. Kategoria *umiejętność rozwiązywania problemów* (łódzkie: 28,7%, warmińsko-mazurskie: 35,6%; wielkopolskie: 24,5%) była najczęściej wybierana przez studentów z województwa warmińsko-mazurskiego, a *orientacja na sukces* (łódzkie: 57,4%, warmińsko-mazurskie: 69,3%; wielkopolskie: 76,5%) cieszyła się największym powodzeniem wśród studentów z Wielkopolski.

Tabela 11 Cechy osoby przedsiębiorczej według województw

CECHY OSOBY PRZEDSIĘBIORCZEJ	ŁÓDZKIE		WARMIŃSKO-MAZURSKIE		WIELKOPOLSKIE	
	Uczeń	Student	Uczeń	Student	Uczeń	Student
aktywność	5,9%	9,6%	4,1%	5,9%	2,7%	4,1%
umiejętność rozwiązywania problemów	31,7%	28,7%	23,7%	35,6%	24,0%	24,5%
gospodarność	10,8%	13,8%	8,3%	18,8%	3,3%	9,2%
skłonność do ryzyka	21%	27,7%	21,9%	21,8%	15,8%	27,6%
orientacja na sukces	43,5%	57,4%	55,0%	69,3%	69,4%	76,5%
innowacyjność i twórczość	74,2%	83,0%	76,9%	76,2%	86,9%	76,5%
umiejętności interpersonalne	30,1%	29,8%	27,8%	22,8%	30,6%	18,4%
pozytywne cechy osobowościowe	9,7%	3,2%	11,2%	5,9%	14,2%	6,1%
przymioty intelektualne	33,3%	23,4%	15,4%	22,8%	23,0%	29,6%
umiejętność samoorganizacji do pracy i działań	48,4%	30,9%	45,0%	51,5%	55,7%	54,1%

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z danych w tabelach nie ma jednoznacznej prawidłowości określających współzależność pomiędzy kategorią, w której mieści się wskazywana przez badanych cecha przedsiębiorczości a płcią, etapem edukacji czy typem szkoły lub województwa.

Np. w Wielkopolsce, znanej z gospodarności i wysokiego poziomu rozwoju *innowacyjność i twórczość* częściej jako cecha przedsiębiorczości wskazywana była niż w województwie łódzkim przez uczniów a ta sama cecha przez studentów wskazywana była częściej w województwie łódzkim niż wielkopolskim.

Zatem w świadomości badanej młodzieży osoba przedsiębiorcza to taka, która jest twórcza i innowacyjna, zorientowana na osiąganie sukcesów i zorganizowana, zdyscyplinowana w realizacji podejmowanych działań. Potrafi sprawnie załatwiać sprawy, wykorzystując swój intelekt i skłonny jest do podejmowania ryzyka w dążeniu do celu.

Pojęcie innowacyjności

Młodzież zapytano również jakie ich zdaniem cechy powinny posiadać osoby innowacyjne. W literaturze przedmiotu takim osobom przypisuje się: 1. kreatywność, 2. poczucie skuteczności działania, 3. aktywność, chęć do działania, 4. gotowość do pojmowania ryzyka, 5. przywództwo (Chell, Athayde 2009).

Analiza odpowiedzi badanych na pytanie otwarte: „A jakie cechy, zachowania świadczą o tym, że ktoś jest innowacyjny?" pozwoliła wyszczególnić 13 cech przypisywanych osobom innowacyjnym, tj. 1. kreatywność i spostrzegawczość, 2. pewność siebie, 3. gotowość do podejmowania ryzyka, 4. otwartość na zmiany, 5. gotowość do podejmowania wyzwań, 6. konsekwencja w działaniu, 7. adaptacyjność, 8. elokwencja, 9. komunikatywność, 10. nowoczesność, 11. zorganizowanie i rzetelność w działaniu, 12. przywództwo, 13. Inne.

W analizowanych badaniach co najmniej jedną cechę osoby innowacyjnej wymieniło dwie trzecie ankietowanych tj. 367 uczniów i 255 studentów. Każdy z nich wymienił średnio po 2 cechy.

Do najczęściej wymienianych cech należały: 1. kreatywność i spostrzegawczość (45,9% wskazań), 2. otwartość na zmiany (14,3% wskazań), elokwencja (9,1%wskazań). Każda z pozostałych cech była wymieniana przez mniej niż około 6% badanych. Wśród nich znalazły się: pewność siebie (6,1% wskazań), gotowość do podejmowania wyzwań (5,1%wskazań), zorganizowanie i rzetelność w działaniu (4,6% wskazań), konsekwencja w działaniu (3,9% wskazań), gotowość do podejmowania ryzyka (3,5% wskazań), nowoczesność (2,4% wskazań), komunikatywność (1,1% wskazań), adaptacyjność (0,9% wskazań) oraz przywództwo (0,6% wskazań).

Wszyscy studenci oraz około 90% uczniów szkół ponadgimnazjalnych było przekonanych, iż cechami osób innowacyjnych są kreatywność i spostrzegawczość. Stosunkowo więcej studentów (około połowy tej zbiorowości) niż uczniów (1/5 z nich) była zdania, iż taką cechą jest otwartość na zmiany. Prawie 1/5 studentów i 1/5 uczniów uznało, iż taką cechą jest elokwencja.

Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, w porównaniu do uczniów techników, liceów i studentów szkół wyższych, rzadziej jako cechę osoby innowacyjnej wymieniali kreatywność i spostrzegawczość (70% wskazań uczniów zasadniczych szkół zawodowych, w stosunku do 93% wskazań uczniów techników, 90% wskazań uczniów liceów i 100% wskazań studentów), podobnie, jak i otwartość na zmiany (12% wskazań w stosunku do odpowiednio 20% wskazań uczniów techników, 16% wskazań uczniów liceów i 46% wskazań studentów). Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych częściej niż uczniowie pozostałych szkół ponadgimnazjalnych i studenci do cech osoby innowacyjnej zaliczyli elokwencję (takiego zdania było 36% uczniów zasadniczych szkół zawodowych, 16% uczniów techników, 18% uczniów liceów i 18% studentów).

Tabela 12 Typ szkoły do której uczęszcza ankietowany a wymieniane cechy osoby innowacyjnej.

Typ szkoły		**cechy osoby innowacyjnej**													**Ogółem**
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**13**	
zasadnicza szkoła zawodowa	Liczba	35	7	3	6	6	9	2	18	0	6	13	1	2	50
	Procent	70,0	14,0	6,0	12,0	12,0	18,0	4,0	36,0	0,0	12,0	26,0	2,0	4,0	
technikum	Liczba	214	32	9	45	20	24	6	36	8	14	29	3	9	229
	Procent	93,4	14,0	3,9	19,7	8,7	10,5	2,6	15,7	3,5	6,1	12,7	1,3	3,9	
liceum	Liczba	79	11	3	14	15	6	1	16	1	7	9	2	4	88
	Procent	89,8	12,5	3,4	15,9	17,0	6,8	1,1	18,2	1,1	8,0	10,2	2,3	4,5	
wyższa	Liczba	255	28	30	117	24	11	3	46	5	4	8	2	13	255
	Procent	100,0	11,0	11,8	45,9	9,4	4,3	1,2	18,0	2,0	1,6	3,1	0,8	5,1	
Ogółem	Liczba	583	78	45	182	65	50	12	116	14	31	59	8	28	622

1. kreatywność i spostrzegawczość, 2. pewność siebie, 3. gotowość do podejmowania ryzyka, 4. otwartość na zmiany, 5. gotowość do podejmowania wyzwań, 6. konsekwencja w działaniu, 7. adaptacyjność, 8. elokwencja, 9. komunikatywność, 10. nowoczesność, 11. zorganizowanie i rzetelność w działaniu, 12. przywództwo, 13. inne.

Procenty w tabeli nie sumują się do 100 ponieważ badani mogli podać więcej niż jedną cechę osoby innowacyjnej.

Źródło: opracowanie własne

Kreatywność i spostrzegawczość jako cechy osoby innowacyjnej częściej wymieniała młodzież z województwa warmińsko-mazurskiego i łódzkiego niż z województwa wielkopolskiego (różnica między ankietowanymi z województwa warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego wynosiła 12,2 punktu procentowego, a między ankietowanymi z województw łódzkiego i wielkopolskiego wynosiła 7,9 punktu procentowego). Elokwencję jako cechę osoby innowacyjnej częściej wymieniali ją uczniowie szkół ponadgimnazjalncyh i studenci w województwa wielkopolskiego (22,7% wskazań w stosunku do 18,2% wskazań z województwa warmińsko-mazurskiego oraz 14,8% z województwa łódzkiego).

Tabela 13 Województwo zamieszkania ankietowanego a wymieniane cechy osoby innowacyjnej.

Województwo		**Cechy osoby innowacyjnej**													**Ogółem**
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**13**	
łódzkie	Liczba	200	18	17	59	16	12	7	31	6	10	19	4	11	210
	Procent	95,2	8,6	8,1	28,1	7,6	5,7	3,3	14,8	2,9	4,8	9,0	1,9	5,2	
warmińsko – mazurskie	Liczba	191	24	5	62	26	7	2	35	4	11	17	1	8	192
	Procent	99,5	12,5	2,6	32,3	13,5	3,6	1,0	18,2	2,1	5,7	8,9	0,5	4,2	
wielkopolskie	Liczba	192	36	23	61	23	31	3	50	4	10	23	3	9	220
	Procent	87,3	16,4	10,5	27,7	10,5	14,1	1,4	22,7	1,8	4,5	10,5	1,4	4,1	
Ogółem	Liczba	583	78	45	182	65	50	12	116	14	31	59	8	28	622

1. kreatywność i spostrzegawczość, 2. pewność siebie, 3. gotowość do podejmowania ryzyka, 4. otwartość na zmiany, 5. gotowość do podejmowania wyzwań, 6. konsekwencja w działaniu, 7. adaptacyjność, 8. elokwencja, 9. komunikatywność, 10. nowoczesność, 11. zorganizowanie i rzetelność w działaniu, 12. przywództwo, 13. inne.

Procenty w tabeli nie sumują się do 100 ponieważ badani mogli podać więcej niż jedną cechę osoby innowacyjnej.

Źródło: opracowanie własne

Kobiety częściej niż mężczyźni do cech osoby innowacyjnej zaliczały kreatywność i spostrzegawczość, jak również otwartość na zmiany (różnica między deklaracjami przedstawicieli obu płci w pierwszym przypadku wyniosła 6 punktów procentowych, w drugim 4,8 punktu).

Identyfikowanie cech osoby przedsiębiorczej/innowacyjnej oraz przejawów przedsiębiorczości i innowacyjności w otoczeniu badanych (społeczności lokalnej)

Młodzieży zadano pytanie dotyczące zachowań, które powszechnie uznawane są za naganne, poproszono aby określili czy któreś z nich uważają za przejaw przedsiębiorczości.

Większość młodzieży dała odpowiedź negatywną, uznając, że tego typu działania nie świadczą o przedsiębiorczości.

Tabela 14 Opinia o zachowaniach w kategoriach przejawów przedsiębiorczości

Zachowania	**Procent odpowiedzi nie**	**Procent odpowiedzi tak**
ściąganie na klasówkach	77,0	23,00
kupowanie prac zaliczeniowych, tak aby uzyskać lepszą ocenę	81,2	19,8
korzystanie z luk prawa, by ominąć przepisy i więcej zarobić	53,6	46,4
nielegalne ściąganie różnych materiałów z Internetu	82,3	17,7
sprzedawanie nielegalnych towarów, usług	84,4	15,6
oszukiwanie klientów mające na celu sprzedanie im czegoś	82,9	17,1

Źródło: opracowanie własne

Stosunkowo najwięcej osób było skłonnych uznać *korzystanie z luk prawa, aby więcej na tym skorzystać i więcej zarobić* jako przejaw przedsiębiorczości - 46,4% (w większym stopniu przekonanie to wyrażane jest przez studentów niż uczniów), natomiast stosunkowo najmniej za przejaw przedsiębiorczości uznaje *sprzedawanie nielegalnych towarów i usług* – 15,6%.

W dobie, kiedy kupowanie prac dyplomowych staje się coraz powszechniejsze (Barta, Markiewicz 2005: 13), zaledwie co 10. student(14,0%) i co 5. uczeń (21,2%). uznał takie zachowanie za przejaw przedsiębiorczości. Ściąganie na klasówce, czy kolokwium jest zjawiskiem, które badanych dotyczy bezpośrednio. W badaniach, co 4. uczeń uznał *ściąganie na klasówce* za przedsiębiorcze, podobnie jak co 5. student w przypadku kolokwium (odpowiednio: 24,4%; 20,2%).

Wykres 1 Przejawy przedsiębiorczości według uczniów i studentów

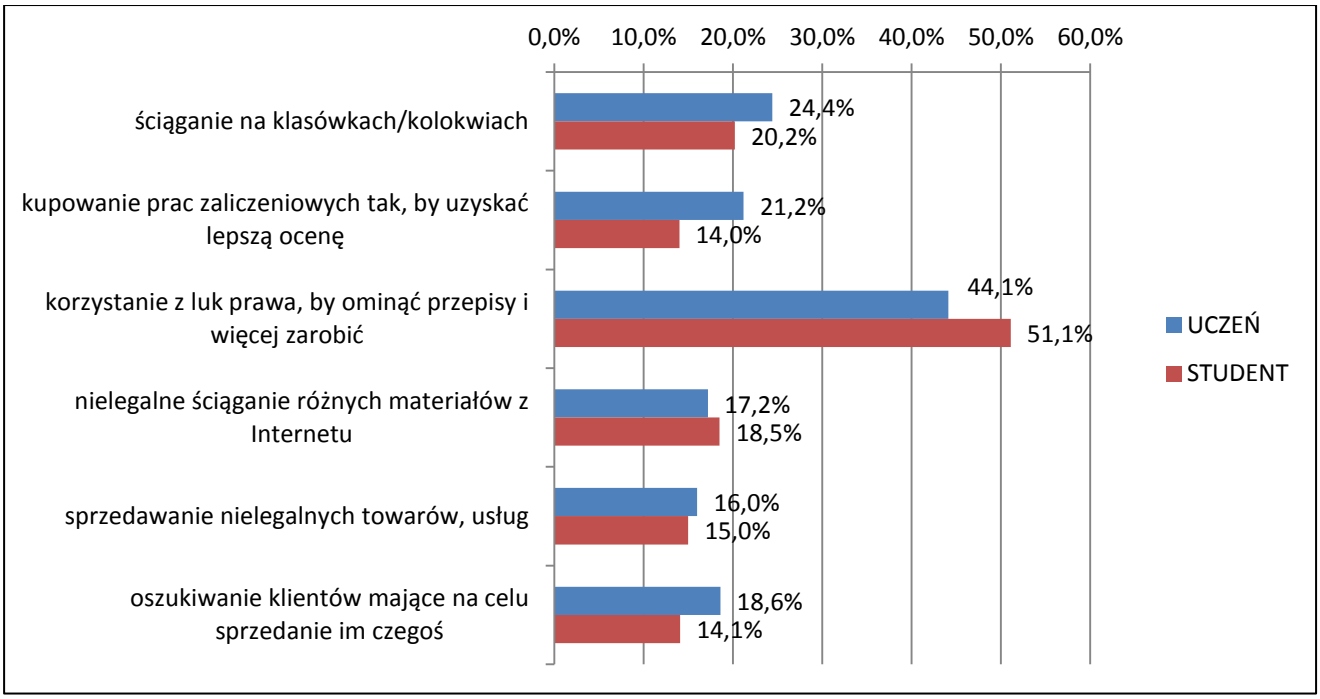

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych częściej niż koledzy z innych typów szkół uznali, iż *sprzedawanie nielegalnych towarów, usług* może być przejawem przedsiębiorczości (17,8%). Niemniej jednak, takie rodzaje aktywności jak: *ściąganie na*

klasówkach, korzystanie z luk prawa, by ominąć przepisy i więcej zarobić, czy też *oszukiwanie klientów mające na celu sprzedanie im czegoś* częściej, niż przez pozostałą młodzież były odrzucane jako działania przedsiębiorcze. Uczniowie techników częściej niż inni badani akceptowali jako przejawy przedsiębiorczości trzy rodzaje zachowań, a mianowicie: *ściąganie na klasówkach* (26,7%), *kupowanie prac zaliczeniowych tak, by uzyskać lepszą ocenę* (22,4%), oraz *nielegalne ściąganie różnych materiałów z Internetu* (19,5%). Z kolei dla uczniów z liceów, częściej niż dla pozostałych badanych, *oszukiwanie klientów mające na celu sprzedanie im czegoś*, było uznawane za przejaw postawy przedsiębiorczej (21,0%). Rzadziej natomiast akceptowali *nielegalne ściąganie różnych materiałów z Internetu* (88,5% odpowiedzi nie) czy też *sprzedawanie nielegalnych towarów, usług* (89,9% odpowiedzi nie). Zdecydowana większość licealistów po ukończeniu szkoły średniej zamierza kontynuować naukę na studiach wyższych. Można zatem przypuszczać, iż nauczyciele w liceach, częściej niż w innych typach szkół przestrzegali młodzież np. przed nielegalnym ściąganiem prac z Internetu i mówili o negatywnych tego konsekwencjach. Badani studenci częściej od swoich młodszych kolegów ze szkół średnich uznawali *korzystanie z luk prawa, by ominąć przepisy i więcej zarobić* za przejaw przedsiębiorczości (51,1%). Warto dodać, iż kupowanie prac zaliczeniowych tak, by uzyskać lepszą ocenę spotkało się z największym sprzeciwem właśnie studentów (86,0%), co może trochę dziwić, gdyż jak pokazują badania CBOS ta grupa młodzieży najczęściej korzysta z tego typu usług. Jak pokazują sondaże, że co czwarta praca z ok. 200 tys. bronionych co roku w Polsce jest kupowana. Oszustwa są bezkarne, bo procesy w tych sprawach to wyjątki (Szulc A., *Twórcy magistrów. Jak powstają prace dyplomowe na zamówienie*[5]).

[5] http://polska.newsweek.pl/praca-magisterska-cena-pisanie-prac-na-zamowienie-newsweek pl,artykuly,343997,1.html).

Tabela 15 Przejawy przedsiębiorczości według badanych z poszczególnych szkół

PRZEJAWY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI	TYP SZKOŁY							
	zasadnicza szkoła zawodowa		technikum		liceum		uczelnia wyższa	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
ściąganie na klasówkach	18,8%	81,2%	26,7%	73,3%	22,3%	77,7%	20,2%	79,8%
kupowanie prac zaliczeniowych tak, by uzyskać lepszą ocenę	18,0%	82,0%	22,4%	77,6%	20,1%	79,9%	14,0%	86,0%
korzystanie z luk prawa, by ominąć przepisy i więcej zarobić	42,6%	57,4%	43,2%	56,8%	47,5%	52,5%	51,1%	48,9%
nielegalne ściąganie różnych materiałów z Internetu	16,8%	83,2%	19,5%	80,5%	11,5%	88,5%	18,5%	81,5%
sprzedawanie nielegalnych towarów, usług	17,8%	82,2%	17,6%	82,4%	10,1%	89,9%	15,0%	85,0%
oszukiwanie klientów mające na celu sprzedanie im czegoś	13,9%	86,1%	19,0%	81,0%	21,0%	79,0%	14,1%	85,9%

Źródło: opracowanie własne

Analiza z uwzględnieniem wieku badanych wykazała, że im młodzież starsza tym mniej skłonna jest przyjmować działania takie jak *ściąganie na klasówkach, kupowanie prac zaliczeniowych, tak by uzyskać lepszą ocenę* jako przejaw postawy przedsiębiorczej. W przypadku zachowań takich jak *korzystanie z luk prawa, by ominąć przepisy i więcej zarobić*, oraz *nielegalne ściąganie materiałów z Internetu* czy *sprzedawanie nielegalnych towarów i usług* tendencja jest odwrotna.

Ankietowani zostali także poproszeni o wskazanie osoby przedsiębiorczej z najbliższego otoczenia, spośród osób bliskich i zaufanych. Ponad 58%, zarówno wśród uczniów jak studentów wskazała na takie osoby. Można dostrzec pewne różnice pomiędzy uczniami szkół zawodowych i liceów. W przypadku tych pierwszych nieco ponad połowa wskazywała wśród bliskich osobę przedsiębiorczą, a wśród licealistów ponad 70%.

Tabela 16 Typ szkoły a dostrzeganie w swoim najbliższym otoczeniu osoby przedsiębiorczej

TYP SZKOŁY	DOSTRZEGANIE OSOBY PRZEDSIĘBIORCZEJ	
	Tak	**Nie**
zasadnicza szkoła zawodowa	48,4%	51,6%
technikum	56,0%	44,0%
liceum	71,2%	28,8%
uczelnia wyższa	58,2%	41,8%

Źródło: opracowanie własne

Na pytanie dlaczego ankietowany uważa wskazane przez siebie osoby za przedsiębiorcze podawane argumenty można ująć w trzy typy. Do pierwszego typu należały argumenty podkreślające zespół cech osobowościowych takich jak innowacyjność i twórczość oraz umiejętność rozwiązywania problemów, radzenia sobie w różnych, trudnych sytuacjach życiowych. W tym kontekście często też pojawiały się słowa o pogodzeniu roli zawodowej i obowiązków domowych: „*dobrze sobie radzi ze sprawami finansowymi, w trudnych sytuacjach, umie pogodzić pracę z domem, poświęca mi dużo czasu*", czy też: „*moja mama jest matką samotnie wychowującą, więc jest osobą przedsiębiorczą, ponieważ musiała pogodzić pracę i moje wychowanie"*. Dla badanych ważna jest również w dzisiejszych czasach gospodarność i zaradność (w wymiarze finansowym: „*mimo wielu problemów w ciągu ostatnich kilku lat dobrze sobie poradził (również finansowo, co było bardzo trudne) i nadal sobie dobrze radzi*".

Argumentacja drugiego typu dotyczyła prowadzenia działalności gospodarczej, postrzeganej przez ankietowanych jako trudnej i dlatego zasługującej na wyróżnienie i docenienie: „*dzięki pracy i znajomości rynku pracy stworzył własną firmę, która dobrze prosperuje*" oraz „*mimo młodego wieku stara się realizować swoje marzenia, zakładając*

własną działalność gospodarczą, robi to co tak naprawdę go pasjonuje, jednocześnie rozwija swoje umiejętności".

Ostatni typ zawierał argumenty świadczące o przedsiębiorczości jako specyficznym sposobie zachowania. Wypowiedzi dotyczyły sprawnego gospodarowania środkami finansowymi, zapewnienia bytu rodzinie: „*potrafi dobrze rozplanować budżet naszej rodziny*", czy „*potrafi dostrzegać potrzeby gospodarstwa domowego oraz członków rodziny, umiejętnie i zaradnie dąży do ich zaspokojenia*" oraz „*potrafią gospodarować funduszami; nie wydają nadmiaru pieniędzy, lecz potrafią je inwestować*". Innymi zachowaniami zasługującymi na miano przedsiębiorczych według ankietowanych były np. działania związane z samorozwojem i aktywność skierowana na innych ludzi: „*organizuje wiele wydarzeń kulturalnych, umie gospodarować czasem, ludźmi i zasobami*", „*sam tworzy projekty, które wciela w życie, angażuje w to innych, wykorzystuje nie tylko swój potencjał, ale także innych*", czy „*świetnie realizuje się jako radna, sołtys, potrafi zorganizować kampanię, organizuje różnego typu projekty dla gminy*".

Identyfikowanie czynników sprzyjających i barier rozwoju postaw przedsiębiorczych/innowacyjnych

Istnieje wiele czynników wspomagających kształtowanie się postaw przedsiębiorczych wśród młodzieży, podobnie jak wiele barier ograniczających rozwój osobisty. Badana młodzież została zatem zapytana, czy w swoim najbliższym otoczeniu podejmowane są działania pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze. Jak wynika z analiz odpowiedzi, zaledwie 1/5 ankietowanych przyznała, iż takie działania są organizowane w ich miejscach zamieszkania (24,7%).

Wykres 2 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze w miejscowości/najbliższym otoczeniu

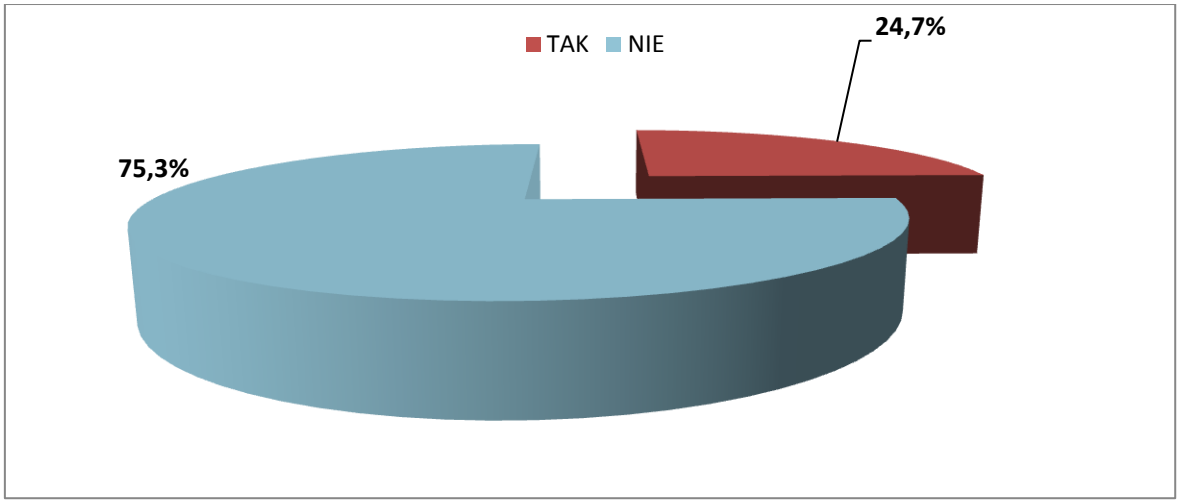

Źródło: opracowanie własne

Osoby, które odpowiedziały twierdząco na powyższe pytanie, zostały również zapytane, o typy podejmowanych działań. Jak wynika z deklaracji ankietowanych, najczęściej podejmowanymi działaniami, w których mogła uczestniczyć młodzież, były *szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez władze lokalne* (41,3%). W drugiej kolejności, były to *szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez różne instytucje* (39,6%). Również dość często *realizowano różne inicjatywy na rzecz społeczności lokalnej z udziałem młodzieży* (38,7%). *Utworzenie klubu przedsiębiorczości*, czy też *inkubatora przedsiębiorczości na terenie wsi lub gminy* stanowi trudniejsze zadanie dla władz lokalnych, jest bardziej wymagające, w związku z czym również niewiele badanych osób miało możliwość skorzystać z tego typu działań w pobliżu swojego miejsca zamieszkania (kolejno: 12,0%, 5,8%).

Wykres 3 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze

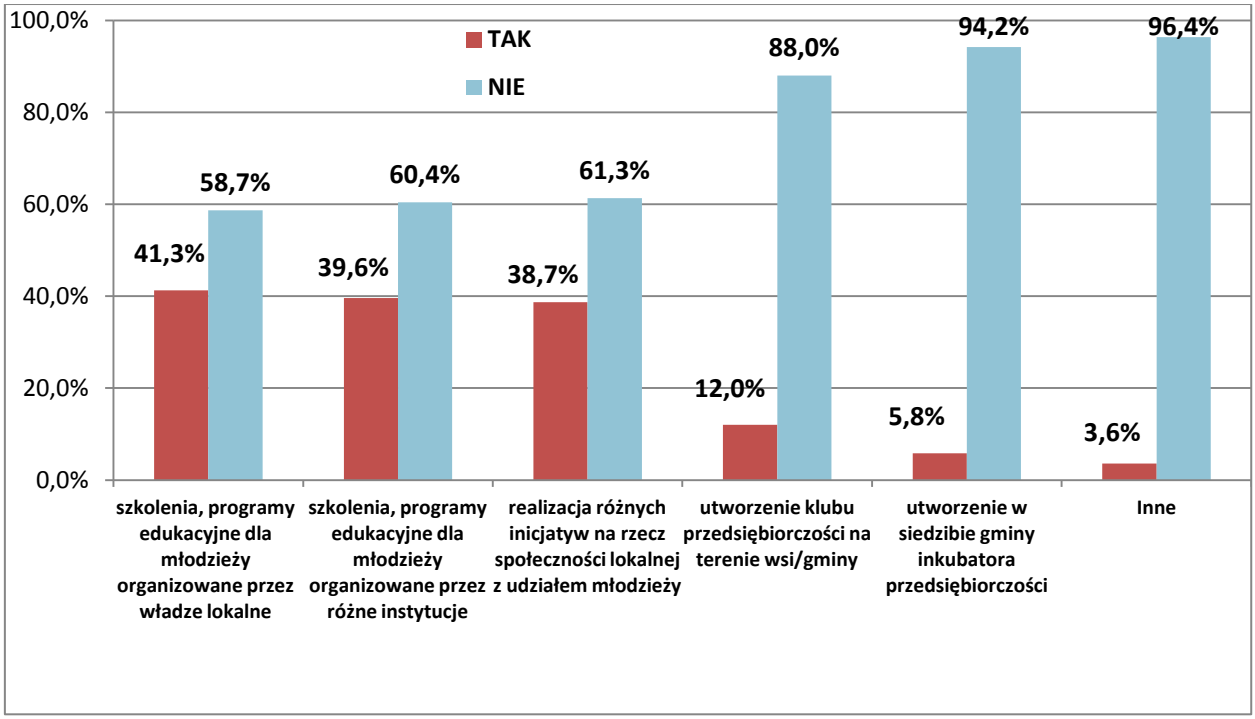

Źródło: opracowanie własne

Według deklaracji badanej młodzieży najwięcej tego typu działań zaobserwowano w województwie łódzkim, 27,6% zbiorowości badanej stwierdziło, że takie działania były prowadzone w ich województwie, analogicznie 26,5% młodzieży z województwa wielkopolskiego i 20,1% na Warmii i Mazurach. Województwa łódzkie i wielkopolskie są uznawane za jedne z najbardziej rozwiniętych i przyjaznych inwestorom miejsc w Polsce. W województwie warmińsko- mazurskim, gdzie gospodarka nie jest tak dobrze rozwinięta, samorządy mają mniejsze zaplecze finansowe na realizację dodatkowych zajęć, mniej inwestują w rozwój młodzieży (Raport atrakcyjności inwestycyjnej województw 2012).

Wykres 4 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a badane województwo

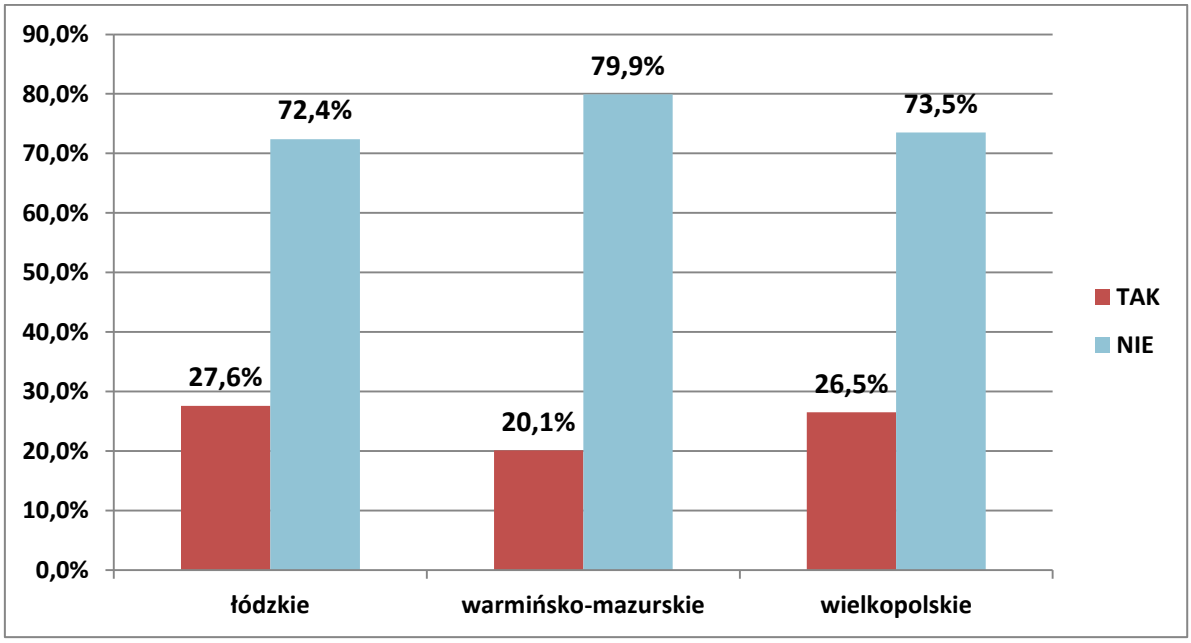

Źródło: opracowanie własne

Sprawdzono również, w których województwach poszczególne rodzaje działań były najbardziej popularne. Jak wynika z poniższej tabeli, *szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez władze lokalne* najczęściej były wskazywane przez uczniów i studentów z województwa łódzkiego (43,5%). Z kolei *szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez różne instytucje* były najbardziej popularne w województwie wielkopolskim (45,6%). Kategorię: *realizacja różnych inicjatyw na rzecz społeczności lokalnej z udziałem młodzieży* najczęściej wskazywała młodzież z województwa warmińsko-mazurskiego (49,2%). Badana młodzież z Wielkopolski częściej od swoich kolegów z innych rejonów kraju, twierdziła, iż w ich miejscu zamieszkania miało miejsce *utworzenie klubu przedsiębiorczości na terenie wsi/gminy* (17,7%). Natomiast *utworzenie w siedzibie gminy inkubatora przedsiębiorczości* najczęściej było wybierane przez młodzież z Warmii i Mazur (11,5%).

Tabela 17 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a badane województwa.

RODZAJ DZIAŁAŃ	WOJEWÓDZTWO					
	łódzkie		**warmińsko-mazurskie**		**Wielkopolskie**	
	Tak	**Nie**	**Tak**	**Nie**	**Tak**	**Nie**
szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez władze lokalne	43,5%	56,5%	42,6%	57,4%	38,0%	62,0%
szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez różne instytucje	32,9%	67,1%	41,0%	59,0%	45,6%	54,4%
realizacja różnych inicjatyw na rzecz społeczności lokalnej z udziałem młodzieży	27,1%	72,9%	49,2%	50,8%	43,0%	57,0%
utworzenie klubu przedsiębiorczości na terenie wsi/gminy	8,2%	91,8%	9,8%	90,2%	17,7%	82,3%
utworzenie w siedzibie gminy inkubatora przedsiębiorczości	3,5%	96,5%	11,5%	88,5%	3,8%	96,2%
inne	7,1%	92,9%	3,3%	96,7%	0,0%	100,0%

Źródło: opracowanie własne

Nie odnotowano różnic pomiędzy rodzajem gmin a podejmowaniem przez nie działań pozwalających rozwijać u młodzieży cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze. Blisko ¼ młodzieży z gmin wiejskich zadeklarowała, iż w ich najbliższym otoczeniu są realizowane tego typu aktywności (24,0%). Niewiele niższy odsetek odpowiedzi (23,9%) dotyczył gmin wiejsko-miejskich, ale w nich nieznacznie częściej podejmowane były działania na rzecz rozwoju postaw przedsiębiorczych przez władze i organizacje społeczne.

Wykres 5 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a rodzaj gminy

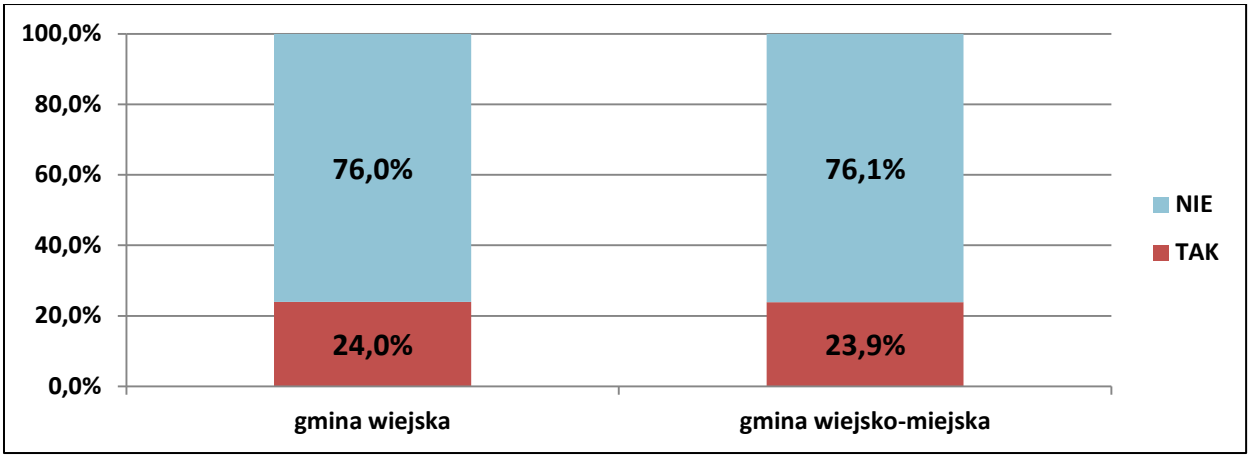

Źródło: opracowanie własne

Poniżej przedstawione są typy działań podejmowane w gminach miejskich i wiejsko-miejskich.

Tabela 18 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a rodzaj gminy

RODZAJ DZIAŁAŃ	RODZAJ GMINY			
	wiejska		wiejsko-miejska (obszar wiejski)	
	Tak	Nie	Tak	Nie
szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez władze lokalne	39,3%	60,7%	43,6%	56,4%
szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez różne instytucje	40,7%	59,3%	41,0%	59,0%
realizacja różnych inicjatyw na rzecz społeczności lokalnej z udziałem młodzieży	36,3%	63,7%	44,9%	55,1%
utworzenie klubu przedsiębiorczości na terenie wsi/gminy	11,9%	88,1%	12,8%	87,2%
utworzenie w siedzibie gminy inkubatora przedsiębiorczości	5,2%	94,8%	6,4%	93,6%
inne	5,9%	94,1%	0,0%	100,0%

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie blisko dwa razy częściej od studentów przyznawali, iż w ich gminie są realizowane działania wspierające rozwój cech, umiejętności i postaw przedsiębiorczych (uczniowie: 29,2%; studenci: 15,9%). Być może studenci wyjeżdżając na studia do innych miast, w przeciwieństwie do swoich młodszych kolegów, nie zwracają aż tak dużej uwagi na to, co dzieje się w najbliższej okolicy ich rodzinnego miejsca zamieszkania. Stąd też nie docierają do nich informacje o podejmowanych przez władze gminy, czy lokalne organizacje inicjatywach.

Wykres 6 Podejmowanie działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a status badanego

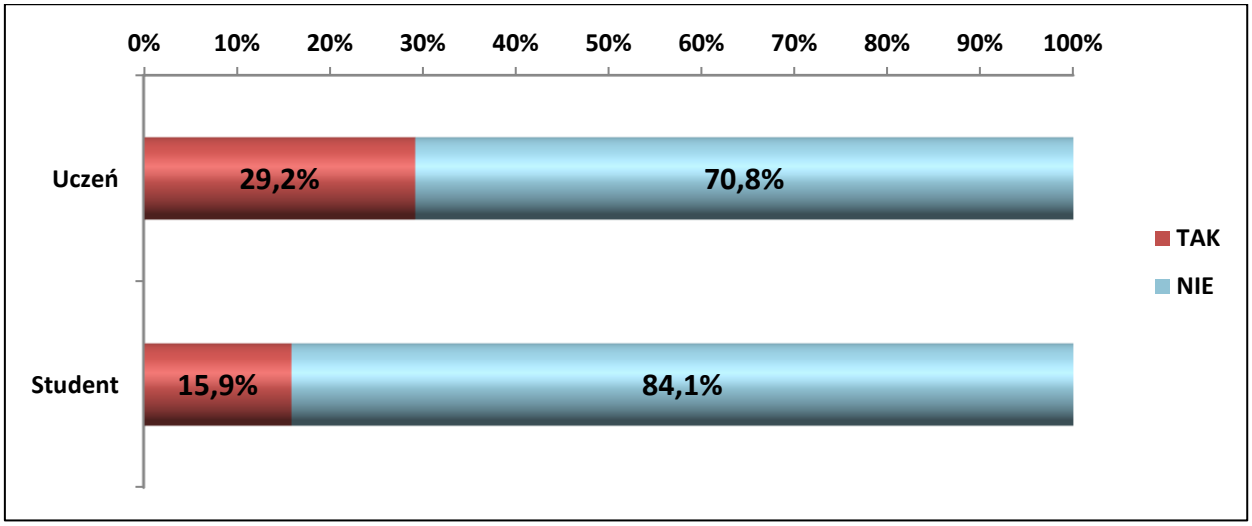

Źródło: opracowanie własne

Większość wymienionych zadań, była częściej wyróżniana przez młodzież studiującą. Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych częściej zaznaczali odpowiedź *utworzenie klubu przedsiębiorczości na terenie wsi/gminy* (14,2%).

Tabela 19 Rodzaje podejmowanych działań pozwalające rozwijać cechy, umiejętności i postawy przedsiębiorcze a status badanego

RODZAJ DZIAŁAŃ	STATUS BADANEGO			
	Uczeń		Student	
	Tak	Nie	Tak	Nie
szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez władze lokalne	36,9%	63,1%	57,1%	42,9%
szkolenia, programy edukacyjne dla młodzieży organizowane przez różne instytucje	34,7%	65,3%	57,1%	42,9%
realizacja różnych inicjatyw na rzecz społeczności lokalnej z udziałem młodzieży	35,2%	64,8%	51,0%	49,0%
utworzenie klubu przedsiębiorczości na terenie wsi/gminy	14,2%	85,8%	4,1%	95,9%
utworzenie w siedzibie gminy inkubatora przedsiębiorczości	4,5%	95,5%	10,2%	89,8%
inne	4,0%	96,0%	2,0%	98,0%

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z analiz ¾ badanych stwierdziło, że w ich miejscu zamieszkania nie są organizowane działania pozwalające rozwijać ich postawy przedsiębiorcze. Nie stawia to w dobrym świetle władzy lokalnej i instytucji, które nie zwracają uwagi na konieczność kształtowania i pogłębiania kompetencji kluczowych, szczególnie młodych ludzi. Pozostali badani (1/4) wskazywali że najczęściej w ich środowisku zamieszkania organizowane są szkolenia i programy edukacyjne przez władze lokalne (zwłaszcza w województwie łódzkim), lub inne organizacje (najwięcej w Wielkopolsce), ewentualnie realizowane są różne inicjatywy na rzecz społeczności lokalnej z udziałem młodzieży (na co wskazują najczęściej badani z województwa warmińsko-mazurskiego). Tę ostatnią formę działań częściej wymieniają badani z gmin wiejskich niż obszarów miejsko-wiejskich, co nie dziwi bowiem tradycyjnie na obszarach wiejskich częściej niż w zurbanizowanych podejmowane były inicjatywy (czyny społeczne) na rzecz wyrównywania deficytów w tych środowiskach.

Rola szkoły i uczelni w przekazywaniu wiedzy na temat przedsiębiorczości, innowacyjności i kształtowania postaw przedsiębiorczych

Dużą rolę w procesie kształtowania postaw przedsiębiorczych młodzieży może odgrywać szkoła pod warunkiem, że będzie miała przygotowany odpowiedni program nauczania. Powinny w nim być uwzględnione także dodatkowe zajęcia dla młodzieży, która chce poszerzyć podstawową wiedzę. Uczniów i studentów zapytano czy uczestniczyli w lekcjach dotyczących przedsiębiorczości, oferowanych przez szkoły ponadpodstawowe i uczelnie wyższe. Zdecydowana większość ankietowanych odpowiedziała twierdząco. Blisko 80% uczniów i studentów uczestniczyło w obowiązkowych (78,7%), a 11,3% badanych brało udział w uzupełniających zajęciach (w szkołach ponadgimnazjalnych) i zajęciach do wyboru (na uczelniach wyższych). Z oferty pozalekcyjnej skorzystało 8,6% uczniów. Niemalże 3% uczestniczyło w innych zajęciach dotyczących przedsiębiorczości (2,7%) podczas gdy co 6. badany nie brał w nich udziału.

Wykres 7 Uczestnictwo w zajęciach dotyczących przedsiębiorczości

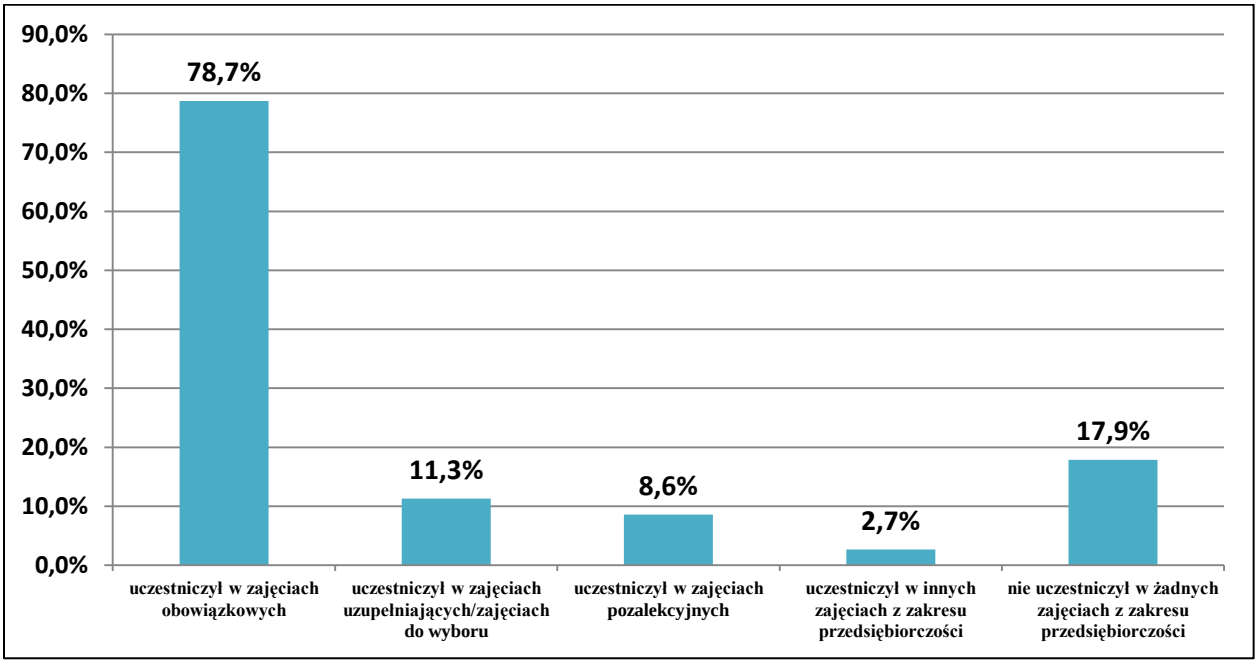

Źródło: opracowanie własne

Sprawdzono, kto częściej uczestniczył w poszczególnych zajęciach dotyczących przedsiębiorczości, uczniowie czy studenci. Jak widać na poniższym wykresie studenci znacznie rzadziej brali udział zarówno w obowiązkowych, jak i dodatkowych wykładach czy ćwiczeniach, na temat przedsiębiorczości. Blisko 90% uczniów ze szkół ponadpodstawowych i 62,3% studentów uczęszczało na zajęcia obowiązkowe. Na zajęcia dodatkowe(do wyboru) chodziło 5 razy więcej uczniów niż studentów. Około 40% studentów w ogóle nie uczestniczyło w żadnych zajęciach z zakresu przedsiębiorczości. Być może ma to związek z tym, iż na wielu zajęciach prowadzonych na studiach nie sprawdza się list obecności. Studenci nie uczęszczają często nawet na zajęcia obowiązkowe. Ponadto, niektórzy z nich wybierają bardziej interesujące ich przedmioty, bądź też poza studiami podejmują pracę zarobkową.

Wykres 8 Uczestnictwo w zajęciach dotyczących przedsiębiorczości a kategoria wiekowa

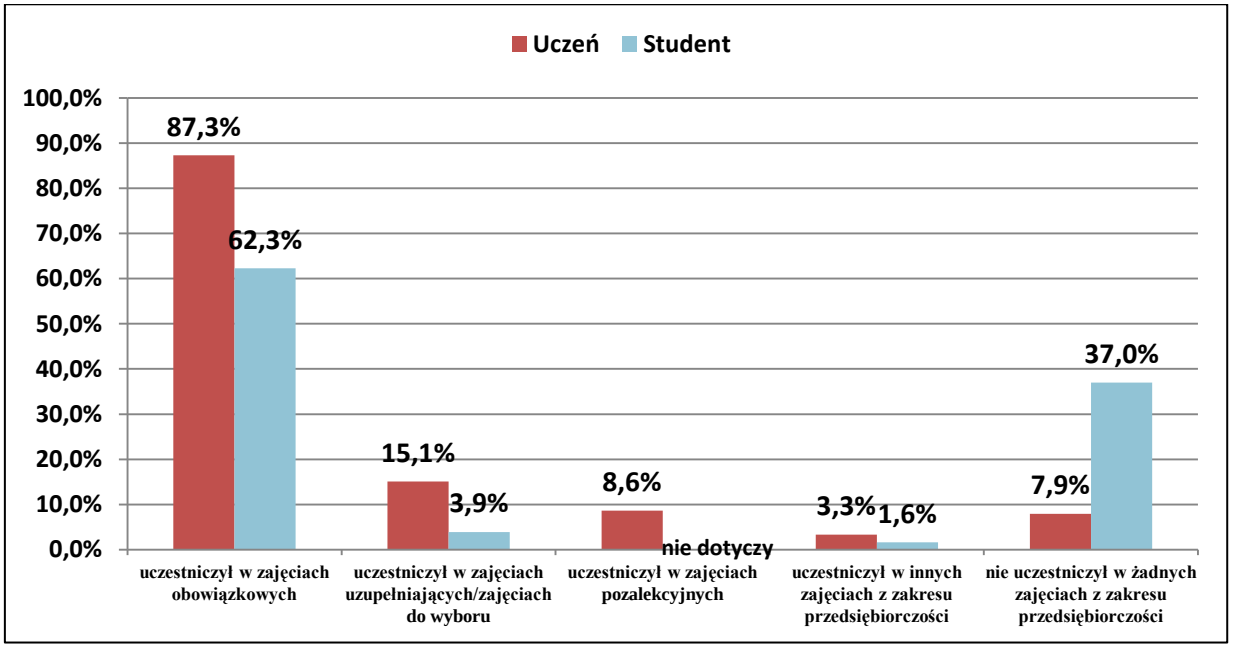

Źródło: opracowanie własne

Sprawdzono również, czy typ szkoły różnicował obecność badanych na różnego rodzaju zajęciach z zakresu przedsiębiorczości. Analiza wykazała, iż uczniowie techników częściej brali udział w lekcjach obowiązkowych (91,2%), oraz innych zajęciach z zakresu

przedsiębiorczości (4,3%). Z kolei uczniowie liceów, w porównaniu do swoich kolegów częściej uczęszczali na uzupełniające (18,8%) i pozalekcyjne zajęcia (12,0%). Być może jest to związane z szerszym profilem edukacji w liceach w porównaniu z przekazywaną wiedzą i umiejętności specjalistycznych, zawodowych w technikach.

Tabela 20 Uczestnictwo w zajęciach dotyczących przedsiębiorczości a typ szkoły

UCZESTNICTWO W ZAJĘCIACH DOTYCZĄCYCH PRZEDSIĘBIORCZOŚCI	**TYP SZKOŁY**							
	zasadnicza szkoła zawodowa		**technikum**		**liceum**		**uczelnia wyższa**	
	tak	**nie**	**tak**	**nie**	**tak**	**nie**	**tak**	**nie**
uczestniczył w zajęciach obowiązkowych	84,4%	15,6%	91,2%	8,8%	78,9%	21,1%	62,3%	37,7%
uczestniczył w zajęciach uzupełniających/zajęciach do wyboru	17,7%	82,3%	13,1%	86,9%	18,8%	81,2%	3,9%	96,1%
uczestniczył w zajęciach pozalekcyjnych (np. klub przedsiębiorczości, młodzieżowe miniprzedsiębiorstwo itp.)	2,1%	97,9%	9,1%	90,9%	12,0%	88,0%	*nie dotyczy*	*nie dotyczy*
uczestniczył w innych zajęciach z zakresu przedsiębiorczości	2,1%	97,9%	4,3%	95,7%	1,5%	98,5%	1,6%	98,4%
nie uczestniczył w żadnych zajęciach z zakresu przedsiębiorczości	10,4%	89,6%	4,8%	95,2%	14,3%	85,7%	37,0%	63,0%

Źródło: opracowanie własne

Uczniów i studentów, którzy brali udział w zajęciach z zakresu przedsiębiorczości, zapytano, jak je oceniają. Większość uczniów i studentów przyznała, iż na zajęciach

omawiano interesujące ich zagadnienia, w sposób przystępny, łatwy do zrozumienia i w sposób atrakcyjny.

Wykres 9 Omawianie interesujących zagadnień na zajęciach według uczniów

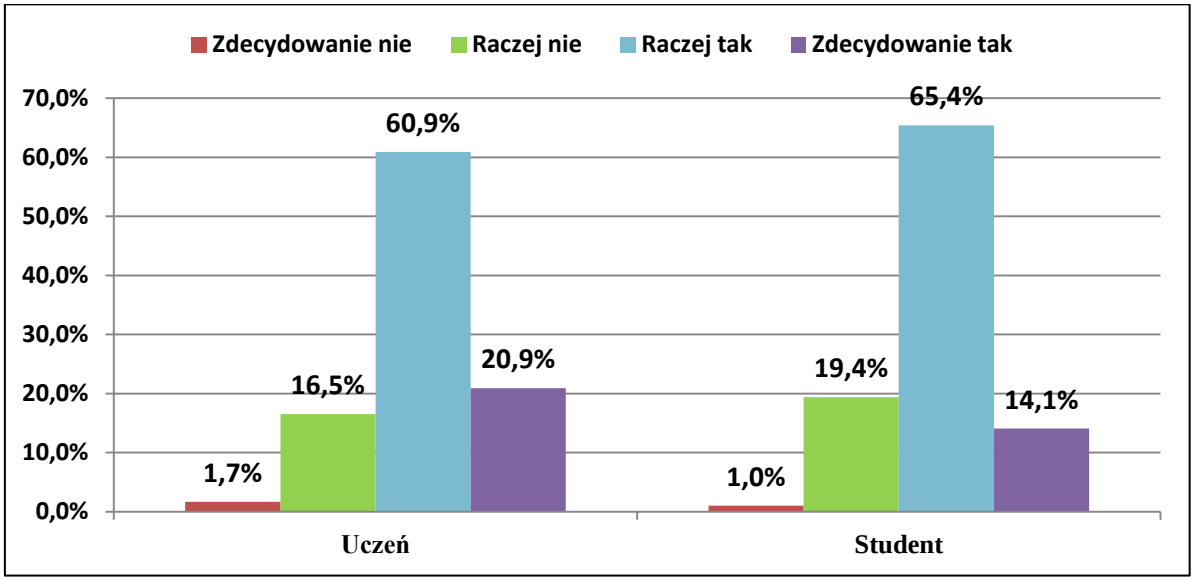

Źródło: opracowanie własne

Wykres 10 Zagadnienia dotyczące przedsiębiorczości były omawiane w sposób przystępny, łatwy do zrozumienia

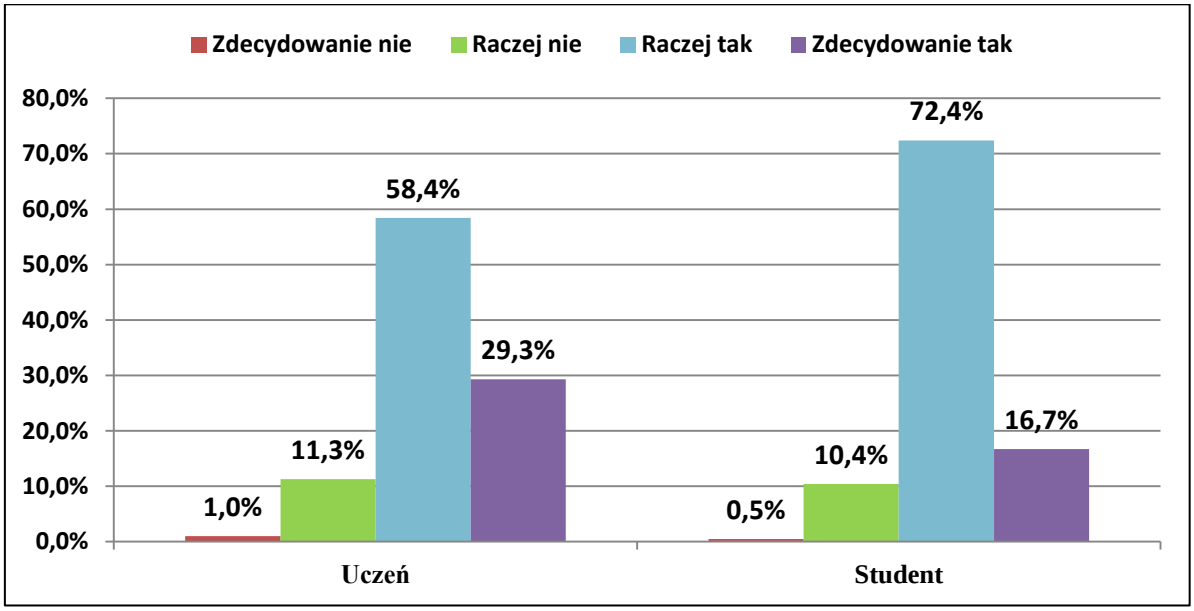

Źródło: opracowanie własne

Wykres 11 Zajęcia były prowadzone w sposób atrakcyjny dla uczniów/ studentów

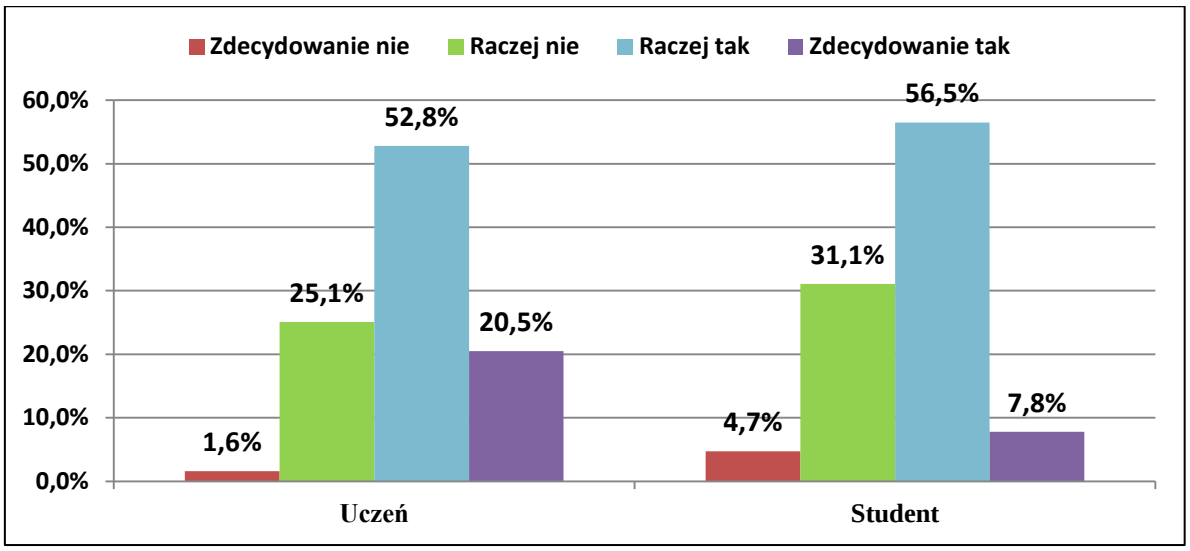

Źródło: opracowanie własne

Zarówno uczniowie jak i studenci (częściej niż uczniowie) stwierdzali, że na zajęciach wykorzystywane były interaktywne metody pracy oraz nowoczesne technologie. Rozkład odpowiedzi przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 12 Na zajęciach wykorzystywano interaktywne metody pracy z uczniami/ ze studentami

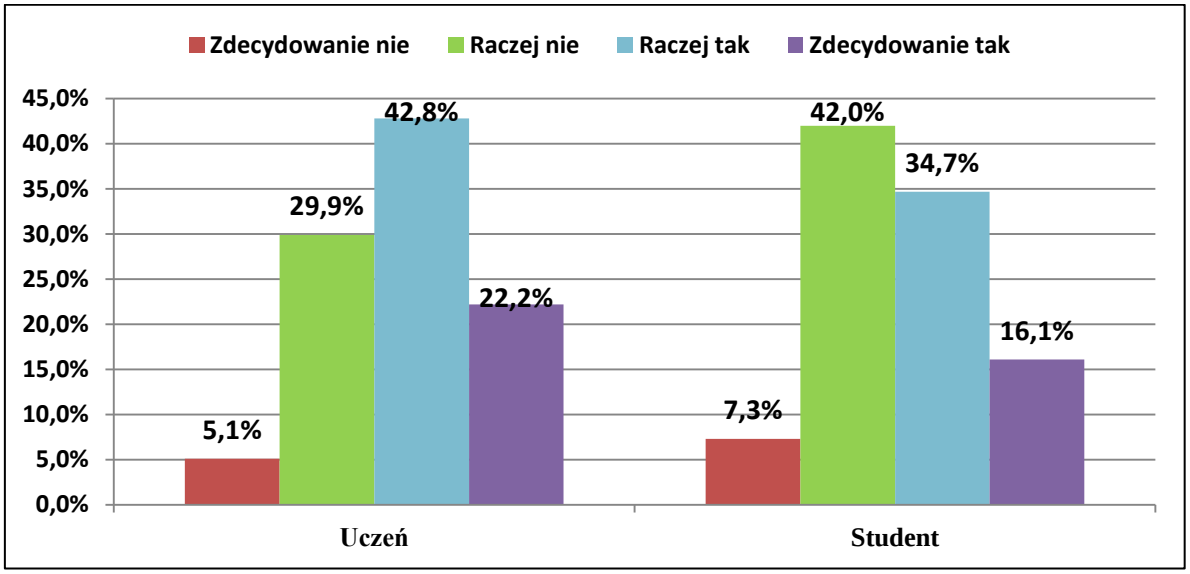

Źródło: opracowanie własne

Wykres 13 Na zajęciach wykorzystywane były nowoczesne technologie (komputery, prezentacje multimedialne, gry symulacyjne, filmy itp.)

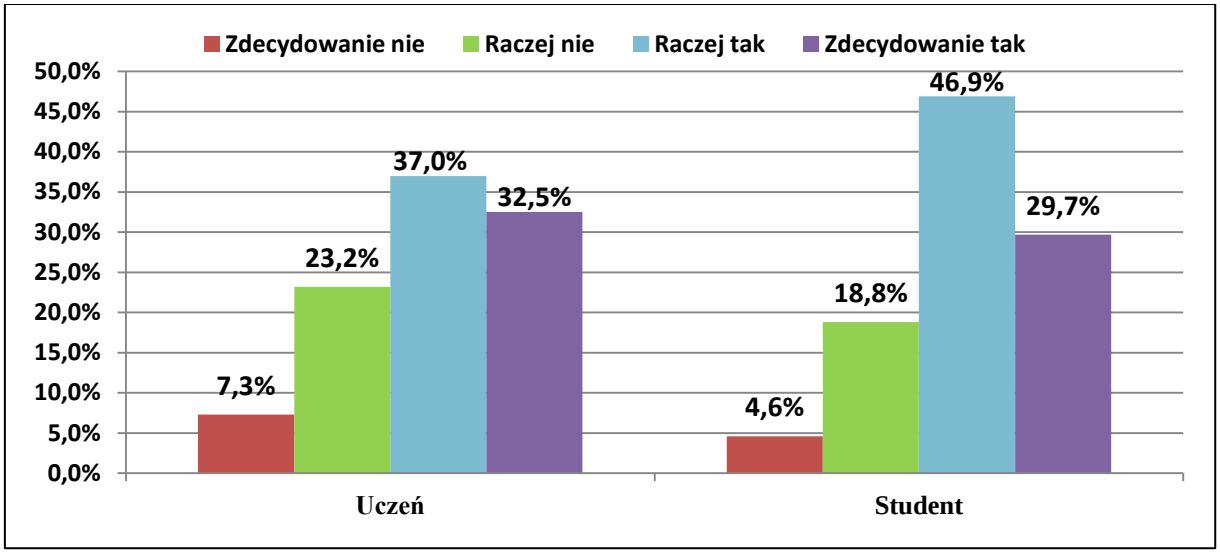

Źródło: opracowanie własne

Ze stwierdzeniem, iż na zajęciach przekazywane informacje były przydatne w życiu codziennym, częściej zgadzali się uczniowie szkół ponadgimnazjalnych niż studenci (suma odpowiedzi *raczej tak* i *zdecydowanie tak*: uczniowie 87,0%; studenci 75,1%).

Wykres 14 Na zajęciach były przekazywane informacje przydatne w życiu codziennym

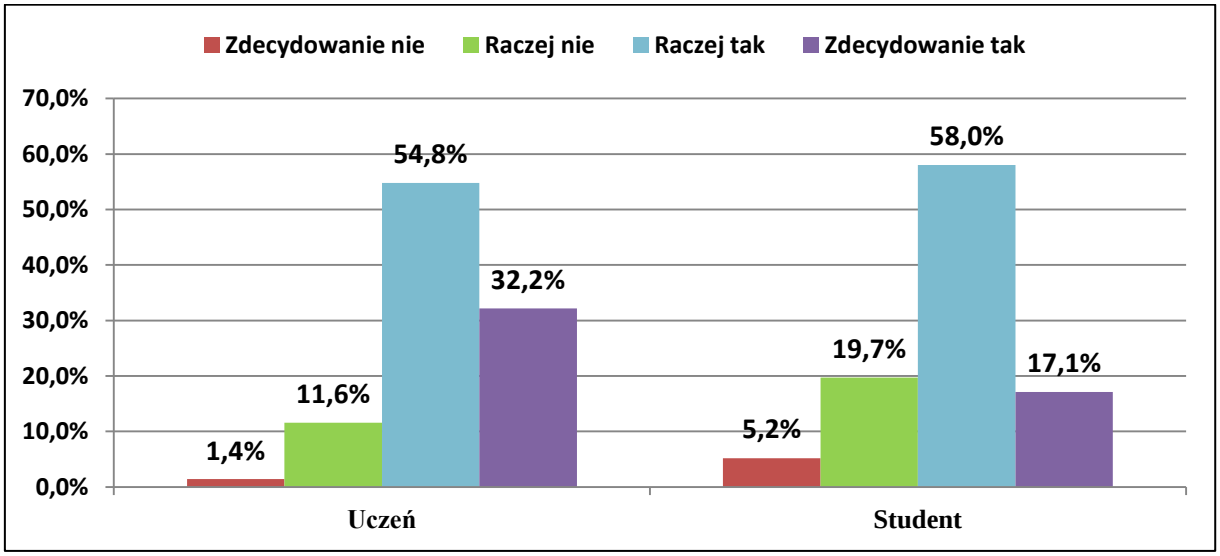

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z opinii badanych, młodzież na ogół chętnie brała udział w zajęciach. Więcej takich opinii padało ze strony uczniów szkół ponadgimnazjalnych niż studentów.

Wykres 15 Większość uczniów/ studentów chętnie uczestniczyła w zajęciach

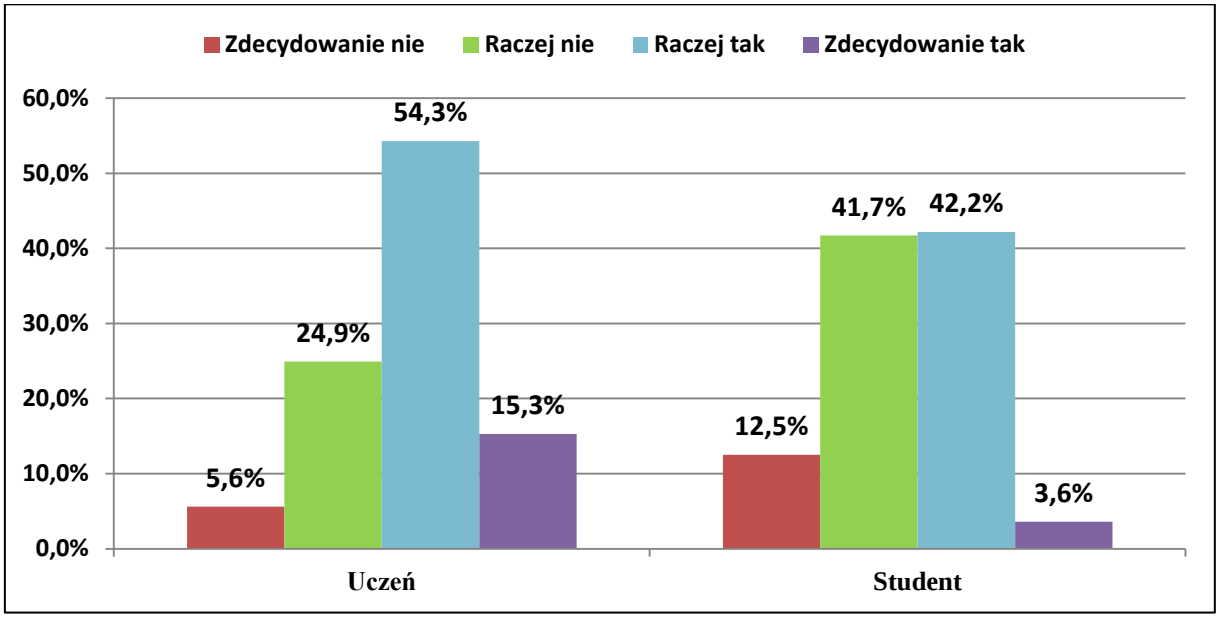

Źródło: opracowanie własne

Prawie połowa uczniów szkół ponadgimnazjalnych (48,8%) i nieco więcej niż połowa studentów (51,6%) zadeklarowała, że w czasie zajęć szkolnych, kursów akademickich nie spotkała się z problematyką innowacyjności.

Niespełna 30% uczniów szkół ponadgimanzjalnych i około ¼ studentów miała z nią do czynienia, ale rzadko. Natomiast prawie po 18% z obu populacji przyznała, iż spotkała się z tą problematyką na różnych przedmiotach i zajęciach (i to dość często). Rozkład odpowiedzi badanych dotyczących kontaktu z tematyka innowacyjności w procesie dydaktycznym (na etapie edukacji, na którym aktualnie się znajdują) zaprezentowano w tabeli nr 21.

Tabela 21 Deklaracje ankietowanych (w podziale na uczniów i studentów) dotyczące tego, czy podczas zajęć szkolnych pojawiła się tematyka innowacyjności.

Kategoria ze względu na etap edukacji		Czy podczas zajęć szkolnych pojawiła się tematyka innowacyjności?				Ogółem
		tak, na różnych zajęciach/ przedmiotach i często	tak, na różnych zajęciach/ przedmiotach, ale rzadko	tak, na jednych zajęciach/ jednym przedmiocie	nie	
uczeń	Liczebność	110	178	20	293	601
	%	18,3	29,6	3,3%	48,8	100,0
student	Liczebność	55	79	15	159	308
	%	17,9	25,6	4,9%	51,6	100,0
Ogółem	Liczebność	165	257	35	452	909
	%	18,2	28,3	3,9%	49,7	100,0

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani byli zdania, iż jeśli problematyka ta była poruszana, to w sposób łatwy i przystępny. Z taką opinią zgodziło się 90,3% uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz 92,6% studentów.

Zdaniem badanych zajęcia, w czasie których poruszano problematykę innowacyjności były prowadzone w atrakcyjny sposób (taką opinię wyraziło 85,5% uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz 73,9% studentów). Wykorzystywano na nich interaktywne metody pracy z uczniami/studentami (takiego zdania było 77,2% uczniów oraz 65,8% studentów). Co ciekawe, to właśnie studenci nieco częściej niż uczniowie szkół ponadgimnazjalnych (odpowiednio 81,2% oraz 75,8% badanych) deklarowali, iż na zajęciach tych były wykorzystywane nowoczesne technologie (komputery, prezentacje multimedialne, gry symulacyjne, filmy itp.). Natomiast uczniowie częściej niż studenci (86,1% i 73,8% badanych) informacje przekazywane na tych zajęciach oceniali jako przydatne w życiu

codziennym. Także oni częściej niż studenci uczestniczyli w tych zajęciach (taką deklarację złożyło 78% w stosunku do 63,7% studentów).

Tabela 22 Deklaracje ankietowanych (w podziale na uczniów i studentów) dotyczące atrakcyjności i przydatności zajęć na temat innowacyjności

Ocena zajęć	Kategoria Badanych		**zdecydowanie nie**	**raczej nie**	**raczej tak**	**zdecydowanie tak**	Ogółem
zajęcia były prowadzone w sposób atrakcyjny dla uczniów	uczeń	Liczba	7	38	215	50	310
		%	2,3	12,3	69,4	16,1	100,0
	student	Liczba	2	37	95	15	149
		%	1,3	24,8	63,8	10,1	100,0
	Ogółem	Liczba	9	75	310	65	459
		%	2,0	16,3	67,5	14,2	100,0
na zajęciach przekazywano przydatne informacje	uczeń	Liczba	8	35	192	75	310
		%	2,6	11,3	61,9	24,2	100,0
	student	Liczba	2	37	97	13	149
		%	1,3	24,8	65,1	8,7	100,0
	Ogółem	Liczba	10	72	289	88	459
		%	2,2	15,7	63,0	19,2	100,0

Źródło: opracowanie własne

Niespełna 9% uczniów i 5% studentów było zdania, iż zajęć obejmujących problematykę innowacyjności w szkole lub na uczelni jest za dużo. Prawie co dziesiąty uczeń przyznał (podobnie jak ¼ studentów), że w ogóle nie uczestniczył w zajęciach, które poruszałyby zagadnienia innowacyjności. Prawie ¼ uczniów i 2/5 studentów stwierdziło, że zajęć obejmujących taką problematykę jest za mało.

Zajęć poświęconych innowacyjności w największym stopniu brakowało studentom oraz uczniom zasadniczych szkół zawodowych (taką deklarację złożyło 25,5% studentów oraz 14,4,% uczniów tego typu szkół). Natomiast uczniowie liceów i techników najczęściej przyznawali, iż zajęć obejmujących taką problematykę było realizowanych tyle ile potrzebowali i były na nich omawiane wszystkie ważne zagadnienia z zakresu

innowacyjności (takiego zdania było odpowiednio 67,2% uczniów liceów i 56,4% uczniów techników).

Zasięgnięto opinii uczniów i studentów na ile uczestnictwo w zajęciach poświęconych przedsiębiorczości i innowacyjności pomogło w kształtowaniu i rozwijaniu takich cech jak: *umiejętność pracy zespołowej, umiejętność rozwiązywania problemów, umiejętność kreatywnego myślenia, umiejętność przewodzenia grupie, umiejętność organizacji pracy, umiejętność samokształcenia, samodzielność pracy, umiejętność autoprezentacji*.

Generalnie badani dość wysoko ocenili wpływ edukacji formalnej (etap, na którym aktualnie ją kontynuują) na różnego typu umiejętności związane z postawą przedsiębiorczą i wspomagające jej kształtowanie i wykorzystywanie w codziennym życiu.

Zdaniem ponad połowy badanych szkoła w dużym stopniu wspiera rozwój *umiejętności pracy zespołowej, kreatywnego myślenia, organizacji pracy, i samokształcenia.*

Stosunkowo najwięcej osób narzeka na to, że w szkole w nikłym stopniu lub nie nabywają umiejętności przewodzenia grupie (23,2% studentów, 18,7% uczniów techników do ok 13% uczniów w liceach) i umiejętności autoprezentacji (od 15,4% młodzieży uczęszczającej do zasadniczych szkół zawodowych, poprzez 14,1% studentów uczelni wyższych, do 11,6% uczniów liceum).

Stosunkowo rzadziej studenci niż uczniowie uważają, że w trakcie nauczania przekazywane są im *umiejętność rozwiązywania problemów*.

Młodzież najbardziej odczuwała brak zajęć, które rozwijałyby umiejętności przewodzenia w grupie (zwłaszcza studenci) i umiejętności autoprezentacji. Może to wynikać ze zbyt małej ilości zajęć (w szkole i na uczelni), które nastawione byłyby na współpracę w grupie.

Tabela przedstawiona poniżej prezentuje deklaracje badanych co do stopnia kształtowania wybranych umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności w szkole.

Tabela 23 Stopień, w jakim dotychczasowe zajęcia w szkole/uczelni pomagały w kształtowaniu, rozwijaniu cech i umiejętności a rodzaj szkoły

Stopień, w jakim szkoła pomaga w kształtowaniu umiejętności:		STOPIEŃ				
		żaden	mały	przeciętny	duży	bardzo duży
umiejętność pracy zespołowej	zasadnicza szk. zawodowa	0,0%	1,0%	38,1%	41,9%	19,0%
	technikum	1,6%	3,5%	30,4%	46,1%	18,4%
	liceum	1,5%	5,1%	27,0%	44,5%	21,9%
	uczelnia wyższa	1,3%	4,6%	26,4%	49,2%	18,6%
umiejętność rozwiązywania problemów	zasadnicza szk. zawodowa	1,9%	5,7%	41,9%	42,9%	7,6%
	technikum	1,1%	9,6%	36,3%	42,7%	10,4%
	liceum	0,7%	5,1%	29,9%	52,6%	11,7%
	uczelnia wyższa	2,9%	12,7%	41,5%	34,6%	8,2%
umiejętność kreatywnego myślenia	zasadnicza szk. zawodowa	0,0%	1,9%	41,0%	43,8%	13,3%
	technikum	0,5%	8,0%	33,2%	43,9%	14,4%
	liceum	0,7%	3,6%	29,2%	42,3%	24,1%
	uczelnia wyższa	1,9%	8,1%	30,5%	45,8%	13,6%
umiejętność przewodzenia grupie	zasadnicza szk. zawodowa	1,9%	11,7%	44,7%	29,1%	12,6%
	technikum	3,2%	15,5%	47,9%	24,3%	9,1%
	liceum	3,7%	9,6%	36,8%	35,3%	14,7%
	uczelnia wyższa	4,6%	18,6%	43,5%	26,8%	6,5%
umiejętność organizacji pracy	zasadnicza szk. zawodowa	1,9%	7,7%	28,8%	43,3%	18,3%
	technikum	1,6%	8,3%	25,3%	52,7%	12,1%
	liceum	2,2%	4,4%	21,3%	49,3%	22,8%
	uczelnia wyższa	2,3%	8,4%	33,4%	42,2%	13,6%
umiejętność samokształcenia	zasadnicza szk. zawodowa	1,9%	5,8%	41,7%	35,9%	14,6%
	technikum	1,1%	9,7%	32,4%	44,1%	12,7%
	liceum	2,2%	5,1%	26,5%	42,6%	23,5%
	uczelnia wyższa	2,0%	8,5%	30,9%	44,0%	14,7%
samodzielność pracy	zasadnicza szk. zawodowa	1,9%	2,9%	28,2%	43,7%	23,3%
	technikum	1,6%	5,4%	22,8%	48,5%	21,7%
	liceum	0,7%	5,8%	19,7%	46,0%	27,7%
	uczelnia wyższa	1,3%	4,6%	25,2%	48,0%	20,9%
umiejętność autoprezentacji	zasadnicza szk. zawodowa	1,9%	13,5%	45,2%	30,8%	8,7%
	technikum	2,9%	11,2%	34,8%	39,0%	12,0%
	liceum	2,2%	9,4%	29,0%	41,3%	18,1%
	uczelnia wyższa	2,0%	12,1%	34,5%	37,1%	14,3%

Źródło: opracowanie własne

Wypowiedzi uczniów na temat kształtowania umiejętności przez szkołę były zróżnicowane w zależności od jej typu, co obrazuje tabela nr. 23.

3.1.2. Analiza i opis stosunku badanej młodzieży do działań innowacyjnych i przedsiębiorczych

Kolejnym, a zarazem najważniejszym komponentem postawy przedsiębiorczej jest komponent emocjonalno-oceniający. Zbadano znaczenie przedsiębiorczości i innowacyjności w życiu osobistym i społecznym badanej młodzieży oraz jak one pojawiają się w systemie wartości badanych. Analizowano też stosunek młodzieży wiejskiej do osób przedsiębiorczych, oraz dokonaną przez nich ocenę zachowań przedsiębiorczych i innowacyjnych, realizowanych przez rówieśników oraz pozycji osób przedsiębiorczych w środowisku badanych.

Znaczenie przedsiębiorczości i innowacyjności w życiu osobistym i społecznym badanej młodzieży

Badana młodzież została poproszona o wybranie jednej z dwóch przeciwstawnych wypowiedzi, w każdej z czterech par określających cechy mogące świadczyć o przedsiębiorczości.

Tabela 24 Cechy mogące świadczyć o przedsiębiorczości

Pary wartości, spośród których należało dokonać wyboru		
Wolność głoszenia własnych poglądów, nawet kosztem urażenia innych osób	*versus*	*Dobre relacje z innymi ludźmi, nawet kosztem tłumienia własnych opinii*
Możliwość realizacji własnych marzeń, nawet kosztem dużego wysiłku i stresu	*versus*	*Życie bez zbędnego stresu i ryzyka, nawet kosztem rezygnacji ze swoich ambicji*
Wszelkie zmiany, które czynią świat lepszym, nawet jeśli przebiegają gwałtownie i są bardzo radykalne	*versus*	*Stabilność, przewidywalność przyszłości dająca tzw. święty spokój*

Wykształcenie jako możliwość samorozwoju	*versus*	*Wykształcenie jako „papierek", formalność ułatwiająca znalezienie pracy*

Źródło: opracowanie własne

Analiza danych wskazuje, że ponad połowa badanych nieco bardziej ceniła sobie *dobre relacje z innymi ludźmi, nawet kosztem tłumienia własnych opinii* niż *wolność głoszenia własnych poglądów kosztem urażenia innych osób* (55,8% do 44,2%). *Możliwość realizacji własnych marzeń, nawet kosztem dużego wysiłku i stresu* miała dla badanych zdecydowanie wyższą wartość niż *życie bez zbędnego stresu i ryzyka, nawet kosztem rezygnacji ze swoich ambicji* (81,6% do 18,4%). 56,3% osób opowiedziało się za *wszelkimi zmianami, które czynią świat lepszym, nawet jeśli przebiegają gwałtownie i są bardzo radykalne,* w przeciwieństwie do 43,7% badanych, dla których *życie bez zbędnego stresu i ryzyka, nawet kosztem rezygnacji ze swoich ambicji* miało wyższą wartość. Za wykształceniem jako wartością autoteliczną, rozumianą jako *możliwość samorozwoju* było 70,5% ankietowanych, zaś za postrzeganiem wykształcenia instrumentalnie jako *formalność ułatwiającą znalezienie pracy* było 29,5% osób. Można zatem zauważyć, iż większość badanych wyżej ceniła sobie wartości przedsiębiorcze opowiadając się za możliwością realizacji marzeń, dążeniem do celu, pracowitością, wysiłkiem; otwartością na zmiany, które czynią świat lepszym, gotowością za podejmowaniem wyzwań, skłonnością do ryzyka i nowych, radykalnych rozwiązań; aktywnością, dążeniem do samorozwoju. W przypadku pierwszej pary twierdzeń – wartość określona jako *Wolność głoszenia własnych poglądów, nawet kosztem urażenia innych osób* była nieco rzadziej wybierana niż *Dobre relacje z innymi ludźmi, nawet kosztem tłumienia własnych opinii.*

Rozkład odpowiedzi dotyczący poszczególnych twierdzeń między uczniami a studentami znajdował się na podobnym poziomie. Zauważa się, iż studenci nieco częściej niż uczniowie cenili wartości przedsiębiorcze w zakresie *wolności głoszenia swoich poglądów kosztem urażenia kogoś, możliwości realizowania swoich marzeń kosztem ciężkiej pracy i wysiłku, postrzegania wykształcenia jako wartości samej w sobie*. Jedynie w przypadku *otwartości na zmiany, które czynią świat lepszym mimo gwałtownych i radykalnych zmian*,

uczniowie wykazali się nieco wyższym poziomem akceptacji. Być może wynika to z racji wieku – student częściej będzie poszukiwał stabilizacji i bezstresowej egzystencji.

Tabela 25 Rozkład przeciwstawnych twierdzeń a status badanego

TWIERDZENIA	Kategoria ze względu na etap edukacji	
	uczeń	student
Wolność głoszenia własnych poglądów, nawet kosztem urażenia innych osób	43,9%	44,8%
Dobre relacje z innymi ludźmi, nawet kosztem tłumienia własnych opinii	56,1%	55,2%
Możliwość realizacji własnych marzeń, nawet kosztem dużego wysiłku i stresu	81,4%	82,0%
Życie bez zbędnego stresu i ryzyka, nawet kosztem rezygnacji ze swoich ambicji	18,6%	18,0%
Wszelkie zmiany, które czynią świat lepszym, nawet jeśli przebiegają gwałtownie i są bardzo radykalne	57,2%	54,6%
Stabilność, przewidywalność przyszłości dająca tzw. święty spokój	42,8%	45,4%
Wykształcenie jako możliwość samorozwoju	67,9%	75,4%
Wykształcenie jako „papierek", formalność ułatwiająca znalezienie pracy	32,1%	24,6%

Źródło: opracowanie własne

We wszystkich sformułowaniach wskazujących na cechy przedsiębiorcze dominował odsetek odpowiedzi licealistów. Największe rozbieżności dostrzeżono w sformułowaniu pierwszym dotyczącym pewności siebie i odwagi w głoszeniu swoich poglądów. Różnica między najwyższym a najniższym odsetkiem odpowiedzi uczniów z różnych typów szkół wynosiła 21,9 punktów procentowych. Najniższe odsetki odpowiedzi dotyczyły osób

uczęszczających do zasadniczych szkół zawodowych. W przypadku twierdzenia drugiego, najniższy odsetek odpowiedzi dotyczył uczniów uczących się w technikach.

Tabela 26 Rozkład przeciwstawnych twierdzeń a typ szkoły

TWIERDZENIA	Kategoria ze względu na typ szkoły			
	zasadnicza szkoła zawodowa	**technikum**	**liceum**	**uczelnia wyższa**
Wolność głoszenia własnych poglądów, nawet kosztem urażenia innych osób	33,0%	42,6%	54,9%	44,8%
Dobre relacje z innymi ludźmi, nawet kosztem tłumienia własnych opinii	67,0%	57,4%	45,1%	55,2%
Możliwość realizacji własnych marzeń, nawet kosztem dużego wysiłku i stresu	82,4%	80,6%	83,1%	82,0%
Życie bez zbędnego stresu i ryzyka, nawet kosztem rezygnacji ze swoich ambicji	17,6%	19,4%	16,9%	18,0%
Wszelkie zmiany, które czynią świat lepszym, nawet jeśli przebiegają gwałtownie i są bardzo radykalne	54,0%	56,5%	61,4%	54,6%
Stabilność, przewidywalność przyszłości dająca tzw. święty spokój	46,0%	43,5%	38,6%	45,4%
Wykształcenie jako możliwość samorozwoju	60,7%	65,4%	79,5%	75,4%
Wykształcenie jako „papierek", formalność ułatwiająca znalezienie pracy	39,3%	34,6%	20,5%	24,6%

Źródło: opracowanie własne

Zapytano badanych, jakie cechy cenią w swoich kolegach, a których nie lubią. Spośród wielości podawanych cech, skupiono się na tych, które wyraźnie wchodzą w zakres przedsiębiorczości (np. kreatywność, twórczość, dążenie do celu, pewność siebie). Analiza danych wskazała, że co 5. ankietowany cenił w swoich kolegach cechy przedsiębiorcze (21,8%). Najcenniejszą cechą była jednak dla nich szczerość, ale także chęć niesienia pomocy kolegom, lojalność, koleżeństwo czy poczucie humoru. Natomiast wśród cech, których u kolegów nie akceptowano, najczęściej podawano gruboskórność oraz skłonność do

kłamania. Obok tych cech podawano często egoizm, fałszywość, zarozumiałość. Na brak cech przedsiębiorczych (np. brak kreatywnego i logicznego myślenia, brak umiejętności rozwiązywania problemów, lenistwo) u kolegów zwróciło uwagę 11,9% badanych. Zatem cechy przedsiębiorcze nie były najczęściej podawane, jako te, które się lubi, bądź których brakuje u kolegów. Częściej zwracano uwagę na cechy, które podlegają ocenie moralnej czy etycznej.

Stosunek młodzieży wiejskiej do osób przedsiębiorczych

Młodzieży przedstawiono charakterystykę osób i poproszono o odpowiedź na pytanie czy polubiliby taką osobę, oraz czy ich zdaniem osoba ta byłaby lubiana przez ich rówieśników.

Osobę pierwszą scharakteryzowano następująco:.

Marek ciągle wymyśla coś nowego, zawsze jest aktywny na zajęciach, ma dużo do powiedzenia i chętnie zgłasza się do odpowiedzi. Chętnie dzieli się z kolegami swoim i pomysłami, a kiedy widzi, że któryś z nich ma kłopot z odpowiedzią lub wykonaniem zadania wyręcza go lub mu podpowiada.

Osoba druga została opisana poniżej:

Ola myśli niestandardowo. Ciągle coś wymyśla i udoskonala. Bierze udział w wielu konkursach. Często zostaje ich laureatką, zdobywa liczne nagrody. Najważniejsze jest dla niej to, że może realizować swoje pasje, ale na zajęciach jest wyciszona, niezbyt chętnie dzieli się swoimi pomysłami.

Osobę trzecią scharakteryzowano poniżej:

Zuza jest bardzo kreatywna i aktywna na zajęciach. Bardzo chętnie zgłasza się do odpowiedzi i różnych zadań dodatkowych. Przyjmuje postawę lidera, ma dużo dobrych pomysłów, więc stara się je narzucić innym. Często inicjuje różne ciekawe działania, które wymagają dodatkowej pracy i zaangażowania nie tylko od niej, ale także od całej grupy.

Założono, że Marek jest uosobieniem takich cech przedsiębiorczych jak aktywność, innowacyjność i twórczość, umiejętność współpracy z kolegami, pozytywne cechy osobowości. Ponad 88% ogółu stwierdziło, że polubiliby chłopca i niewiele mniej osób

uznało, że byłby lubiany w ich klasie/grupie (85,2%). Ola uosabia te same cechy przedsiębiorcze co Marek, ale brakuje jej umiejętności interpersonalnych, aby dzielić się swoimi pomysłami z rówieśnikami. Blisko 67% badanych potwierdziło, że polubiłoby Olę (66,6%). Zaś, co 3. ankietowany wyraził przeciwne zdanie (33,4%). Zdaniem jedynie 45,8% badanych zostałaby ona zaakceptowana prze uczniów w klasie/grupie. Trzecia z opisanych osób, Zuza jest innowacyjna i kreatywna, aktywna, posiada zdolności przywódcze i aspiruje do miana lidera. Zuzę polubiłby najmniejszy odsetek badanych (58,5%), co może być efektem prób narzucenia swojego zdania innym. Jedynie 47,1% osób uważa, że byłaby lubiana przez ich koleżanki i kolegów .

Tabela 27 Stosunek młodzieży badanej do Marka, Oli i Zuzy

Opinia na temat danej osoby	Odsetek badanych podzielających daną opinię
Marek byłby lubiany przeze mnie	88,0
Marek byłby lubiany przez klasę	85,2
Ola byłaby lubiana przeze mnie	66,6
Ola byłaby lubiana przez klasę	45,8
Zuza byłaby lubiana przeze mnie	58,5
Zuza byłaby lubiana przez klasę	47,1

Źródło: opracowanie własne

Wyniki wskazują, że młodzież najbardziej akceptuje oprócz cech kreatywności, innowacyjności i aktywności, również pozytywne nastawienie do rówieśników, umiejętność współpracy z nimi oraz chęć pomocy im w trudnych sytuacjach. Zarówno Ola jak i Zuza, zdaniem badanych na forum klasy byłyby mniej lubiane niż Marek. Takie deklaracje mogą świadczyć o przekonaniu badanych, że grupa nie zaakceptuje kogoś kto narzucać im będzie zadania i przekonania, a do pracy w grupie chętniej chyba zaprosiliby Zuzę, która rozdysponowałaby pracę ale też czuwała nad całością. Byłaby liderem odpowiedzialnym za grupę, co przyniosłoby większe efekty niż obecność Oli, która niechętnie dzieliłaby się swoimi pomysłami z innymi i zabierała głos w dyskusji.

Zatem, najwięcej pozytywnych odpowiedzi zebrał Marek, przy czym częściej akceptowali go studenci (86,7%). Ola i Zuza uzyskały akceptację mniej niż połowy zarówno

uczniów, jak i studentów. Bardziej w klasie lubiliby koledzy Olę, zdaniem 47,0% badanych uczniów. Ola byłaby najmniej lubiana przez studentów, być może z powodu braku chęci współpracy i dzielenia się swoimi pomysłami (43,4%). Taka postawa nie jest akceptowalna na studiach, na których kontakt i współdziałanie z rówieśnikami jest podstawą relacji studenckich. Zuza zaś byłaby bardziej lubiana przez studentów (według połowy z nich), być może dlatego, iż jej zdolności przywódcze i umiejętność organizowania pracy i działań oraz pomysłowość bardziej przydatne są na studiach, na których współpraca z rówieśnikami jest częściej praktykowana niż w szkole.

Tabela 28 Stosunek uczniów oraz studentów do Marka, Oli i Zuzy

Stosunek pozytywny do osób ocenianych	**STATUS BADANEGO**	
	Uczeń	**student**
Marek byłby lubiany	84,4%	86,7%
Ola byłaby lubiana	47,0%	43,4%
Zuza byłaby lubiana	45,9%	49,5%

Źródło: opracowanie własne

Stosunek uczniów do ocenianych osób był zróżnicowany wśród badanych z poszczególnych rodzajów szkół. Marka najbardziej lubiliby studenci (86,7%), a najmniej osoby uczęszczające do zasadniczej szkoły zawodowej (82,3%). Ola i Zuza byłyby bardziej lubiane wśród uczniów z zasadniczej szkoły zawodowej (49,0%; 54,2%). Natomiast Zuza byłaby najmniej lubiana przez uczniów technikum (42,2%).

Tabela 29 Stosunek badanych z poszczególnych typów szkół do Marka, Oli i Zuzy

STOSUNEK pozytywny grupy do ocenianych osób	**TYP SZKOŁY**			
	zasadnicza szkoła zawodowa	**technikum**	**liceum**	**uczelnia wyższa**
Marek byłby lubiany w klasie	82,3%	85,3%	83,6%	86,7%
Ola byłaby lubiana w klasie	49,0%	47,6%	43,9%	43,4%
Zuza byłaby lubiana w klasie	54,2%	42,2%	50,0%	49,5%

Źródło: opracowanie własne

Trudno jednoznacznie określić powody większej czy mniejszej akceptacji ocenianych osób przez badanych i ich frakcje. Narzuca się przypuszczenie, że młodzież mniej ceni ambitnych, z pasją ale indywidualistów niż takich, którzy są komunikatywni, wchodzą w interakcję z innymi, z których to kontaktów można jeszcze uzyskać korzyści (wyręczenie lub wsparcie w sytuacji kiedy trzeba się wykazać). Tak samo jak Marek aktywna, zdolna, ambitna Zuza, która chętnie organizowałaby zespół do zadań i była ich liderem, kierowała pracą ale też wymagała wkładu od innych w działania grupowe ma mniejszą akceptację młodych. Trywializując nieco, akceptują przedsiębiorczych jeśli mogą zyskać osobiste profity z tytułu kontaktów z takimi osobami.

Samoocena młodzieży w zakresie własnej przedsiębiorczości i innowacyjności

Zbadano również samoocenę uczniów i studentów w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności. W tym celu poproszono badanych o określenie stopnia w jakim opisują ich zamieszczone w kwestionariuszu twierdzenia dotyczące m.in. kreatywności, przywództwa, motywacji, konsekwencji, niezależności, elastyczności, czyli cech pojawiających się w literaturze przedmiotu jako wymiary i/lub atrybuty przedsiębiorczości i innowacyjności (przy użyciu pięciostopniowej skali zawierającej oceny od „zdecydowanie się zgadzam" poprzez wartości pośrednie po „zdecydowanie się nie zgadzam"). Wyniki badania pokazały, że największa grupa badanych (aż 90% ogółu po zsumowaniu odpowiedzi *zdecydowanie tak* i *raczej tak*) – uważała się za osoby umiejące sobie dobrze poradzić w zaskakujących sytuacjach, potrafiące pokonywać trudności na drodze do założonego celu i konsekwentnie dążące do jego realizacji nawet jeśli wymaga to ciężkiej pracy, a także za osoby umiejące bronić własnych poglądów. Z kolei najmniejszy odsetek ankietowanych przypisywał sobie umiejętności przywódcze (umiejętność przekonywania innych do realizacji własnych pomysłów – 47% ogółu badanych, dobre odnajdywanie się w roli lidera wyrażające się satysfakcją z jej pełnienia – 35% ogółu oraz wskazaniem do jej podejmowania ze strony otoczenia – 28% ogółu). Zestawienie wszystkich twierdzeń, wraz ze wskazaniem odsetka badanych, którzy uznali, że dobrze ich one charakteryzują, przedstawiono w tabeli nr 30.

Tabela 30 Samoocena w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności

Opinia na własny temat	Odsetek badanych, którzy wskazali daną opinię, jako dobrze ich opisującą	
	Zdecydowanie tak	Raczej tak
Potrafię sobie radzić w zaskakujących sytuacjach	21	73
Najbardziej lubię lekcje, które dają mi możliwość wyrażenia własnego zdania, prezentacji moich pomysłów	27	37
Jestem dumny/dumna, kiedy sam(a) coś wymyślę i sam(a) to zrobię	66	30
Potrafię przełożyć moje pomysły na konkretne działania	19	60
Często mam oryginalne i wyjątkowe pomysły	15	41
Naprawdę lubię być przywódcą/liderem grupy	13	22
Kiedy pracuję w grupie staram się przekonać innych by realizowali moje pomysły	11	36
Jestem często wybierany/wybierana na lidera grupy/kapitana drużyny	7	21
Lubię sam(a) podejmować decyzję i sam(a) kierować swoimi działaniami	35	45
Jeśli na czymś mi zależy nikt nie musi mnie motywować do działania (sam(a) się motywuję)	51	36
Czuję się naprawdę zmotywowany/zmotywowana kiedy robię coś oryginalnego, twórczego	37	46
Jeśli mi na czymś zależy potrafię pokonywać trudności	38	55
Kiedy coś zacznę staram się to skończyć	40	50
Nie załamuję się drobnymi niepowodzeniami, zazwyczaj mam przygotowany plan awaryjny	14	44
Jeśli na czymś mi zależy jestem gotów/gotowa ciężko pracować, żeby osiągnąć swój cel	44	46
Potrafię tak zaplanować swoją pracę, aby osiągnąć założony cel	29	56
Szanuję, że ktoś ma inne zdanie, ale potrafię też bronić własnych poglądów	40	51
Jeśli coś mnie interesuje, robię to niezależnie od tego, co myślą na ten temat moi przyjaciele	40	43
Byłem/byłam wychowywany/wychowywana tak, by myśleć samodzielnie	42	43
Znam swoje słabe i mocne strony	39	48
Jestem osobą przedsiębiorczą	16	44
Potrafię szybko zmieniać decyzję, jeśli jest to konieczne	23	49
Lubię wyzwania i chętnie uczestniczę w nowych zadaniach	23	49
Zazwyczaj szybko się odnajduję w nowych dla mnie sytuacjach	20	51
Realizuję swoje pomysły nawet jeżeli wiążą się one z ryzykiem	19	48
Jestem pewien/pewna, że w przyszłości sobie poradzę	36	50

Źródło: Opracowanie własne

Aby dokonać bardziej syntetycznej oceny poziomu samooceny badanych w zakresie przedsiębiorczości zsumowano odpowiedzi każdego badanego zaznaczone na utworzonej skali, na której „zdecydowanie się nie zgadzam" oznaczało 0, „raczej nie" – 1; „ani tak ani nie" – 2; „raczej tak" – 3; „zdecydowanie się zgadzam" – 4 (wszystkie twierdzenia miały jednakowy kierunek tzn. wyższa punktacja oznaczała wyższą samoocenę w danym wymiarze). Na podstawie rozkładu zsumowanych odpowiedzi ogółu badanych, ustalono pięć poziomów samooceny, od bardzo niskiej do bardzo wysokiej, za poziom przeciętny uznając średnią arytmetyczną uzyskanych wyników.[6]

Tabela 31 Zakres wyników sumarycznego pomiaru samooceny

	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
suma samoocena	930	39,00	104,00	76,3796	10,29589

Źródło: opracowanie własne

Analiza wykazała, iż największa grupa badanych (34,0%) posiada przeciętną samoocenę a zakresie własnej przedsiębiorczości i innowacyjności. Co 5. badany mógł pochwalić się wysoką samooceną, a co 6. bardzo wysoką samooceną. Ponad 20% uczniów i studentów posiadała niski stopień samooceny, z czego 14,4% stanowią osoby z bardzo niską samooceną.

[6] Rozpiętość punktowa dla poszczególnych poziomów samooceny:
a) bardzo niska (39-65 pkt)
b) niska (66-71 pkt)
c) przeciętna (72-80 pkt)
d) wysoka (81-86 pkt)
e) bardzo wysoka (87-104 pkt)

Wykres 16 Stopień samooceny wśród badanych

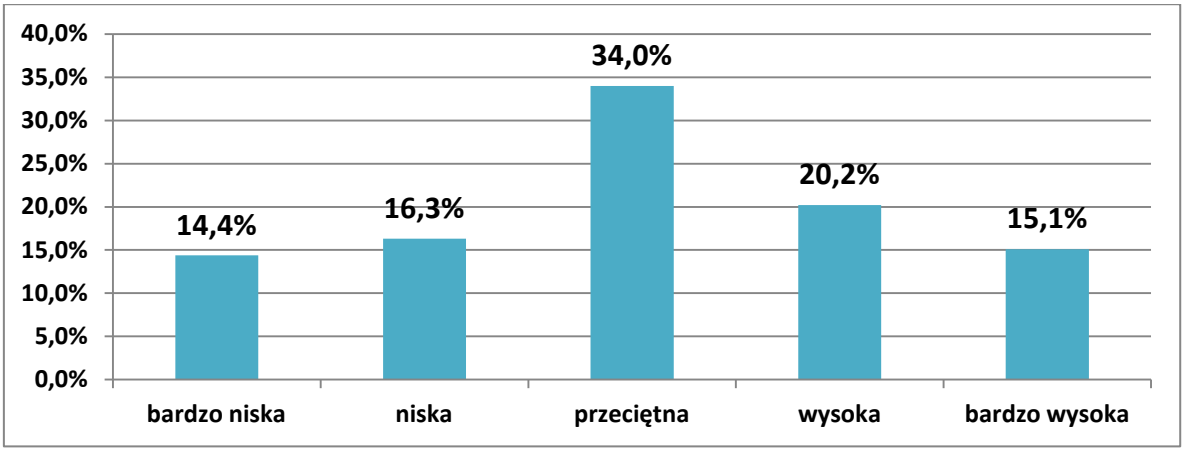

Źródło: opracowanie własne

Samoocena uczniów i studentów była zróżnicowana ze względu na województwo zamieszkania. Największą liczbę osób z bardzo niską samooceną zaobserwowano w województwie łódzkim (17,3%), natomiast z niską samooceną w Wielkopolsce (22,7%). Młodzież badana, mieszkująca w województwie warmińsko-mazurskim, częściej od swoich kolegów z innych rejonów Polski uzyskała wysoką (23,0%) i bardzo wysoką samoocenę (25,0%)i odsetek ten był ponad dwukrotnie wyższy, aniżeli w pozostałych województwach.

Wykres 17 Samoocena uczniów ze względu na województwo.

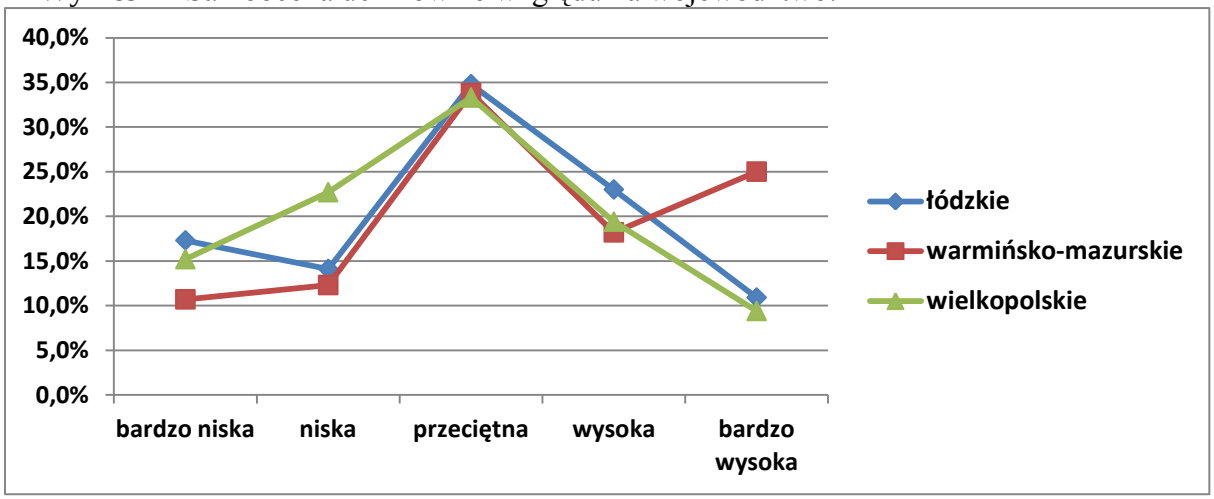

Źródło: opracowanie własne

Różnice w samoocenie zaobserwowano również w przypadku porównania grupy uczniów ze studentami. Bardzo niska i niska samoocena częściej występowała u studentów (18,5%; 17,2%). Z kolei wysoką i bardzo wysoką samooceną częściej mogli pochwalić się uczniowie szkół ponadgimnazjalnych (21,5%; 16,1%). Jest to zastanawiające, bowiem studenci mają większy „staż" edukacyjny, ich zdobyte wiedza, kwalifikacje i umiejętności, postawy powinny składać się na wyższą samoocenę. Być może obniża ją świadomość sytuacji na rynku pracy, gdzie absolwenci uczelni wyższych, nierzadko z kilkoma fakultetami; mają problemy z otrzymaniem pracy.

Wykres 18 Samoocena uczniów i studentów

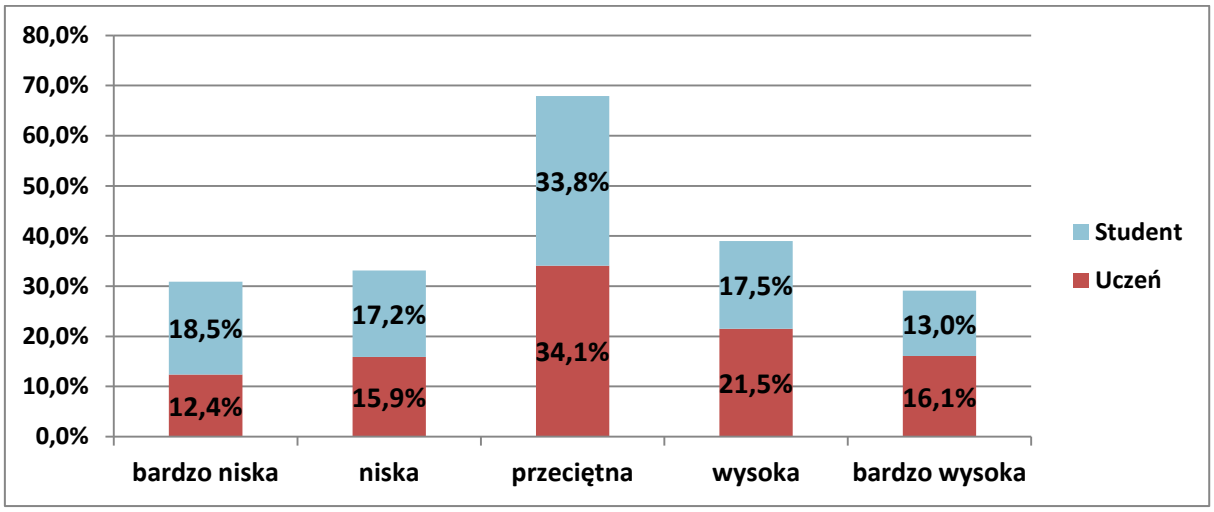

Źródło: opracowanie własne

Zaobserwowano, iż wysoki stopień samooceny, występował najczęściej wśród uczniów szkół średnich – siedemnastolatków (26,6%) oraz osób zbliżających się do ukończenia szkół wyższych – dwudziestoczterolatków (27,3%).

Wykres 19 Samoocena a płeć badanych

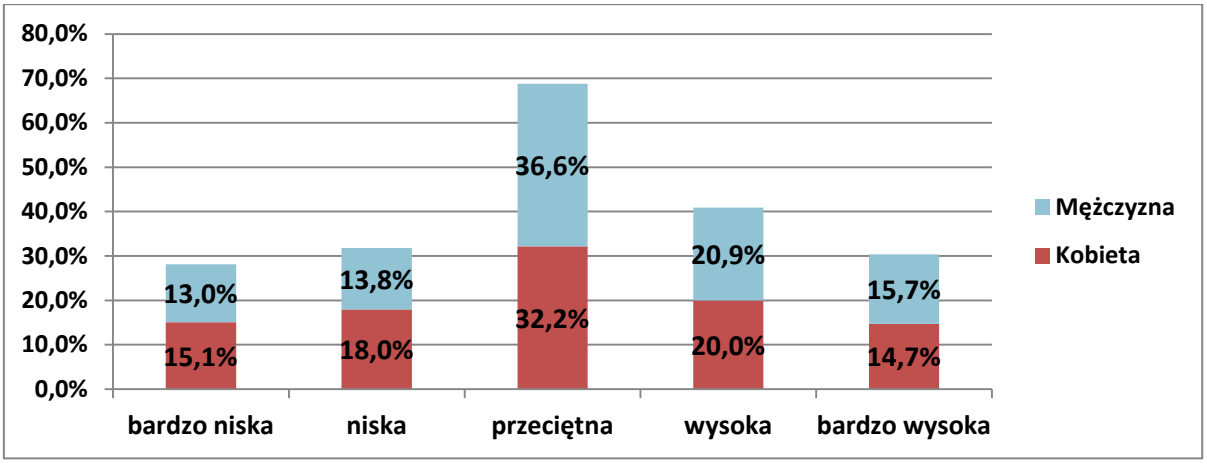

Źródło: opracowanie własne

Różnice w poziomie samooceny u badanych kobiet i mężczyzn nie były znaczące, chociaż uczennice i studentki częściej charakteryzowały się bardzo niską i niską samooceną (15,1%; 18,0%) oraz rzadziej niż mężczyźni średnią czy bardzo wysoką (32,2%; 14,7%).

Tabela 32 Typ szkoły a samoocena badanych

TYP SZKOŁY	SAMOOCENA				
	bardzo niska	niska	przeciętna	wysoka	bardzo wysoka
zasadnicza szkoła zawodowa	10,5%	15,2%	31,4%	20,0%	22,9%
technikum	13,2%	17,2%	36,2%	20,9%	12,4%
liceum	11,5%	12,9%	30,2%	24,5%	20,9%
wyższa	18,5%	17,2%	33,8%	17,5%	13,0%

Źródło: opracowanie własne

Uwzględniając typ szkoły, do której uczęszczała ankietowana młodzież, stosunkowo najliczniej niższymi samoocenami oraz średnimi cechowali się uczniowie techników (17,2%,36,2%). Z kolei wysoką samooceną w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności najczęściej wyróżniali się licealiści (24,5%), natomiast najwyższą samoocenę najczęściej odnotowano u uczniów zasadniczych szkół zawodowych (22,9%). Trudno wykluczyć,

iż wyższa samoocena wychowanków szkół zawodowych może być związana z ich przyszłymi możliwościami zatrudnienia, mniejszą obawą o znalezienie pracy, z uwagi na konkretne przygotowanie do zawodu. W ostatnich czasach liczba szkół zawodowych w Polsce zmniejszyła się, wobec tego nie kształci już tak wielu pracowników w różnych zawodach, stają się oni atrakcyjnymi pracownikami na rynku pracy.

Tabela 33 Kierunek studiów a samoocena studentów

KIERUNEK STUDIÓW	**SAMOOCENA**				
	bardzo niska	**niska**	**przeciętna**	**wysoka**	**bardzo wysoka**
kierunki humanistyczne	31,8%	18,2%	0,0%	18,2%	31,8%
kierunki społeczne	19,2%	15,1%	34,9%	16,4%	14,4%
kierunki związane z bezpieczeństwem	50,0%	12,5%	25,0%	0,0%	12,5%
kierunki związane ze zdrowiem	20,0%	20,0%	20,0%	40,0%	0,0%
kierunki inżynieryjne i ścisłe	12,3%	16,4%	39,7%	19,2%	12,3%
kierunki związane z rolnictwem	5,6%	27,8%	47,2%	16,7%	2,8%

Źródło: opracowanie własne

Kierunek studiów, jak wykazuje powyższa tabela, różnicuje nieco poziom samooceny. Analiza wykazała, iż bardzo niska samoocena dotyczyła połowy studentów kierunków związanych z bezpieczeństwem (50,0%), oraz blisko co 3. osoby studiującej kierunek humanistyczny (31,8%), chociaż tyle samo studentów z tego kierunku cechowało się bardzo wysoką samooceną. Przeciętna samoocena przeważnie charakteryzowała studentów kierunków powiązanych z rolnictwem (47,2%), kierunków inżynieryjnych i ścisłych (39,7%). Wśród osób z wysoką samooceną, przeważali studenci kierunków związanych ze zdrowiem (40,0%).

3.1.3. Opis zachowań badanej młodzieży w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności

Ostatnim komponentem składającym się na postawę przedsiębiorczą jest komponent behawioralny. Zbadany został zakres i charakter aktywności badanej młodzieży (partycypacja społeczno – polityczna, aktywność edukacyjna i ekonomiczna, itp.). Zweryfikowano również plany na przyszłość (ścieżka edukacyjna, preferowany rodzaj wykonywanej pracy, ewentualna działalność gospodarcza).

Zakres i charakter aktywności badanej młodzieży (partycypacja społeczno – polityczna, aktywność edukacyjna i ekonomiczna, itp.) z uwzględnieniem wymiaru innowacyjności i przedsiębiorczości

Partycypacja młodzieży w różnego rodzaju działaniach społecznych jest niezwykle ważnym elementem ich rozwoju. Pozwala na kształtowanie postaw obywatelskich, uczy odpowiedzialności. Ponadto, młodzi ludzie uczestnicząc w akcjach społecznych, czy angażując się w różne formy działalności społecznej, zdobywają doświadczenie, w jaki sposób budować pozytywne relacje ze społecznością lokalną, prowadzić negocjacje, czy zarządzać zmianami w najbliższym otoczeniu.

Badana młodzież została zapytana, czy w ciągu ostatniego roku angażowała się w działalność społeczną. Twierdząco odpowiedziało nieco ponad 30% badanych.

Wykres 20 Angażowanie się w działalność społeczną w ciągu ostatniego roku

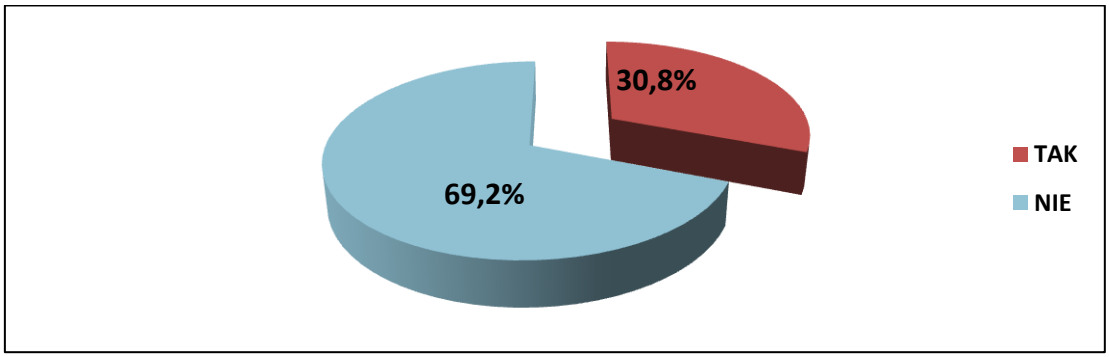

Źródło: opracowanie własne

Nie odnotowano znaczących różnic pomiędzy zaangażowaniem społecznym młodzieży ze szkół ponadgimnazjalnych i kształcącej się na uczelniach wyższych. Studenci brali udział w działalności społecznej nieznacznie rzadziej, niż uczniowie (uczniowie:32,1% ; studenci: 28,3%).

Wykres 21 Zaangażowanie społeczne młodzieży uczącej się i studiującej

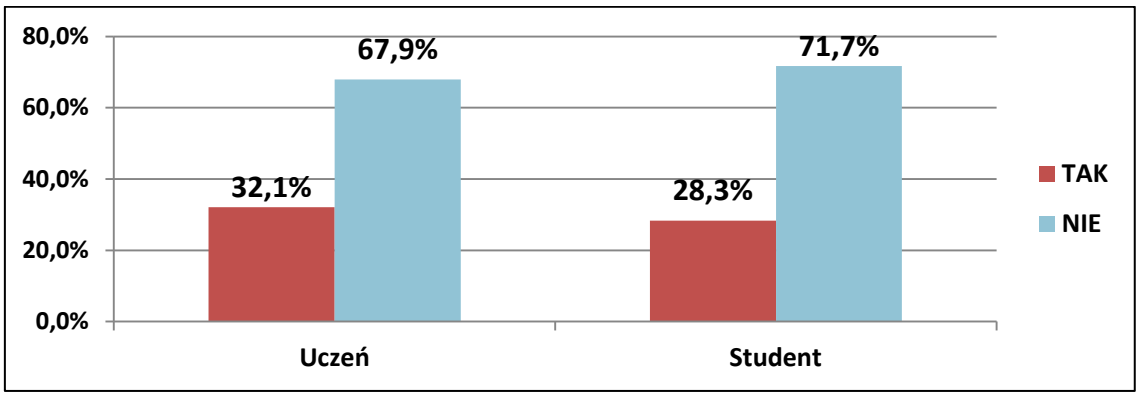

Źródło: opracowanie własne

Najrzadziej deklaracje o zaangażowaniu się w działania społeczne składała młodzież kształcąca się w zasadniczych szkołach zawodowych (23,5%). Swoje zaangażowanie w działalność społeczną zadeklarowała tylko prawie połowa licealistów, a więc była to grupa uczniów w największym stopniu aktywna społecznie (47,4%).

Wykres 22 Zaangażowanie społeczne, a typ szkoły

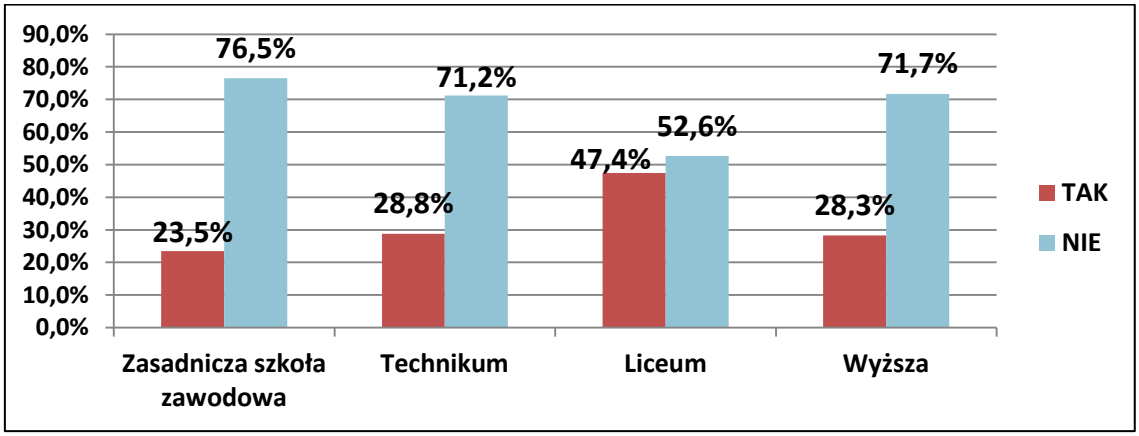

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani angażowali się w różne, konkretne formy działalności społecznej. Najczęściej była to organizacja imprez szkolnych/ praca w kołach naukowych (30,6%), zajmowanie się akcjami charytatywnymi (30,0%). Około co 4. badany udzielał się w samorządzie szkolnym/ studenckim, tyleż samo zajmowało się wolontariatem w ramach szkoły czy uczelni (25,6%). W wolontariacie pozaszkolnym/ poza uczelnią uczestniczyło prawie 40%. W organizacji pozarządowej udzielało się 16,7% badanych, a pracą w organizacji kościelnej zajmowało się 13,2%. Niewielu z nich (2,1%) działało w partii politycznej . Ponad 7% młodzieży wskazała także na inne formy działalności społecznej, w które była w ostatnim roku zaangażowana, m. in. w opiekę nad zagranicznymi studentami odwiedzającymi ich uczelnię, występowanie w chórze szkolnym, czy też honorowe oddawanie krwi etc.

Wykres 23 Rodzaj działalności społecznej, w którą angażował się badany

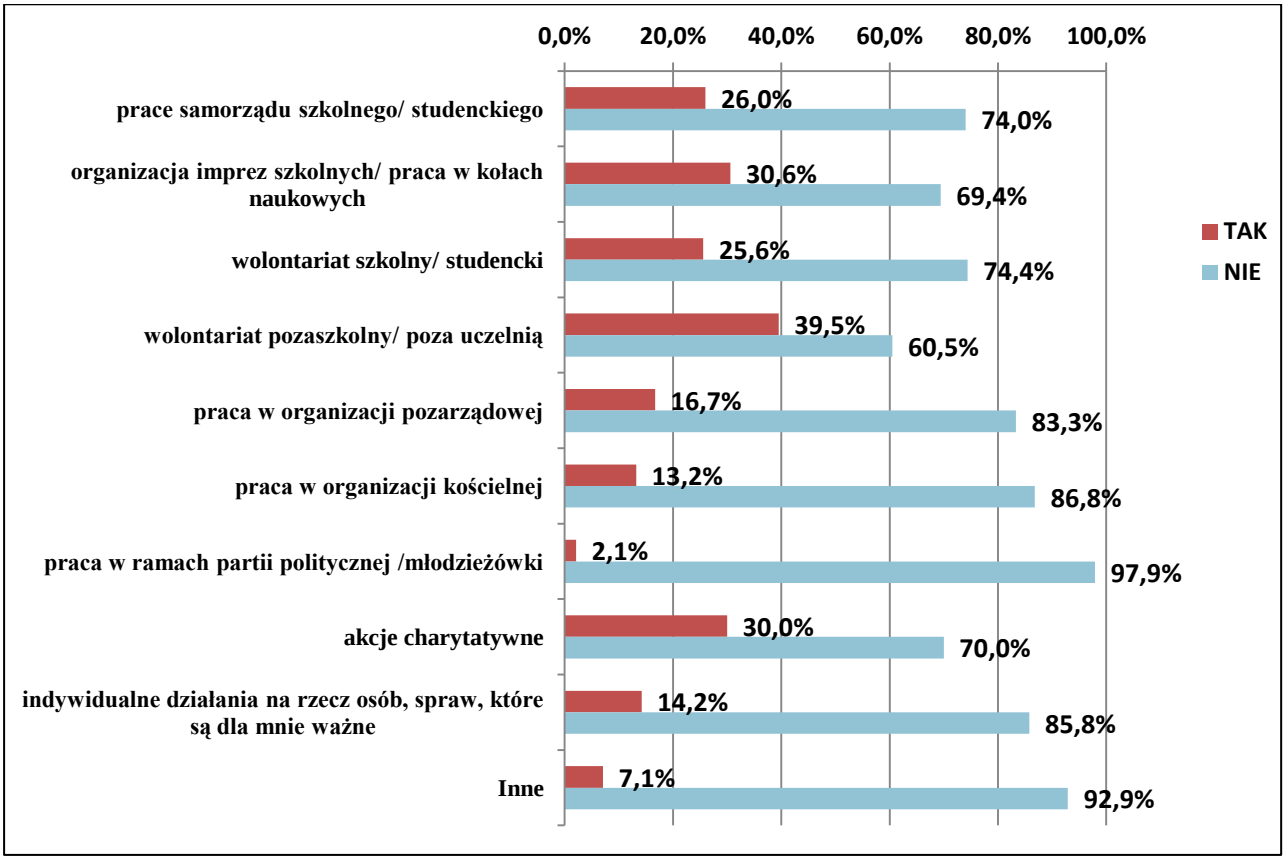

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie częściej niż studenci, angażowali się w prace samorządu szkolnego. Organizacja imprez szkolnych, czy też praca w kołach naukowych dotyczyła niemalże takiego samego odsetka uczniów i studentów. W wolontariacie szkolnym/ studenckim, młodzież ze szkół ponadgimnazjalnych dwukrotnie częściej uczestniczyła niż studenci (uczniowie 30,1%; studenci: 15,9%), natomiast w wolontariacie pozaszkolnym/ poza uczelnią więcej działało studentów (uczniowie 36,8%; studenci: 45,5%), podobnie jak w organizacji pozarządowej (uczniowie 11,9%; studenci: 27,3%). Pozostałe formy działalności społecznej były realizowane w podobnym odsetku przez uczniów i studentów.

Tabela 34 Formy działalności społecznej realizowane przez uczniów i studentów

FORMY DZIAŁALNOŚCI SPOŁECZNEJ	**STATUS BADANEGO**			
	Uczeń		**Student**	
	TAK	**NIE**	**TAK**	**NIE**
prace samorządu szkolnego/ studenckiego	29,5%	70,5%	18,2%	81,8%
organizacja imprez szkolnych/ praca w kołach naukowych	30,6%	69,4%	30,7%	69,3%
wolontariat szkolny/ studencki	30,1%	69,9%	15,9%	84,1%
wolontariat pozaszkolny/ poza uczelnią	36,8%	63,2%	45,5%	54,5%
praca w organizacji pozarządowej	11,9%	88,1%	27,3%	72,7%
praca w organizacji kościelnej	14,0%	86,0%	11,4%	88,6%
praca w ramach partii politycznej /młodzieżówki	1,6%	98,4%	3,4%	96,6%
akcje charytatywne	29,2%	70,8%	31,8%	68,2%
indywidualne działania na rzecz osób, spraw, które są dla mnie ważne	13,0%	87,0%	17,0%	83,0%

Źródło: opracowanie własne

Biorąc pod uwagę typy szkół, uczniowie zasadniczych szkół zawodowych chętniej niż pozostali uczniowie pracowali w partii politycznej/ młodzieżówce oraz wypełniali indywidualne działania na rzecz osób, spraw dla nich ważnych (4,2%; 20,8%). Młodzież

uczęszczająca do techników częściej niż inni zajmowała się organizacją imprez szkolnych, czy też pracowała w organizacji kościelnej (35,2%; 15,2%). Licealiści najczęściej angażowali się w prace samorządu szkolnego (37,5%), wolontariat szkolny (46,9%); i pozaszkolny (51,6%), jak również akcje charytatywne (35,9%). Z kolei studenci zdecydowanie częściej od swoich młodszych kolegów pracowali w organizacjach pozarządowych (27,3%).

Tabela 35 Formy działalności społecznej a typ szkoły

FORMY DZIAŁALNOŚCI SPOŁECZNEJ	**TYP SZKOŁY**							
	zasadnicza szkoła zawodowa		**technikum**		**liceum**		**uczelnia wyższa**	
	TAK	**NIE**	**TAK**	**NIE**	**TAK**	**NIE**	**TAK**	**NIE**
prace samorządu szkolnego/ studenckiego	8,3%	91,7%	29,5%	70,5%	37,5%	62,5%	18,2%	81,8%
organizacja imprez szkolnych/ praca w kołach naukowych	12,5%	87,5%	35,2%	64,8%	29,7%	70,3%	30,7%	69,3%
wolontariat szkolny/ studencki	12,5%	87,5%	23,8%	76,2%	46,9%	53,1%	15,9%	84,1%
wolontariat pozaszkolny/ poza uczelnią	25,0%	75,0%	30,5%	69,5%	51,6%	48,4%	45,5%	54,5%
praca w organizacji pozarządowej	8,3%	91,7%	12,4%	87,6%	12,5%	87,5%	27,3%	72,7%
praca w organizacji kościelnej	12,5%	87,5%	15,2%	84,8%	12,5%	87,5%	11,4%	88,6%
praca w ramach partii politycznej /młodzieżówki	4,2%	95,8%	1,0%	99,0%	1,6%	98,4%	3,4%	96,6%
akcje charytatywne	17,4%	82,6%	27,6%	72,4%	35,9%	64,1%	31,8%	68,2%
indywidualne działania na rzecz osób, spraw, które są dla mnie ważne	20,8%	79,2%	11,4%	88,6%	12,5%	87,5%	17,0%	83,0%

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie i studenci zostali również zapytani, jakiego typu działania najczęściej wykonywali, angażując się we wskazane typy działalności społecznej. Młodzież głównie wskazywała kategorię *wykonywanie przydzielonych ważnych zadań* (58,6%), następnie *wykonywanie drobnych prac pomocniczych* (41,8%). Co 4. badany wybierał: *Wymyślanie, inicjowanie działań (*25,5%;; *motywowanie innych do podjęcia działań (*24,7%; *kierowanie grupą i realizacja zadania* (23,6%).

Wykres 24 Typ zadań najczęściej wykonywany przez badanych w ramach działalności społecznej

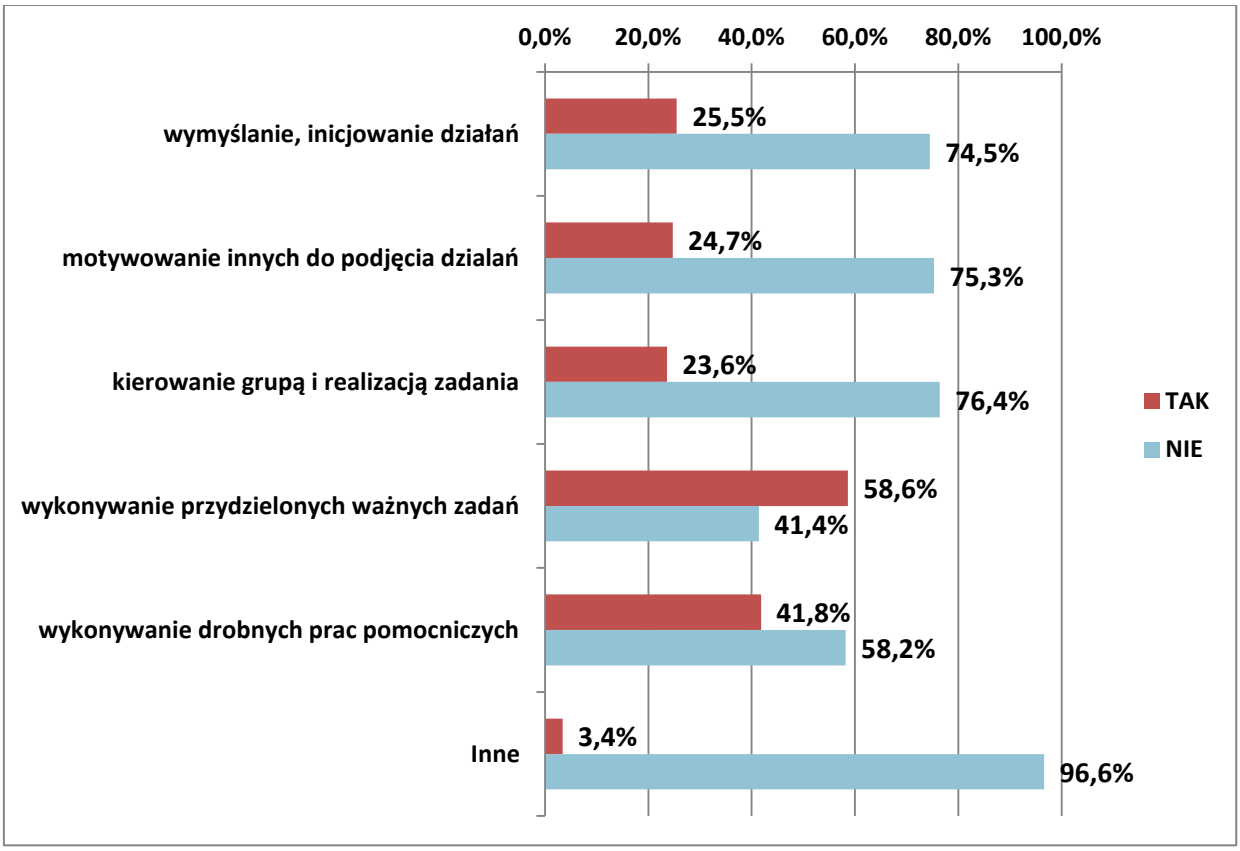

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie, częściej od studentów zajmowali się *wymyślaniem, inicjowaniem zadań* oraz *kierowaniem grupą i realizacją zadania* (26,6%; 25,5%). Z kolei młodzież ze szkół wyższych częściej *motywowała innych do podjęcia działań* (26,6%; *wykonywała przydzielone ważne zadani*a (65,8%); oraz *wykonywała drobne prace pomocnicze* (53,2%).

Tabela 36 Typ zadań wykonywanych w ramach działalności społecznej przez uczniów i studentów

TYP ZADANIA	STATUS BADANEGO			
	Uczeń		Student	
	TAK	NIE	TAK	NIE
wymyślanie, inicjowanie działań	26,6%	73,4%	22,8%	77,2%
motywowanie innych do podjęcia działań	23,9%	76,1%	26,6%	73,4%
kierowanie grupą i realizacją zadania	25,5%	74,5%	19,0%	81,0%
wykonywanie przydzielonych ważnych zadań	55,4%	44,6%	65,8%	34,2%
wykonywanie drobnych prac pomocniczych	37,0%	63,0%	53,2%	46,8%

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, częściej od innych uczniów i studentów, *wymyślali i inicjowali działania* (33,3%), natomiast licealiści częściej kierowali grupą i realizacją zadania (28,6%).

Tabela 37 Typ zadań wykonywanych w ramach działalności społecznej a typ szkoły.

TYP ZADANIA	TYP SZKOŁY							
	zasadnicza szkoła zawodowa		technikum		liceum		uczelnia wyższa	
	TAK	NIE	TAK	NIE	TAK	NIE	TAK	NIE
wymyślanie, inicjowanie działań	33,3%	66,7%	23,0%	77,0%	30,2%	69,8%	22,8%	77,2%
motywowanie innych do podjęcia działań	9,5%	90,5%	26,0%	74,0%	25,4%	74,6%	26,6%	73,4%
kierowanie grupą i realizacją zadania	19,0%	81,0%	25,0%	75,0%	28,6%	71,4%	19,0%	81,0%
wykonywanie przydzielonych ważnych zadań	33,3%	66,7%	57,0%	43,0%	60,3%	39,7%	65,8%	34,2%
wykonywanie drobnych prac pomocniczych	42,9%	57,1%	40,0%	60,0%	30,2%	69,8%	53,2%	46,8%

Źródło: opracowanie własne

Partycypacja społeczna na rzecz swojej społeczności lokalnej stanowi bardzo istotny element budowania społeczeństwa obywatelskiego. Partycypacją możemy nazwać aktywny udział mieszkańców gminy, społeczności lokalnej w istotnych dla niej sprawach, a więc m. in. włączanie się w proces powstawania dokumentów planistycznych, czy uczestnictwo w rozwiązywaniu lokalnych problemów. Aby proces partycypacji był skuteczny, muszą uczestniczyć w nim wszystkie strony zainteresowane rozwiązaniem konkretnego problemu. Ważna jest też komunikacja mieszkańców z władzami gminy i ich wzajemna współpraca (Kwiatkowski 2003). Wyniki wskazują, iż niewielki odsetek badanej młodzieży włączył się w działania na rzecz swojej społeczności lokalnej (15,4%).

Wykres 25 Angażowanie się w działania na rzecz swojej społeczności lokalnej (miejscowości, gminy, w której mieszkasz) w ciągu ostatniego roku

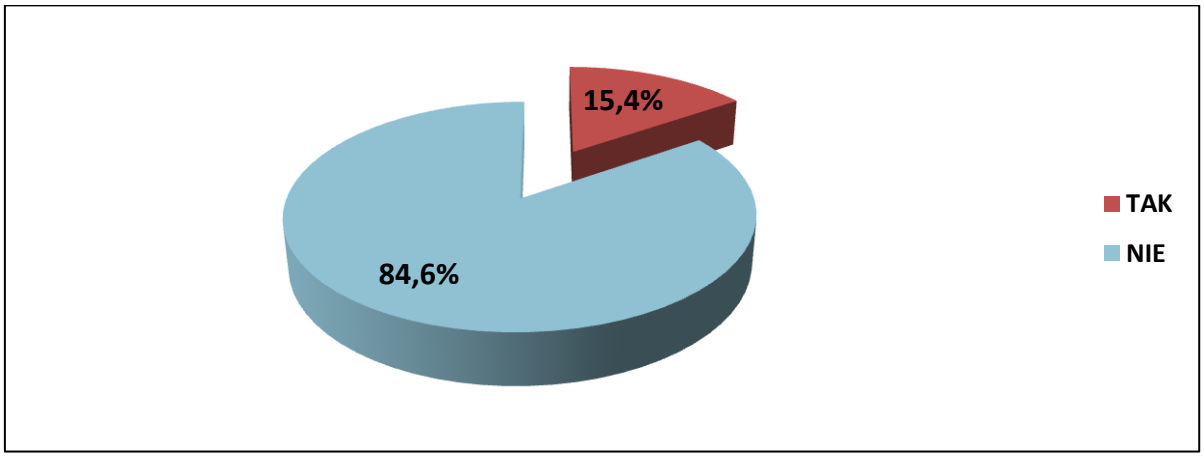

Źródło: opracowanie własne

Ci, którzy w nich brali udział uczestniczyli w szeregu ciekawych inicjatywach. Wszystkie wymienione przez młodzież działania, można pogrupować na sześć kategorii:

1. Pomoc w organizacji lokalnych uroczystości, takich jak m. in. różnego rodzaju festiwale, dożynki, koncerty, zawody sportowe, turnieje etc.
2. Wykonywanie prac remontowo-porządkowych w swojej miejscowości, takich jak np. pomoc przy budowie boiska, sprzątanie i malowanie przystanków autobusowych,

pomoc w remontach świetlic wiejskich, koszenie traw, odśnieżanie dróg zimą, budowanie ławek do altanek, czy koszy na śmieci etc.

3. Angażowanie się w promocję i rozwój wsi, gminy poprzez udział w debatach, dyskusjach, zebraniach wiejskich; tworzenie gazetki lokalnej; działalność w młodzieżowej grupie czy Radzie Sołeckiej, prowadzenie lokalnej kroniki etc.
4. Prace na rzecz innych mieszkańców wsi, jak np. organizacja ferii dla dzieci, wymyślanie zabaw edukacyjnych dla najmłodszych mieszkańców wsi etc.
5. Udział w akcjach społecznych, charytatywnych, pomoc organizacjom kościelnym: zbiórki pieniędzy dla potrzebujących, wolontariat, pomoc w organizacji Światowych Dni Młodzieży, budowa ołtarzy na Boże Ciało etc.
6. Reprezentowanie swojej wsi lub gminy poprzez udział w zawodach sportowych, zawodach strażackich etc.

Nie zauważono znaczących różnic w zaangażowaniu w działania na rzecz swojej miejscowości pomiędzy uczniami a studentami (15,2%; 15,8%). Natomiast aktywność społeczna młodzieży różnicował typ szkoły, najbardziej zaangażowani w działalność społeczną byli licealiści (19,4%) oraz uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (18,4%). Najmniej (12,8%) uczniowie techników.

Wykres 26 Zaangażowanie w działania na rzecz swojej społeczności lokalnej a typ szkoły

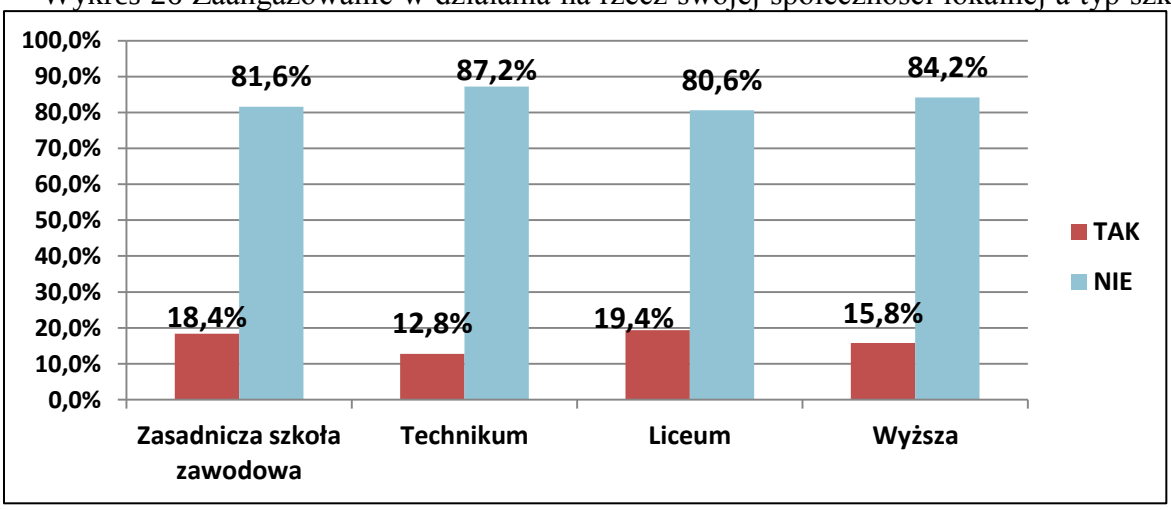

Źródło: opracowanie własne

Studenci badani są mieszkańcami miejscowości położonych na obszarach wiejskich, ale sami studiują w dużym mieście, w jednym z trzech województw. Zapytano ich, czy angażują się w działania na rzecz miejscowości, w których studiują. Okazało się, iż bardzo niewielki odsetek uczniów szkół wyższych (6,6%) poświęca swój czas tego rodzaju zajęciom, uczestnicząc w organizacji imprez, koncertów, w referendach. Niektórzy byli wolontariuszami, czy też pracowali w organizacjach pozarządowych. Trudno określić co jest przyczyną takiego stanu rzeczy. Może ich być wiele: być może studenci nie czują się zbyt mocno związani z miastem, w których studiują i nie czują się zobowiązani do prac na ich rzecz, może są zbyt zaabsorbowani studiowaniem i pracą zarobkową etc.

Wykres 27 Angażowanie się w działania na rzecz miejscowości, w której badany studiował w ciągu ostatniego roku

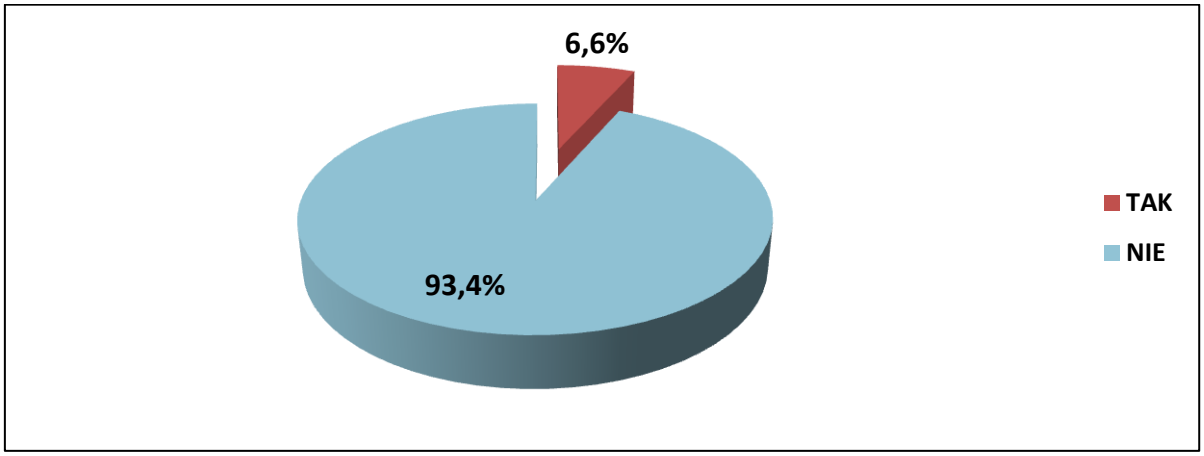

Źródło: opracowanie własne

Kształtowanie od najmłodszych lat kompetencji obywatelskich może zaowocować w przyszłości większym zaangażowaniem członków społeczności w tworzenie lokalnej polityki i podniesieniem ich świadomości, że mają możliwości współdecydowania o rozwoju miejsca, w którym mieszkają. Może to wpłynąć w przyszłości na podniesie frekwencji wyborczej. Bardzo ważne oprócz aktywności społecznej młodzieży jest więc także ich aktywne uczestnictwo w szeroko rozumianym życiu politycznym.

Deklaracje uczniów i studentów co do ich aktywności politycznej wykazały, iż blisko 60% ankietowanych uczestniczyła w wyborach do samorządu szkolnego lub studenckiego

(57,8%). Wybory samorządowe i prezydenckie w 2010 roku oraz wybory parlamentarne w 2011 roku uzyskały mniejszą frekwencję (36,8%; 42,3%; 41,8%), lecz przyczyną była głównie niepełnoletność uczniów szkół średnich w tym okresie. W wyborach do parlamentu europejskiego w 2014 roku wzięło udział 29,9% ankietowanych. Niemalże 50% uczniów i studentów poszło do urn w wyborach samorządowych w 2014 roku. Co do przyszłych wyborów, chęć w ich udziale zadeklarowała ponad połowa badanych (parlamentarne 2015: 53,4%; prezydenckie 2015: 57,3%).

Tabela 38 Aktywność polityczna badanej młodzieży

Czy głosowałeś/głosowałaś i zamierzasz głosować w wyborach:	TAK	NIE	byłem/będę wtedy niepełnoletni/niepełnoletnia
do samorządu szkolnego/ studenckiego w bieżącym roku?	57,8%	42,1%	0,1%
samorządowych w 2010 r.?	36,8%	39,5%	23,6%
prezydenckich w 2010r.?	42,3%	33,6%	24,2%
parlamentarnych w 2011r.?	41,8%	40,5%	17,7%
do parlamentu europejskiego w 2014r.?	29,9%	50,2%	19,9%
samorządowych (wybór wójtów, burmistrzów) w 2014 r.?	46,1%	35,7%	18,2%
parlamentarnych w 2015?	53,4%	34,1%	12,5%
prezydenckich w 2015r.?	57,3%	30,2%	12,5%

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie wykazali się większą aktywnością w wyborach do samorządu szkolnego, aniżeli studenci do studenckiego (69,6%; 33,7%), a młodzież kształcąca się na uczelniach wyższych, znacznie chętniej uczestniczyła i zamierza uczestniczyć w wyborach.

Tabela 39 Aktywność polityczna uczniów i studentów.

Czy głosowałeś/głosowałaś i zamierzasz głosować w wyborach:	STATUS BADANEGO (odpowiedź tak)	
	uczeń	student
do samorządu szkolnego/studenckiego w bieżącym roku?	69,6%	33,7%
samorządowych w 2010 r.?	*nie dotyczy*	36,8%
prezydenckich w 2010r.?	*nie dotyczy*	42,3%
parlamentarnych w 2011r.?	*nie dotyczy*	41,8%
do parlamentu europejskiego w 2014r.?	21,2%	47,5%
samorządowych (wybór wójtów, burmistrzów) w 2014 r.?	38,9%	60,9%
parlamentarnych w 2015?	43,2%	74,4%
prezydenckich w 2015r.?	47,7%	77,1%

Źródło: opracowanie własne

Spośród uczniów szkół średnich, najwyższą frekwencję w wyborach do samorządu szkolnego deklarowali uczniowie techników. Oni też deklarowali stosunkowo wysoką frekwencję wyborczą (w minionych wyborach samorządowych 2014: 45,3%; przyszłych wyborach parlamentarnych 2015: 50,4% i wyborach prezydenckich 2015: 55,9%).

Tabela 40 Typ szkoły a aktywność polityczna

Uczniowie deklarujący udział w wyborach:	TYP SZKOŁY		
	zasadnicza szkoła zawodowa	technikum	liceum
do samorządu szkolnego/ studenckiego w bieżącym roku	63,2%	74,7%	57,9%
do parlamentu europejskiego w 2014r.	24,0%	24,0%	11,2%
samorządowych (wybór wójtów, burmistrzów) w 2014 r.	36,0%	45,3%	23,1%
parlamentarnych w 2015	34,0%	50,4%	29,9%
prezydenckich w 2015r.	39,0%	55,9%	31,3%

Źródło: opracowanie własne

Aktywność społeczno-polityczna badanej młodzieży nie odbiega od przeciętnej aktywności młodych mieszkańców obszarów wiejskich. Uczestnictwo społeczne młodzieży w różnych działania i akcjach prowadzonych na terenie ich szkół lub miejscowości było rzędu 30 %. Ponad 28% studentów jest aktywna społecznie na rzecz swojego miejsca zamieszkania natomiast na rzecz miasta, w którym studiują 6,6%. Uczniów aktywnych społecznie jest ponad 32%. Przynależność badanych do partii politycznych jest znikoma, ale frekwencja wyborcza na tle ogólnopolskiej i mieszkańców obszarów wiejskich jest względnie dobra. Ważną informacją jest, że jakaś część uczniów swoją aktywność przejawia już w szkolnych strukturach organizacyjnych i podejmowanych działaniach. Jednakże ciągle zbyt mało widzimy młodych w społecznej, instytucjonalnej, politycznej działalności środowiska lokalnego, pomijając spektakularne przypadki 18letniego sołtysa w którejś z gmin czy dwudziestoparoletniego wójta.

Plany na przyszłość (ścieżka edukacyjna, preferowany rodzaj wykonywanej pracy, ewentualna działalność gospodarcza)

Pewnym atrybutem przedsiębiorczości i innowacyjności młodych jest ich dotychczasowa ścieżka edukacyjna i jej jakość oraz planowanie przyszłości, włącznie z planami dotyczącymi przyszłego wykonywanego zawodu i miejsca pracy. Stąd pytania o dotychczasowe doświadczenie zawodowe i dalsze plany edukacyjne badanych.

Większość ankietowych stwierdziła, że wykonywała już pracę zawodową (76,1%). Najczęściej były to prace sezonowe (np. wakacyjne w kraju/za granicą) (67,5%). Blisko połowa z nich odbywała również staż zawodowy, lub praktyki (41,5%). Pracę na niepełny etat, dorywczą wykonywał co 3. zapytany (34,4%). Co. 4 osoba pomagała w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa domowego (25,1%). Natomiast pomagało przy prowadzeniu rodzinnej działalności gospodarczej 19,8% osób. Własną działalność gospodarczą prowadziło 4,9% ankietowanych, co biorąc pod uwagę niewielkie doświadczenie i młody wiek badanych, oraz fakt, że uczęszczają do szkół, jest wynikiem dobrym. Zastanawiające jest, że wyższy odsetek uczniów prowadzi własną działalność gospodarczą (5,6%) niż studentów.

Najwyższy odsetek uczniów oraz studentów pracował sezonowo w wakacje w kraju lub zagranicą (65,9%; 70,2%) kiedy to nie uczęszczają do szkół. Na pełny etat pracowało 4,7% badanych uczniów i 19,4% studentów (jednocześnie studiujących).

Tabela 41 Wykonywanie pracy zawodowej przez uczniów i studentów

RODZAJ PRACY	STATUS BADANEGO	
	UCZEŃ	STUDENT
praca na pełny etat	4,7%	19,4%
praca na niepełny etat, dorywcza	27,6%	46,4%
prace sezonowe (np. wakacyjne w kraju/za granicą)	65,9%	70,2%
staż, praktyki zawodowe	38,8%	46,2%
prowadzenie własnej działalności gospodarczej	5,6%	3,6%
pomoc w prowadzeniu rodzinnej działalności gospodarczej	19,5%	20,2%
praca w rodzinnym gospodarstwie rolnym	23,5%	27,8%
nie pracowali	27,2%	17,4%

Źródło: opracowanie własne

Praca na pełny etat w najmniejszym stopniu dotyczyła licealistów (3,2%). Również, największy udział w wykonywaniu pracy na niepełny etat, dorywczo, mieli studenci (46,4%), najniższy zaś – licealiści (24,2%). Natomiast największy odsetek uczniów liceów (74,2%) pracowało sezonowo. Ok.43%-46% badanych z różnych typów szkół odbywało staże i praktyki zawodowe, jednakże licealiści stanowili zaledwie 4,8%. Najwyższy odsetek odbywających staż był w zasadniczych szkołach zawodowych (46,9%) oraz wśród studentów (46,2%), bowiem odbywanie praktyk zawodowych, czy stażu jest wpisane w program zasadniczych szkół zawodowych jako przyuczenie do zawodu, a także stanowi formę wzbogacania swojego doświadczenia zawodowego w programie studiów.

Relatywnie najwyższy odsetek prowadzących działalność gospodarczą był wśród uczniów z zasadniczej szkoły zawodowej, którzy w ten sposób pogłębiali swoje doświadczenie zawodowe. Co 5. uczeń tej szkoły pomagał w prowadzeniu działalności gospodarczej swojej rodzinie. Najwięcej osób pracujących w rodzinnym gospodarstwie rolnym było wśród studentów (27,8%) oraz uczniów technikum (27,4%).

Tabela 42 Wykonywanie pracy zawodowej przez badanych z poszczególnych rodzajów szkół

RODZAJ PRACY	RODZAJ SZKOŁY			
	zasadnicza szkoła zawodowa	technikum	liceum	uczelnia wyższa
praca na pełny etat	4,9%	5,0%	3,2%	19,4%
praca na niepełny etat, dorywcza	28,4%	28,1%	24,2%	46,4%
prace sezonowe (np. wakacyjne w kraju/za granicą)	55,6%	67,0%	74,2%	70,2%
staż, praktyki zawodowe	46,9%	43,6%	4,8%	46,2%
prowadzenie własnej działalności gospodarczej	7,4%	5,3%	4,8%	3,6%
pomoc w prowadzeniu rodzinnej działalności gospodarczej	21,0%	19,5%	17,7%	20,2%
praca w rodzinnym gospodarstwie rolnym	16,0%	27,4%	14,5%	27,8%
Nie pracowali	21,4%	19,3%	53,3%	17,4%

Źródło: opracowanie własne

W ciągu ostatniego roku 63,5% badanych uczestniczyło, z własnej inicjatywy w jakichś zajęciach służących rozwijaniu wiedzy, umiejętności, predyspozycji, wykraczających poza obowiązkowe zajęcia szkolne. Wśród nich wyższy udział w zajęciach dodatkowych należał do uczniów (69,0%). Najwięcej uczniów korzystających z owych zajęć uczęszczało do liceum (74,6%) oraz technikum (71,2%).

Wykres 28 Uczestnictwo z własnej inicjatywy w jakichś zajęciach służących rozwijaniu wiedzy, umiejętności, predyspozycji, wykraczających poza obowiązkowe zajęcia szkolne z podziałem na rodzaj szkoły.

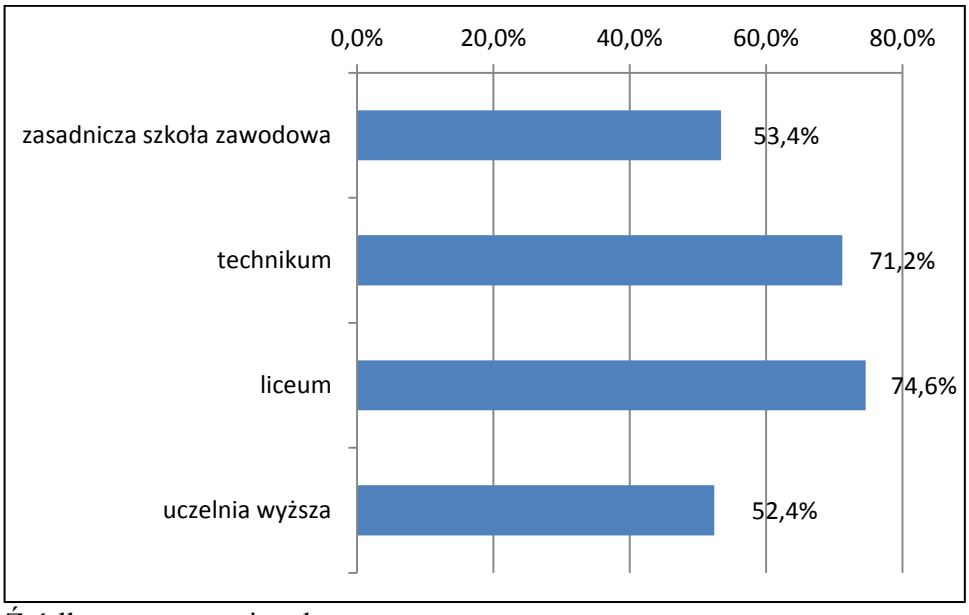

Źródło: opracowanie własne

Edukacja, wykształcenie i podnoszenie kwalifikacji są w obecnych czasach bardzo istotne. Głównymi powodami, dla których warto kontynuować naukę oraz doskonalić swoje umiejętności jest postęp technologiczny, zmieniające się warunki życia, a także szybka dezaktualizacja wiedzy i kwalifikacji zawodowych nabytych w przeszłości. Dlatego też coraz większą popularność zyskuje koncepcja lifelong learning, czyli koncepcja kształcenia ustawicznego – uczenia się przez całe życie (Błedowski, Nowakowska 2010: 24). W związku z tym starano się uzyskać informacje od młodzieży czy i w jakich zajęciach dodatkowych podnoszących kwalifikacje i umiejętności uczestniczą, oraz jakie z tego mają korzyści.

Ponad 36,5% badanych nie uczestniczyło w żadnych zajęciach podnoszących kwalifikacje. Największą barierą w rozwijaniu wiedzy i umiejętności ankietowani upatrują w braku ofert tego typu zajęć w najbliższej okolicy (38,4%). Jest to znacząca bariera, będąca wynikiem uwarunkowań środowiskowych, a nie pochodząca od ankietowanych. Co 3. osoba twierdziła, że nie ma czasu na rozwijanie swoich umiejętności i zainteresowań, ponieważ ma

za dużo obowiązków (33,3%) związanych z pracą zawodową, nauką szkolną oraz pomocą rodzinie w gospodarstwie domowym i/lub w prowadzeniem działalności gospodarczej. Innymi powodami, dla których badani nie uczestniczyli w dodatkowych zajęciach były: brak finansowych możliwości rozwijania swoich zainteresowań (11,7%), brak potrzeby rozwijania wiedzy, umiejętności i zainteresowań wykraczających poza program szkolny (13,2%), brak wiedzy na temat tego, co można zrobić, aby rozwijać swoją wiedzę, umiejętności, zainteresowania (15,0%).

Zajęcia dodatkowe, w których uczestniczyła większość badanych posiadały, jak widać w tabeli poniżej, różny zakres.

Tabela 43 Dodatkowe zajęcia, w których uczestniczyli badani

DODATKOWE ZAJĘCIA	UCZESTNICTWO	
	Tak	Nie
przygotowanie do zajęć na uczelni, egzaminów, kolokwiów	45,9%	54,1%
nauka języków obcych (na poziomie wykraczającym poza wymagania stawiane na uczelni)	25,5%	74,5%
rozwijanie zainteresowań przedmiotowych, artystycznych, sportowych itp.	45,3%	54,7%
tworzenie i publikowanie własnych tekstów, muzyki, grafiki lub innej twórczości	9,5%	90,5%
rozwijanie umiejętności społecznych (komunikacyjnych, organizacyjnych, pracy zespołowej itp.)	21,2%	78,8%
rozwijanie umiejętności praktycznych przydatnych w codziennym życiu (np. kurs prawa jazdy, kurs komputerowy itp.)	36,4%	63,6%
inne	4,8%	95,2%

Źródło: opracowanie własne

Najwięcej osób brało aktywny udział w dodatkowych zajęciach w celu przygotowania się do zajęć szkolnych, egzaminów, sprawdzianów, mogły być to zajęcia wyrównawcze, korepetycje oraz rozwijające zainteresowania przedmiotowe, zajęcia artystyczne, sportowe

(po około 45%). 36,4% osób rozwijało swoje umiejętności praktyczne przydatne w codziennym życiu (np. kurs prawa jazdy, kurs komputerowy itp.). Co 4. osoba podnosiła kompetencje w zakresie języków obcych, ponad 21,2% rozwijało swoje umiejętności społeczne (komunikacyjne, organizacyjne, pracę zespołową itp.) Najmniej badanych uczestniczyło w zajęciach polegających na tworzeniu i publikowaniu własnych tekstów, muzyki, grafiki lub innej twórczości (9,5%). Badani deklarowali różne korzyści, które odnieśli z uczestnictwa w zajęciach dodatkowych.

Tabela 44 Korzyści, jakie przyniosły badanym uczestnictwo w dodatkowych zajęciach

KORZYŚCI	WSKAZANIE	
	tak	nie
miło i/lub ciekawie badany spędził czas, w którym, gdyby nie zajęcia, najprawdopodobniej by się nudził	45,5%	54,5%
zdobycie nowych wiadomości i/lub umiejętności ułatwiających studiowanie/ naukę w szkole	49,1%	50,9%
zdobycie nowych umiejętności społecznych ułatwiających komunikowanie się i współpracę z innymi ludźmi	38,3%	61,7%
odkrycie lub rozwinięcie talentów, realizowanie pasji	32,9%	67,1%
zdobycie nowych wiadomości i/lub umiejętności, które ułatwią dostanie się do wymarzonej szkoły/na wymarzone studia	16,8%	83,2%
zdobycie nowych wiadomości i/lub umiejętności, które ułatwią zdobycie wymarzonej pracy	22,1%	77,9%
zdobycie certyfikatu potwierdzającego umiejętności przydatne w dalszej edukacji lub pracy zawodowej (np. prawo jazdy, certyfikat językowy itp.)	26,1%	73,9%
inne korzyści	2,1%	97,9%
brak korzyści	2,6%	97,4%

Źródło: opracowanie własne

Połowa badanych, dzięki uczestnictwu w *zajęciach zdobyła nowe wiadomości i/lub umiejętności ułatwiające naukę w szkole* (49,1%). Zatem najwyższy odsetek osób był nastawiony na pogłębienie wiedzy i umiejętności, potrzebnych w codziennym życiu, 45,5% podkreśliło, że *miło i/lub ciekawie spędził czas, w którym, gdyby nie zajęcia, najprawdopodobniej by się nudził*. Ponad 38 % ankietowanych deklarowało, że na zajęciach

zdobyło nowe umiejętności społeczne ułatwiające komunikowanie się i współpracę z innymi ludźmi, co 3., że *odkrył lub rozwinął swoje talenty, mógł realizować pasję*. Zbliżony odsetek badanych (26,1%; 22,1%) podkreślił *zdobycie certyfikatu potwierdzającego nowe umiejętności przydatne w dalszej edukacji lub pracy zawodowej (np. prawo jazdy, certyfikat językowy itp.)* oraz *nowe umiejętności, które pomogą mu w zdobyciu wymarzonej pracy*. Być może w ten sposób dawali do zrozumienia, że myślą perspektywicznie o korzyściach jakie mogą uzyskać w przyszłości dzięki tym zajęciom. Najmniejszy odsetek wśród uczestniczących w zajęciach stanowiły osoby, które twierdziły, że ułatwi im to dostanie się do wymarzonej szkoły/na wymarzone studia (16,8%).

Większość uczniów i studentów (59,2%) poświęcała na zajęcia dodatkowe dotyczące rozwijania swoich pasji, zainteresowań, umiejętności nie więcej niż 3 godziny w tygodniu. Szczegółowy rozkład czasu poświęcanego na dodatkowe zajęcia dla poszczególnych typów szkól przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 45 Typ szkoły a czas spędzania na dodatkowe zajęcia

TYP SZKOŁY	CZAS PRZEZNACZONY NA DODATKOWE ZAJĘCIA				
	mniej niż godzinę	od godz. do 3 godz.	ponad 3 do 5 godz.	ponad 5 do 10 godz.	10 i więcej godz.
zasadnicza szkoła zawodowa	22,2%	27,8%	14,8%	16,7%	18,5%
technikum	25,7%	39,4%	14,9%	12,6%	7,4%
liceum	24,5%	33,3%	26,5%	12,7%	2,9%
uczelnia wyższa	12,7%	40,5%	17,7%	19,6%	9,5%

Źródło: opracowanie własne

Najwięcej czasu (powyżej 3 godzin) na dodatkowe zajęcia przeznaczali uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (ponad połowa ich populacji) a najmniej czasu (do 3godzin) uczniowie technikum (ponad 65%). Ta różnica pomiędzy deklaracjami uczniów dwóch typów szkół przygotowujących do konkretnego zawodu może wynikać stąd, że uczniowie technikum

mają więcej zajęć z zakresu przedsiębiorczości i innowacyjności w ramach programu nauczania i nie musza lub nie mają już czasu na zajęcia dodatkowe.

Plany na przyszłość

Pytając ankietowanych o plany na przyszłość zwrócono uwagę na ich dalszą edukację, preferowany rodzaj wykonywanej pracy czy ewentualną własną działalność gospodarczą. Większość uczniów (62,7%) po zakończeniu szkoły ponadgimnazjalnej planowała dalszą edukację. Wśród licealistów odsetek był najwyższy (94,2%) a wśród uczniów zasadniczej szkoły zawodowej najniższy ponad połowa deklarowała, że nie zamierza się uczyć (53,4%). (por. tabela)

Tabela 46 Typ szkoły a zamiar dalszej nauki

TYP SZKOŁY	ZAMIAR DALSZEJ NAUKI	
	zamierza się uczyć	nie zamierza się uczyć
zasadnicza szkoła zawodowa	46,6%	53,4%
technikum	55,6%	44,4%
liceum	94,2%	5,8%

Źródło: opracowanie własne

Ci uczniowie z zasadniczej zawodowej, którzy zamierzają kontynuować naukę w większości planowali planowała kontynuować edukację w uzupełniającej szkole średniej (68,1%). Co 4. uczeń wybrał szkołę wyższą (25,5%). Przyszłą edukację na wyższej uczelni planowało 70,2% uczniów z technikum oraz 82,8% licealistów.

Na zadane pytanie o plany po zakończonej edukacji blisko 53% badanych *deklarowało pracę na etacie w jakiejś firmie*, 13,5% zamierzało wyjechać zagranicę na stałe lub na dłuższy czas, a 12,0%, że będzie pracować w gospodarstwie rolnym, 8,4% planowało założyć własną firmę. Znikomy odsetek (3,3%) badanych deklarował, że wstąpi do służby wojskowej, 2,9%, że pozostanie bezrobotny, a 2,2%, że będzie zajmować się domem, wychowywać dzieci i utrzymywać się z zarobków współmałżonka. Deklaracje co do planów

zawodowych, jak wynika z tabeli poniżej, nieco różniły się w grupie uczniów i studentów. Częściej planowali pracować na etacie w jakieś firmie lub prowadzić działalność gospodarczą studenci niż uczniowie, natomiast prace w gospodarstwie rolnym i wyjazd za granicę częściej uczniowie niż studenci.

Tabela 47 Plany status po zakończeniu edukacji wg etapu edukacji

PLANY PO ZAKOŃCZENIU EDUKACJI	Etap edukacji	
	Szkoła ponadgimnazjalna	Studia wyższe
Praca na etacie w jakieś firmie	48,0%	62,6%
Założenie własnej firmy	7,9%	9,4%
Wstąpienie do służby wojskowej	4,2%	1,4%
Praca w gospodarstwie rolnym	15,4%	5,2%
Prowadzenie domu i wychowywanie dzieci	1,6%	3,5%
Wyjazd za granicę na stałe lub dłuższy czas	16,5%	7,7%
Bezrobocie	1,8%	5,2%

Źródło: opracowanie własne

W grupie uczniów zdecydowanie najczęściej pracę na etacie planowali licealiści podobnie jak założenie własnej firmy, natomiast pracę w gospodarstwie domowym i wyjazd za granicę częściej uczniowie zasadniczej szkoły zawodowej i technikum.

Tabela 48 Plany po zakończeniu edukacji wśród badanych z różnych typów szkół

PLANY PO ZAKOŃCZENIU EDUKACJI	TYP SZKOŁY			
	zasadnicza szkoła zawodowa	technikum	liceum	uczelnia wyższa
Praca na etacie w jakieś firmie	42,0%	44,7%	61,2%	62,6%
Założenie własnej firmy	9,0%	6,7%	10,1%	9,4%
Wstąpienie do służby wojskowej	5,0%	3,8%	4,7%	1,4%

Praca w gospodarstwie rolnym	20,0%	19,3%	1,6%	5,2%
Prowadzenie domu i wychowywanie dzieci	3,0%	1,2%	1,6%	3,5%
Wyjazd za granicę na stałe lub dłuższy czas	18,0%	16,7%	14,7%	7,7%
Bezrobocie	1,0%	1,8%	2,3%	5,2%

Źródło: opracowanie własne

Młodzież zapytana o cechy przyszłej pracy zawodowej wskazywała najczęściej, że praca powinna być stabilna (blisko 67%) i zapewniać wysokie dochody (ponad 64%). Po około 29% chciałaby aby praca była w wyuczonym zawodzie, zgodnie z wykształceniem, oraz zgodna z zainteresowaniami i blisko ¼ aby dawała możliwość awansu i rozwoju zawodowego. Blisko 90% badanych nie brała pod uwagę aby praca wymagała niezależności, podejmowania samodzielnych decyzji oraz blisko 86% aby praca była elastyczna i dawała możliwość decyzji o godzinach pracy.

Tabela 49 Cechy przyszłej pracy

CECHY PRZYSZŁEJ PRACY	WSKAZANIE	
	Tak	**Nie**
stabilna (brak zagrożenia zwolnieniem z pracy)	66,9%	33,1%
zapewniająca wysokie dochody	64,2%	35,8%
pozwalająca pomagać innym ludziom, użyteczna dla społeczeństwa	17,1%	82,9%
w wyuczonym zawodzie, zgodna z wykształceniem	29,0%	71,0%
elastyczna, pozwalająca samemu decydować, w jakich dniach i godzinach się pracuje	14,1%	85,9%
wymagająca niezależności, podejmowania samodzielnych decyzji	11,2%	88,8%
nieschematyczna, wymagająca kreatywności	16,9%	83,1%
niezbyt ciężka, niezbyt męcząca	15,9%	84,1%
dająca możliwość awansu, rozwoju zawodowego	24,4%	75,6%
zgodna z zainteresowaniami	29,3%	70,7%

Źródło: opracowanie własne

W przypadku nie znalezienia odpowiedniej pracy w swoim najbliższym otoczeniu 27,6% osób zainteresowałoby się jakąkolwiek pracą, nieważne w jakim zawodzie, 21,0% zapisałoby się na kursy dokształcające lub kontynuowałoby naukę, by zmienić zawód. Za granicę wyjechałby co 5. 17,3% badanych szukałoby pracy w innej miejscowości, 13,0% założyłoby własną działalność gospodarczą.

W przypadku nie znalezienia pracy nieco inne są deklarowane próby rozwiązania tego problemu przez uczniów i studentów.

Tabela 50 Planowana czynność w przypadku nie znalezienia pracy w wyuczonym zawodzie w najbliższym otoczeniu przez uczniów i studentów

PLANOWANA CZYNNOŚĆ	STATUS BADANEGO	
	uczeń	student
Podjęcie pracy w jakimkolwiek zawodzie	31,2%	20,3%
Zapisanie się na kursy dokształcające	21,2%	20,7%
Poszukiwanie pracy w innej miejscowości	12,6%	26,6%
Założenie własnej firmy	10,8%	17,3%
Wyjazd za granicę	22,7%	12,9%
Pójście na zasiłek	0,4%	0,4%

Źródło: opracowanie własne

Więcej uczniów niż studentów zdecydowałoby się na pracę w jakimkolwiek zawodzie (30,0% i 20,0%) lub wyjechałoby za granicę (prawie 23,0% i 13,0%), natomiast studenci częściej niż uczniowie zamierzali szukać pracy w innej miejscowości (26,6% i 12,6%), częściej też zamierzali założyć własną firmę (17,3% i 10,8%).

Uczniowie szkół przygotowujących do określonego zawodu (ZSZ i technikum) częściej niż licealiści podjęliby jakąkolwiek pracę, nawet w innym zawodzie, czy zapisaliby się na kurs dokształcający. Natomiast licealiści zdecydowaliby się poszukać pracy w innej miejscowości a nawet wyjechać za granicę.

Tabela 51 Planowana czynność w przypadku nieznalezienia pracy w wyuczonym zawodzie przez badanych z różnych rodzajów szkół

PLANOWANA CZYNNOŚĆ	RODZAJ SZKOŁY			
	zasadnicza szkoła zawodowa	technikum	liceum	uczelnia wyższa
Podjęcie pracy w jakimkolwiek zawodzie	36,7%	35,6%	13,5%	20,3%
Zapisanie się na kursy dokształcające	23,5%	22,2%	16,2%	20,7%
Poszukiwanie pracy w innej miejscowości	5,1%	7,3%	35,1%	26,6%
Założenie własnej firmy	10,2%	11,6%	9,0%	17,3%
Wyjazd za granicę	23,5%	21,9%	24,3%	12,9%
Pójście na zasiłek	0,0%	0,3%	0,9%	0,4%

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z wypowiedzi zdecydowana większość licealistów planowała dalszą edukację. Znaczna część uczniów szkół przygotowujących do zawodu (zasadnicza szkoła zawodowa i technikum) zamierzała poprzestać na tym etapie edukacji. Po skończonej szkole planują podjąć pracę, nawet w jakimkolwiek zawodzie (36,7% ZSZ i 35,6% technikum), zapisać się na kursy dokształcające (23,5%, 22,2%) albo wyjechać za granicę (23,5% i 21,9%). Badani zapytani o cechy przyszłej pracy w pierwszym rzędzie wskazywali na pewność pracy, jej stabilność i wysokie dochody (66,9%, 64,2%), w dalszej kolejności wskazywali na to żeby praca była zgodna z wyuczonym zawodem, wykształceniem i zainteresowaniami, oraz dająca możliwość awansu (dająca możliwość rozwoju osobistego) . Niepokojące jest, że wielu badanych nie doceniało pracy, która wymaga od pracownika cech i postaw przedsiębiorczych i innowacyjnych. Świadczy o tym odsetek osób, które nie wskazywały na takie cechy jak: elastyczna, pozwalająca samemu decydować, w jakich dniach i godzinach się pracuje 85,9%, wymagająca niezależności, podejmowania samodzielnych decyzji 88,8%, oraz nieschematyczna, wymagająca kreatywności 83,1%.

3.2. Ocena postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności

3.2.1. Poziom przedsiębiorczości i innowacyjności badanej młodzieży

Aby dokonać oceny postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności w kategoriach umożliwiających porównanie ich poziomu w różnych grupach badanych (oraz identyfikację czynników poziom ten modyfikujących) skonstruowano cztery zmienne syntetyczne odpowiadające różnym wymiarom postawy przedsiębiorczej i stanowiące ich liczbową charakterystykę. Były to zmienne obejmujące: 1. aktywność edukacyjną skierowaną na zdobycie wiedzy na temat przedsiębiorczości i innowacyjności oraz rozwój predyspozycji badanych; 2. wiedzę i przekonania na temat przedsiębiorczości (stosunek do niej) 3. aktywność w wymiarze społeczno – politycznym (współdecydowanie o sprawach najbliższego otoczenia) oraz 4. nastawienie do podejmowania aktywności w wymiarze ekonomicznym i działania w tym obszarze.

Do indeksu każdego analizowanego wymiaru, spośród przejawów postawy przedsiębiorczej (przedstawionych wcześniej w raporcie w formie opisowej) wybrano trzy zmienne. Każdą z nich sprowadzono do postaci dwuwartościowej (gdzie wartość „1" oznaczała wystąpienie danego zachowania, opinii lub cechy, zaś wartość = 0 jej brak). Następnie wszystkie zmienne zsumowano w poszczególnych wymiarach i docelowo w ramach jednej zbiorczej zmiennej, uzyskując w każdym wymiarze liczbowe charakterystyki badanych wyrażone na skalach czteropunktowych (od 0 do 3 punktów) oraz ogólną charakterystykę „poziomu przedsiębiorczości" wyrażoną na skali trzynastopunktowej (od 0 do 12 punktów). W przypadku wszystkich zmiennych syntetycznych wyższa wartość oznaczała większe natężenie opinii, cech, zachowań związanych z postawą przedsiębiorczą, wyższy „poziom przedsiębiorczości" badanych.

Poszczególne wymiary postawy przedsiębiorczej zostały scharakteryzowane poprzez następujące zmienne składowe:

1. Aktywność edukacyjna w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności:
   - uczestnictwo w nieobowiązkowych zajęciach dotyczących przedsiębiorczości;
   - uczestnictwo w zajęciach, podczas których poruszano tematykę innowacyjności;
   - uczestnictwo w zajęciach wykraczających poza obowiązkowe zajęcia szkolne, a służących rozwijaniu wiedzy, umiejętności, predyspozycji badanego.
2. Przekonania na temat przedsiębiorczości:
   - przedsiębiorczość (w tym innowacyjność) jako wartości ceniona u rówieśników;
   - negatywny stosunek do tzw. „brudnej przedsiębiorczości" (brak aprobaty dla jakiegokolwiek jej przejawu[7]);
   - włączenie do wyznawanego systemu aksjologicznego wartości związanych z kreatywnością, innowacją, samorozwojem[8], nawet jeśli ich realizacja wiąże się z kosztami osobistymi lub społecznymi.
3. Aktywność w wymiarze społeczno – politycznym (przedsiębiorczość związana ze sprawczością - współdecydowaniem o sprawach najbliższego otoczenia)
   - zaangażowanie w działalność społeczną (prace samorządu studenckiego, praca w kołach naukowych, wolontariat uczniowski/studencki (np. pomoc w nauce, udział w działaniach na rzecz szkoły/uczelni), wolontariat poza szkołą/uczelnią, praca w organizacji pozarządowej (stowarzyszeniu, fundacji), praca w organizacji kościelnej, praca w ramach partii politycznej /młodzieżówki, udział w akcjach charytatywnych);
   - zaangażowanie w działalność na rzecz gminy zamieszkania (organizacja imprez, festynów, festiwali, wspólne działania mieszkańców na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców (budowa obiektów sportowych, rekreacyjnych, edukacyjnych, prace remontowych i porządkowych na terenie miejscowości itp.);

[7] W ramach przejawów „brudnej przedsiębiorczości", do których ustosunkowywali się badani wyróżniono: kupowanie prac zaliczeniowych tak, by uzyskać lepszą ocenę; korzystanie z luk prawa, by ominąć przepisy i więcej zarobić; nielegalne ściąganie różnych materiałów z Internetu; sprzedawanie nielegalnych towarów, usług; oszukiwanie klientów mające na celu sprzedanie im czegoś.

[8] W kwestionariuszu umieszczono: wolność głoszenia własnych poglądów, nawet kosztem urażenia innych osób, możliwość realizacji własnych marzeń, nawet kosztem dużego wysiłku i stresu; wszelkie zmiany, które czynią świat lepszym, nawet jeśli przebiegają gwałtownie i są bardzo radykalne, wykształcenie jako możliwość samorozwoju oraz ich opozycje. Badani wybierali jedną z każdej pary przeciwstawnych wartości.

- udział w większości wyborów (samorządowych, parlamentarnych, prezydenckich), w których badany miał możliwość uczestnictwa.

4. Nastawienie do podejmowania aktywności w wymiarze ekonomicznym i działania w tym obszarze:
   - doświadczenie związane z podjęciem pracy zarobkowej (na etacie, sezonowej, w ramach stażu lub dorywczej np. w gospodarstwie rolnym)
   - oczekiwania wobec przyszłej pracy zawodowej - przewaga cech wymagających innowacyjności i aktywności nakierowanej na własny rozwój (*wymagająca niezależności, podejmowania samodzielnych decyzji, nieschematyczna, wymagająca kreatywności, zgodna z zainteresowaniami, dająca możliwość rozwoju zawodowego*) nad cechami, takimi jak: stabilność, użyteczność społeczna, brak nadmiernych obciążeń, wysokie zarobki, komfort związany z dostosowaniem godzin pracy do potrzeb pracownika)
   - gotowość do działania na rzecz zdobycia pracy zgodnej z oczekiwaniami (dokształcania, zdobywania nowych kwalifikacji, zmiany miejsca zamieszkania itp.)

Analiza danych dotyczących poziomu przedsiębiorczości przejawiającego się w każdym z badanych wymiarów wykazała, iż w przypadku większości badanych poziom ten jest relatywnie niski (nie przekraczający 1 punktu w skali 0 - 3). Największy odsetek niskich wyników (świadczących o bardzo niskim poziomie przedsiębiorczości w danym obszarze) odnotowano w wymiarze charakteryzującym aktywność społeczno – polityczną badanych (40% ogółu uzyskało wartość wskaźnika = 0, a kolejne 37% wartość = 1), nieco mniej w wymiarach opisujących ich stosunek do przedsiębiorczości i aktywność ukierunkowaną na zdobywanie wiedzy z tego zakresu (odpowiednio 20% i 18% osób, którym przypisano wartość wskaźnika = 0 oraz 38% i 41% osób, które osiągnęły 1 punkt), a najmniej (7% badanych z wynikiem = 0 punktów i 35% badanych z wynikiem = 1 punkt) w wymiarze odnoszącym się do nastawienia badanych do aktywności ekonomicznej. Tym samym, w ostatnim opisanym obszarze odnotowano największy odsetek wysokich wartości wskaźnika (11% badanych można było przypisać po 3 punkty, zaś 47% badanych po 2 punkty). Najmniej wysokich wyników zaobserwowano w wymiarze opisującym aktywność społeczno

– polityczną badanych (dla 6% badanych wartość indeksu wyniosła 3 punkty, zaś dla kolejnych 17% badanych – 2 punkty). A zatem, badana młodzież wiejska wydaje się być najbardziej przedsiębiorcza w wymiarze ekonomicznym, najmniej zaś w wymiarze społecznym.

Rozkłady wszystkich uzyskanych rezultatów w każdym z wymiarów przedstawiono na poniższych wykresach.

Wykres 29 Wykresy prezentujące cztery wymiary postaw przedsiębiorczych

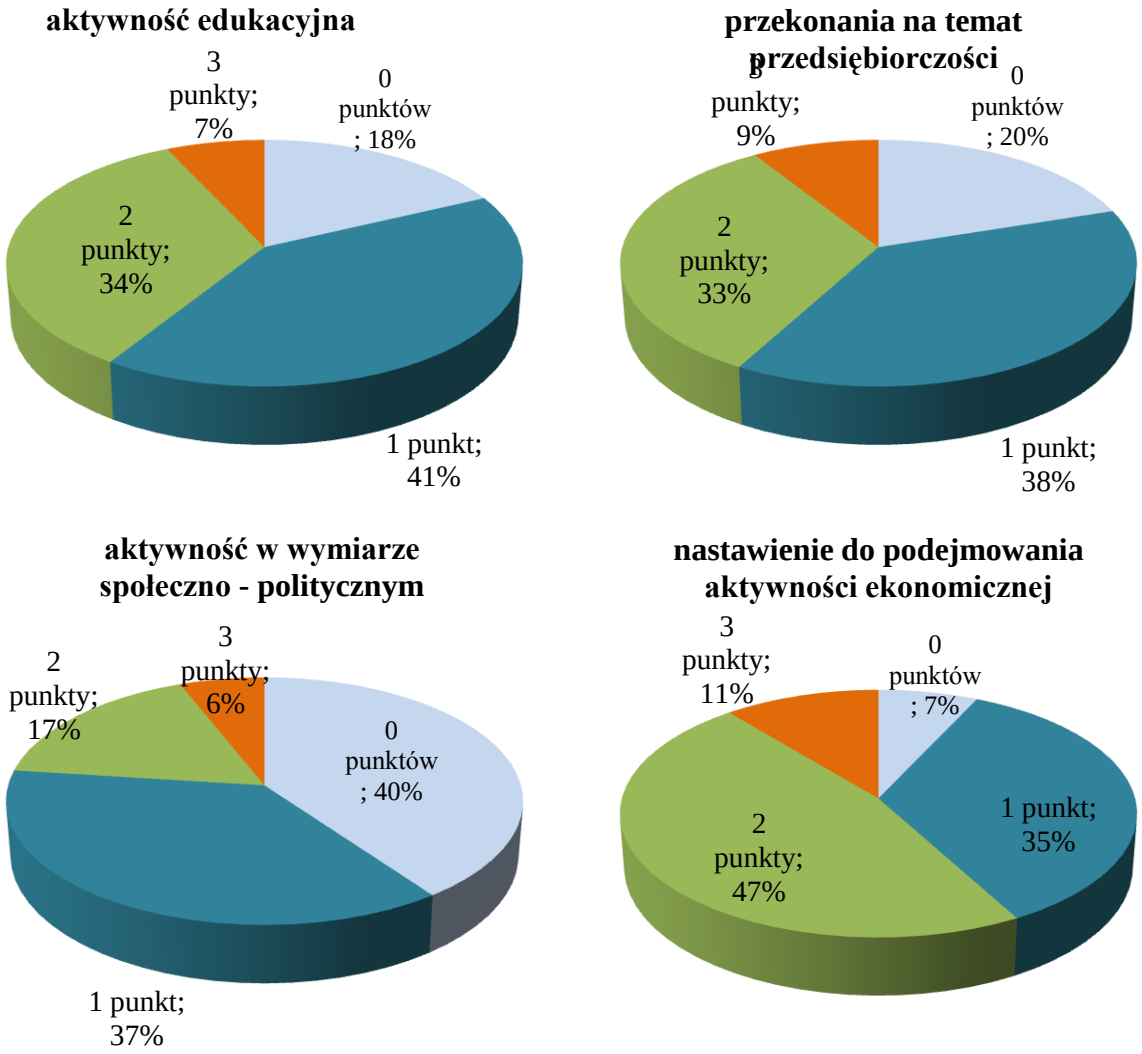

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z opisaną wcześniej procedurą, dla celów dalszych analiz dla każdego badanego zsumowano wartości wszystkich wyróżnionych wymiarów postawy przedsiębiorczej tworząc jeden liczbowy wskaźnik poziomu przedsiębiorczości obejmujący potencjalnie zakres od 0 do 12 punktów. Najniższą możliwą wartość przypisano zaledwie trojgu badanych, wartości najwyższej nie uzyskał żaden ankietowany. Największa grupa badanych uzyskała wartości oscylujące wokół średniej arytmetycznej wynoszącej dla ogółu badanych 5,13 punktu.

Wykres 30 Krzywa wskaźnika poziomu przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie własne

Dla większej czytelności prezentowanych analiz uzyskane wyniki zgrupowano w trzy przedziały charakteryzujące następujące poziomy przedsiębiorczości:

a) **niski** (0-3 punktów)
b) **średni** (4-6 punktów)
c) **wysoki** (7-11 punktów)

W przypadku większości badanych (57% ogółu) poziom przedsiębiorczości, na który składały się wyżej wyróżnione zmienne składowe, osiągnął wartość średnią. Niskim poziomem przedsiębiorczości charakteryzowała się co piąta badana osoba (19,8% ankietowanych). Wysoki poziom przedsiębiorczości odnotowano w przypadku 23,2% ankietowanych.

Wykres 31 Poziom przedsiębiorczości badanych

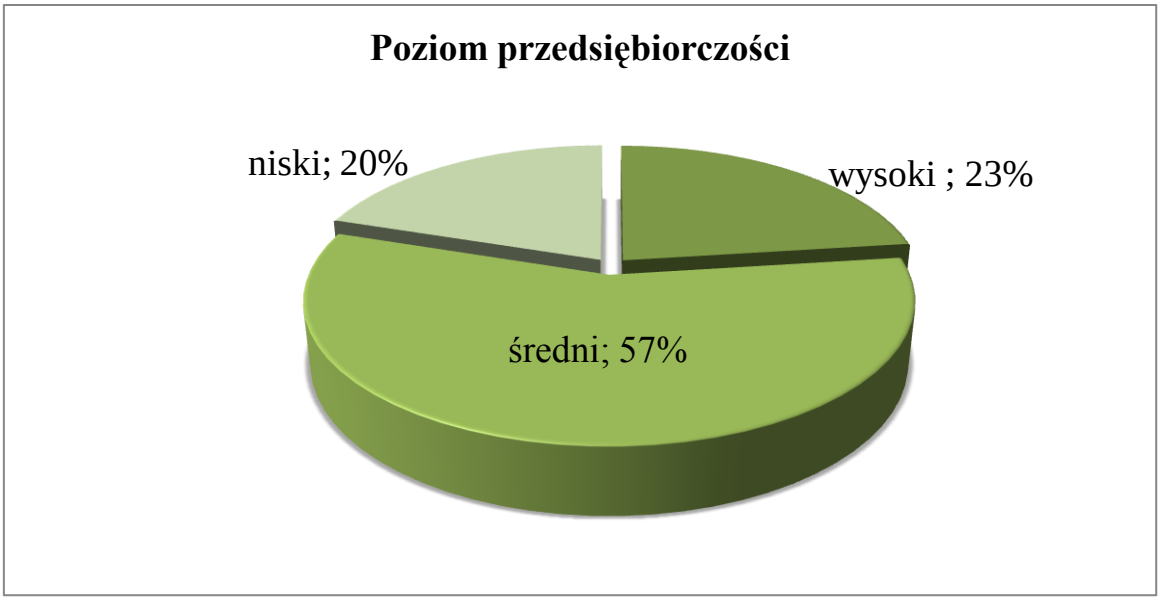

Źródło: opracowanie własne

Warto przy tym zauważyć, że związek między wymiarami poziomu przedsiębiorczości odnotowany w poszczególnych wymiarach jest słaby, co może oznaczać, że wiedza i przekonania na temat przedsiębiorczości tylko w niewielkim stopniu przekładają się na konkretne działania. Istotne statystycznie, choć słabe związki odnotowano między wiedzą na temat przedsiębiorczości i innowacyjności, a obszarem aktywności społecznej (Tau b Kendalla = 0,147, $p < 0,01$) oraz między wymiarem aktywności społecznej a wymiarem charakteryzującym aktywność ekonomiczną i nastawienie do jej podejmowania (Tau b Kendalla = 0,087, $p < 0,01$).

Tabela 52 Związki między wymiarami postawy przedsiębiorczej:

	Tau b Kendalla	stosunek do przedsiębiorczości	wiedza na temat przedsiębiorczości i innowacyjności	aktywność społeczna	nastawienie do aktywności ekonomicznej i działania w tym obszarze
stosunek do przedsiębiorczości	Współczynnik korelacji	1,000	-,006	,048	,072
	Istotność (dwustronna)		,837	,089	,012
	N	930	930	930	930
wiedza na temat przedsiębiorczości i innowacyjności	Współczynnik korelacji	-,006	1,000	**,147****	,036
	Istotność (dwustronna)	,837		,000	,210
	N	930	930	930	930
aktywność społeczna	Współczynnik korelacji	,048	**,147****	1,000	**,087****
	Istotność (dwustronna)	,089	,000		,003
	N	930	930	930	930
nastawienie do aktywności ekonomicznej i działania w tym obszarze	Współczynnik korelacji	,072	,036	**,087****	1,000
	Istotność (dwustronna)	,012	,210	,003	
	N	930	930	930	930

**. Korelacja istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie).

Zróżnicowanie poziomu przedsiębiorczości i innowacyjności badanej młodzieży ze względu na cechy demograficzne, etap i typ edukacji

Jednym z podstawowych celów przeprowadzonych badań była identyfikacja czynników różnicujących charakter postaw przedsiębiorczych i poziom przedsiębiorczości młodzieży wiejskiej. W celu jego realizacji zestawiono wskaźniki charakteryzujące wyróżnione wymiary postaw przedsiębiorczych (1. wiedzę na temat przedsiębiorczości i innowacyjności i aktywność edukacyjną w tym obszarze; 2. stosunek do przedsiębiorczości i przekonania na jej temat, 3. aktywność w wymiarze społeczno – politycznym (współdecydowanie o sprawach najbliższego otoczenia) oraz 4. nastawienie do podejmowania

aktywności w wymiarze ekonomicznym i działania w tym obszarze) oraz ogólny poziom przedsiębiorczości z charakterystykami społeczno – demograficznymi badanej młodzieży. Sprawdzono, czy istnieją zależności między wartościami wymienionych wskaźników, a kolejno: wiekiem i płcią badanych, etapem edukacji, na którym się znajdują (w przypadku uczniów szkół ponadgimnazjalnych także typem szkoły, a w przypadku młodzieży studiującej także typem kierunku studiów).

Analiza dotycząca wieku ankietowanych wykazała, iż nie wpływał on w sposób istotny statystycznie na ogólny poziom przedsiębiorczości badanych. Można jednak zauważyć ponadprzeciętnie duży odsetek osób, którym przypisano wysokie wartości wskaźnika poziomu przedsiębiorczości, wśród najstarszych badanych (por tabela nr 53).

Tabela 53 Wiek ankietowanego a poziom przedsiębiorczości

Wiek	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
16 lat	22,1%	51,9%	26,0%
17 lat	27,5%	49,5%	22,9%
18 lat	20,9%	51,2%	27,9%
19 lat	17,2%	63,4%	19,4%
20 lat	28,6%	61,2%	10,2%
21 lat	20,0%	61,5%	18,5%
22 lata	16,3%	65,1%	18,6%
23 lata	12,7%	64,8%	22,5%
24 lata	13,9%	52,8%	33,3%
25 lat	4,8%	42,9%	52,4%
Ogółem	19,8%	56,9%	23,3%

Źródło: opracowanie własne

Odnotowano jednak słabą, ale istotną statystycznie ujemną zależność między wiekiem ankietowanych a ich aktywnością edukacyjną (Tau Kendalla: -0,083; p< 0,01) oraz słabą dodatnią zależność między wiekiem badanych a ich nastawieniem do aktywności ekonomicznej (Tau Kendalla: 0,091; p< 0,01). Oznacza to, iż wraz z wiekiem, spada poziom uczestnictwa w różnego typu zajęciach edukacyjnych (dotyczących przedsiębiorczości, innowacyjności, ale także poświęconych rozwijaniu własnych predyspozycji i pasji). Najmłodszych ankietowanych najczęściej charakteryzował najwyższy stopień aktywności edukacyjnej (10,6% ogółu szesnastolatków), podczas gdy wśród najstarszych żaden nie osiągnął tego poziomu (por tabela nr 54).

Tabela 54 Wiek ankietowanych a aktywność edukacyjna

Wiek	wartość wskaźnika poziomu aktywności edukacyjnej			
	0	1	2	3
16 lat	12,5%	43,3%	33,7%	10,6%
17 lat	19,3%	37,6%	38,5%	4,6%
18 lat	15,4%	39,3%	35,8%	9,5%
19 lat	12,3%	42,3%	37,9%	7,5%
20 lat	34,7%	46,9%	14,3%	4,1%
21 lat	27,7%	46,2%	26,2%	0,0%
22 lata	18,6%	51,2%	23,3%	7,0%
23 lata	28,2%	31,0%	38,0%	2,8%
24 lata	22,2%	41,7%	33,3%	2,8%
25 lat	4,8%	47,6%	47,6%	0,0%
Ogółem	17,8%	41,4%	34,3%	6,5%

Źródło: opracowanie własne

Z kolei z wiekiem wzrasta skłonność do podejmowania aktywności zawodowej oraz gotowość do podejmowania działań na rzecz znalezienia pracy zgodnej z oczekiwaniami, nawet jeśli wymaga to zdobywania nowych kwalifikacji lub zmiany miejsca zamieszkania.

Tabela 55 Wiek ankietowanych a aktywność ekonomiczna

Wiek	wartość wskaźnika nastawienia do aktywności ekonomicznej			
	0	1	2	3
16 lat	15,4%	35,6%	42,3%	6,7%
17 lat	7,3%	42,2%	36,7%	13,8%
18 lat	6,0%	39,3%	41,8%	12,9%
19 lat	6,6%	32,6%	51,1%	9,7%
20 lat	6,1%	22,4%	65,3%	6,1%
21 lat	4,6%	33,8%	47,7%	13,8%
22 lata	4,7%	30,2%	51,2%	14,0%
23 lata	2,8%	29,6%	54,9%	12,7%
24 lata	8,3%	30,6%	50,0%	11,1%
25 lat	4,8%	28,6%	61,9%	4,8%
Ogółem	7,0%	34,6%	47,4%	11,0%

Źródło: opracowanie własne

Wiek badanej młodzieży nie różnicował w sposób istotny statystycznie ich przekonań na temat przedsiębiorczości, ani poziomu ich aktywności w wymiarze społeczno – politycznym.

Analiza, wyrażonego w postaci wskaźnika syntetycznego, poziomu przedsiębiorczości badanych ze względu na ich płeć nie ujawniła istotnych statystycznie różnic między kobietami i mężczyznami (por. tabela nr 56).

Tabela 56 Płeć badanego a poziom przedsiębiorczości

PŁEĆ	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
kobieta	16,0%	69,1%	14,9%
mężczyzna	17,3%	70,9%	11,8%

Źródło: opracowanie własne

Słabe, ale istotne statystycznie zależności odnotowano natomiast między płcią badanych a ich aktywnością edukacyjną (Tau Kendalla: 0,106; p< 0,001) oraz między płcią badanych i ich przekonaniami na temat przedsiębiorczości (Tau Kendalla: 0,221; p< 0,001). W pierwszym przypadku wyższe wartości analizowanego wskaźnika uzyskali mężczyźni tzn. byli bardziej aktywni od kobiet w sferze edukacyjnej (por tabela nr 57) z kolei przedsiębiorczość odgrywała bardziej znaczącą rolę w systemie wartości kobiet niż mężczyzn (por tabela nr 58).

Tabela 57 Płeć badanego a poziom aktywności edukacyjnej

PŁEĆ	wartość wskaźnika poziomu aktywności edukacyjnej			
	0	1	2	3
kobieta	21,0%	42,8%	28,4%	7,7%
mężczyzna	12,7%	39,3%	43,4%	4,6%
ogółem	17,7%	41,4%	34,4%	6,5%

Źródło: opracowanie własne

Tabela 58 Płeć badanego a stosunek do przedsiębiorczości

PŁEĆ	wartość wskaźnika opisującego stosunek do przedsiębiorczości			
	0	1	2	3
kobieta	15,8%	33,5%	37,4%	13,3%
mężczyzna	27,1%	44,2%	26,3%	2,4%
ogółem	20,3%	37,7%	33,0%	9,0%

Źródło: opracowanie własne

Płeć badanej młodzieży nie wpływała w sposób istotny statystycznie na ich przekonania i poziom aktywności przejawiane w wymiarach społeczno – politycznym i ekonomicznym. Podobnie, wymiarów tych nie różnicował również etap edukacji, na którym znajdowali się badani.

Istotnej statystycznie zależności nie stwierdzono także między etapem edukacji i syntetycznie ujętym poziomem przedsiębiorczości (por. tabela nr 59).

Tabela 59 Etap edukacji a poziom przedsiębiorczości

status badanego ze względu na etap edukacji	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
Uczeń	19,8%	55,9%	24,3%
Student	19,8%	59,1%	21,1%
Ogółem	19,8%	57,0%	23,2%

Źródło: opracowanie własne

Słabe, ale istotne statystycznie związki odnotowano między etapem edukacji badanych a ich aktywnością edukacyjną (Tau Kendalla: 0,180; p<0,001) oraz ich przekonaniami na temat przedsiębiorczości (Tau Kendalla: 0,090; p< 0,01).

Uczniowie wykazywali się nieco wyższym poziomem aktywności edukacyjnej niż ich starsi koledzy. (por tabela nr.60).

Tabela 60 Etap edukacji a poziom aktywności edukacyjnej

status badanego ze względu na etap edukacji	wartość wskaźnika poziomu aktywności edukacyjnej			
	0	1	2	3
Uczeń	13,7%	40,0%	37,9%	8,4%
Student	26,3%	43,8%	27,3%	2,6%
ogółem	17,8%	41,3%	34,4%	6,5%

Źródło: opracowanie własne

Z kolei studenci częściej niż uczniowie doceniali wartości związane z przedsiębiorczością i innowacyjnością (por. tabela nr 61).

Tabela 61 Etap edukacji a stosunek do przedsiębiorczości

status badanego ze względu na etap edukacji	wartość wskaźnika opisującego stosunek do przedsiębiorczości			
	0	1	2	3
Uczeń	21,5%	40,2%	29,9%	8,4%
Student	17,5%	32,8%	39,3%	10,4%
ogółem	20,2%	37,7%	33,0%	9,0%

Źródło: opracowanie własne

Dostrzeżono słabą, ale istotną statystycznie zależność pomiędzy typem szkoły, a poziomem przedsiębiorczości badanych uczniów (Tau Kendalla: 0,103; p<0,01). Wyższy poziom przedsiębiorczości osiągali uczniowie uczęszczający do placówek o wyższym poziomie kształcenia czyli licealiści, a następnie uczniowie techników. Wysoki poziom tego współczynnika osiągnęła więcej niż 1/4 uczniów liceów (28,8%), niespełna co czwarty uczeń technikum (24,9%) i tylko 16,2% uczniów zasadniczych szkół zawodowych (por. tabela nr 62).

Tabela 62 Poziom przedsiębiorczości badanych z trzech typów szkół

TYP SZKOŁY	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
Zasadnicza szkoła zawodowa	33,3%	50,5%	16,2%
Technikum	16,1%	59,0%	24,9%
Liceum	19,4%	51,8%	28,8%

Źródło: opracowanie własne

Typ szkoły, w sposób istotny statystycznie, różnicował także stosunek badanych do przedsiębiorczości i innowacyjności (Tau Kendalla: 0,134; p<0,001). Duże znaczenie, wyrażone najwyższą wartością wskaźnika, przypisywało tym cechom 14% uczniów liceów, 7% uczniów techników i zaledwie 5% uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Uczniowie ostatniego z wymienionych typów szkół częściej niż uczniowie innych typów osiągali także najniższe wartości omawianego wskaźnika (26% tej grupy, przy 23% uczniów techników i 14% uczniów liceów).

Tabela 63 Typ szkoły a wskaźnik opisujący stosunek do przedsiębiorczości

TYP SZKOŁY	wartość wskaźnika opisującego stosunek do przedsiębiorczości			
	0	1	2	3
Zasadnicza szkoła zawodowa	25,7%	45,7%	23,8%	4,8%
Technikum	23,3%	39,9%	29,4%	7,4%
Liceum	13,7%	36,7%	36,0%	13,7%
Ogółem	21,5%	40,2%	29,9%	8,4%

Źródło: opracowanie własne

Z typem szkoły, w sposób istotny statystycznie, wiązała się również aktywność społeczno – polityczna badanych (Tau Kendalla: 0,144; p<0,001). Zdecydowana większość młodzieży cechowała się niskim poziomem analizowanego wskaźnika, aczkolwiek można zauważyć, iż sytuacja taka najczęściej dotyczyła uczniów szkół zawodowych (aż 54,3% kategorii nie bierze udziału w żadnych działaniach na rzecz poprawy sytuacji najbliższego otoczenia, ani nie jest zainteresowana podejmowaniem decyzji wyborczych). Grupą, w której osoby charakteryzujące się niskimi wskaźnikami aktywności społeczno – politycznej miały najmniejszy udział (30,9%) byli licealiści. Wśród nich znalazła się także najliczniejsza grupa badanych, którzy osiągnęli najwyższy poziom wskaźnika przedsiębiorczości w wymiarze aktywności społeczno-politycznej (9,4%).

Tabela 64 Typ szkoły a wskaźnik aktywności społeczno-politycznej

TYP SZKOŁY	wartość wskaźnika aktywności społeczno - politycznej			
	0	1	2	3
Zasadnicza szkoła zawodowa	54,3%	28,6%	11,4%	5,7%
Technikum	35,4%	42,9%	17,7%	4,0%
Liceum	30,9%	35,3%	24,5%	9,4%
Ogółem	37,6%	38,7%	18,2%	5,5%

Źródło: opracowanie własne

Co ciekawe, nie zauważono istotnego statystycznie związku pomiędzy typem szkoły a aktywnością edukacyjną uczniów. Typ szkoły do jakiej uczęszczała badana młodzież, nie różnicował także ich nastawienia do aktywności ekonomicznej.

Przeprowadzona analiza zależności między typem kierunku studiów a syntetycznym poziomem przedsiębiorczości i jego zmiennymi składowymi nie wykazała zależności istotnych statystycznie. W tym przypadku uzyskany wynik może jednak być spowodowany także niewielką liczebnością niektórych kategorii (których wewnętrzne zróżnicowanie, z tego samego względu, opisano w poniższej tabeli w formie liczebności, nie zaś udziału procentowego poszczególnych wyników).

Tabela 65 Poziom przedsiębiorczości a kierunek studiów

KIERUNEK STUDIÓW	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
kierunki humanistyczne N=22	7	11	4
kierunki społeczne N= 146	26	91	29
kierunki związane z bezpieczeństwem N=16	8	7	1
kierunki związane ze zdrowiem N=15	2	7	6
kierunki inżynieryjne i ścisłe N=73	10	47	16
kierunki związane z rolnictwem N=36	8	19	9

Źródło: opracowanie własne

Reasumując, przeprowadzone analizy poziomu przedsiębiorczości (w tym innowacyjności) badanej młodzieży wskazują na niewielki wpływ na ten poziom czynników związanych z ich charakterystykami demograficznymi. Stwierdzono wprawdzie istotne statystycznie zależności między aktywnością edukacyjną w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności a wiekiem, płcią i etapem edukacji, zależności między stosunkiem do przedsiębiorczości a płcią, etapem edukacji i typem szkoły, zależność między aktywnością społeczną a typem szkoły oraz między aktywnością ekonomiczną a wiekiem badanych, ale wszystkie wymienione związki są bardzo słabe i nie przekładają się na zróżnicowanie poziomu przedsiębiorczości wyrażonego wskaźnikiem syntetycznym. Na tę ostatnią zmienną (poziom przedsiębiorczości), w sposób istotny statystycznie, wpływa jedynie typ szkoły.

3.3. Ocena możliwości wykorzystania postaw i zachowań młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności dla rozwoju lokalnego (zrównoważonego)

Sytuacja społeczno – zawodowa rodziców i jej wpływ na postawy badanej młodzieży w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności

Analiza wyników dotycząca poziomu wykształcenia i zawodu rodziców badanych uczniów i studentów wykazała, że matki są bardziej wykształcone niż ojcowie. Wykształcenie 40% matek (i 32,7% ojców) było na poziomie średnim, a 34% na poziomie zasadniczego-zawodowego (analogicznie 48,6% ojców). Wykształcenie wyższe posiadało 18% matek i 12% ojców. Nieco mniej ojców niż matek badanych miało wykształcenie średnie, ale wyższy odsetek legitymowało się wykształceniem zasadniczym zawodowym.

Tabela 66 Poziom wykształcenia rodziców ankietowanych

Wykształcenie	Matka		Ojciec	
	Liczebność	%	Liczebność	%
Podstawowe	72	7,9	59	6,7
zasadnicze zawodowe	310	34,1	428	48,6
Średnie	361	39,7	288	32,7
wyższe licencjackie	62	6,8	36	4,1
wyższe magisterskie	105	11,5	70	7,9
Ogółem	910	100,0	881	100,0

Źródło: opracowanie własne

Porównując strukturę wykształcenia rodziców młodzieży badanej w poszczególnych trzech województwach zauważono, że różnią się nieznacznie. Stosunkowo najwięcej ojców z wykształceniem zawodowym i średnim mają uczniowie i studenci w województwie wielkopolskim, a najmniej z podstawowym. Wykształcenie wyższe w każdym z województw mieści się w przedziale ok 12-13%. Matek z wykształceniem wyższym jest najmniej wśród

młodzieży z województwa łódzkiego, w porównaniu z dwoma pozostałymi, ale najwięcej z wykształceniem średnim.

Tabela 67 Wykształcenie matek badanych a województwo

Województwo		wykształcenie matki					Ogółem
		podstawowe	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe licencjackie	wyższe magisterskie	
łódzkie	Liczebność	22	111	133	15	26	307
	Procent	7,2	36,2	43,3	4,9	8,5	100,0
warmińsko - mazurskie	Liczebność	28	91	114	28	38	299
	Procent	9,4	30,4	38,1	9,4	12,7	100,0
wielkopolskie	Liczebność	22	108	114	19	41	304
	Procent	7,2	35,5	37,5	6,3	13,5	100,0
Ogółem	Liczebność	72	310	361	62	105	910
	Procent	7,9	34,1	39,7	6,8	11,5	100,0

Źródło: opracowanie własne

Tabela 68 Wykształcenie ojca a województwo

Województwo		wykształcenie ojca					Ogółem
		podstawowe	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe licencjackie	wyższe magisterskie	
łódzkie	Liczebność	24	152	92	12	20	300
	Procent	8,0	50,7	30,7	4,0	6,7	100,0
warmińsko - mazurskie	Liczebność	25	131	92	11	27	286
	Procent	8,7	45,8	32,2	3,8	9,4	100,0
wielkopolskie	Liczebność	10	145	104	13	23	295
	Procent	3,4	49,2	35,3	4,4	7,8	100,0

Ogółem	Liczebność	59	428	288	36	70	881
	Procent	6,7	48,6	32,7	4,1	7,9	100,0

Źródło: opracowanie własne

Struktura wykształcenia rodziców badanej młodzieży nie odbiega w znacznym stopniu od struktury wykształcenia, według danych z rocznika statystycznego (2013r)(tabela poniżej). Jak wynika z badań K. Szafraniec[9] zmiany w strukturze wykształcenia mieszkańców wsi są w ostatnim okresie widoczne. Aktywność edukacyjna nowych roczników młodzieży spowodowała, że zmniejszył się w ogólnym bilansie odsetek osób o najniższych statusach wykształcenia (z ponad 60% w 1988 roku do 44% w roku 2002 i 33,6% w 2008 roku), zwiększył zaś udział tych, którzy legitymują się wykształceniem średnim (z 37,3% do 59%), a zwłaszcza wyższym (z 1,8% w 1988 roku do 4,2% w 2002 i 8,1% w 2008r.). Ponieważ w tym samym czasie wykształcenie ludności miejskiej też się poprawiło, dystans edukacyjny między miastem i wsią nadal się utrzymuje, niemniej na wsi dynamika zmian jest większa. Obserwacja decyzji edukacyjnych kolejnych roczników wiejskiej młodzieży nakazuje spodziewać się, że dystans w stosunku do miasta będzie nadal malał (Młodzi 2011, s. 94-95).

Tabela 69 Odsetek ludności w wieku 15 – 64 lata wg. poziomu wykształcenia na wsi

Nazwa województwa	**wykształcenie wyższe**	**wykształcenie policealne, średnie zawodowe**	**wykształcenie średnie ogólnokształcące**	**wykształcenie zasadnicze zawodowe**	**wykształcenie gimnazjalne, podstawowe i niższe**
Łódzkie	22,5	23,5	12,7	24,9	16,4
Wielkopolskie	20,9	24,4	9,2	30,4	15,1
warmińsko-mazurskie	19,0	22,1	11,6	25,1	22,2

Źródło: GUS 2013 (Bank Danych Lokalnych), stat.gov.pl

[9] Szafraniec K., 2011, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa

Większość rodziców osób badanych było aktywnych zawodowo. Matki prawie 80% uczniów i studentów pracowały zawodowo, podobnie jak 90% ojców. Ponad 40% matek aktywnych zawodowo pracuje w firmie nie będącej własnością najbliższej rodziny, podczas, gdy w firmie rodzinnej pracuje ich niespełna 5%. Własną działalność prowadzi 9% matek, a 18,5% z nich prowadzi małe lub duże gospodarstwa rolne. Zbliżony odsetek 42% ojców pracuje w firmie nie będącej własnością najbliższej rodziny (a 4,2% pracuje w firmie rodzinnej). Blisko dwukrotnie więcej ojców niż matek prowadzi własną działalność gospodarczą. Nieco ponad 21% ojców prowadzi małe lub duże gospodarstwa rolne.

Tabela 70 Sytuacja zawodowa matki

Województwo		**sytuacja zawodowa matki**		**Ogółem**
		pracuje	**nie pracuje**	
łódzkie	Liczebność	249	47	296
	Procent	84,1	15,9	100,0
warmińsko – mazurskie	Liczebność	230	63	293
	Procent	78,5	21,5	100,0
wielkopolskie	Liczebność	213	78	291
	Procent	73,2	26,8	100,0
Ogółem	Liczebność	692	188	880
	Procent	78,6	21,4	100,0

Źródło; opracowanie własne

Tabela 71 Sytuacja zawodowa ojca

Województwo		**sytuacja zawodowa ojca**		**Ogółem**
		pracuje	**nie pracuje**	
łódzkie	Liczebność	263	24	287
	Procent	91,6	8,4	100,0
warmińsko – mazurskie	Liczebność	241	31	272
	Procent	88,6	11,4	100,0
wielkopolskie	Liczebność	234	39	273
	Procent	85,7	14,3	100,0
Ogółem	Liczebność	738	94	832
	Procent	88,7	11,3	100,0

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 72 Forma aktywności zawodowej rodziców ankietowanych

Forma aktywności zawodowej rodzica		Matka		Ojciec	
		Liczebność	%	Liczebność	%
	pracuje w firmie nie będącej własnością najbliższej rodziny	352	40,1	354	42,3
	pracuje w firmie rodzinnej	41	4,7	35	4,2
	prowadzi własną działalność gospodarczą	80	9,1	145	17,3
	prowadzi duże gospodarstwo rolne utrzymujące się ze sprzedaży	81	9,2	110	13,2
	prowadzi małe gospodarstwo rolne produkujące na własny użytek	82	9,3	68	8,1
	wykonuje inny rodzaj pracy	55	6,3	30	3,6
	jest na rencie	34	3,9	40	4,8
	jest na emeryturze	15	1,7	23	2,8
	jest bezrobotna/bezrobotny	59	6,7	26	3,1
	jest na urlopie macierzyńskim /wychowawczym	11	1,3	1	,1
	nigdy nie pracował(a) zarobkowo – zajmuje się domem	58	6,6	0	0
	nie pracuje z innych powodów	10	1,1	4	0,5
	Ogółem	878	100,0	836	100,0

Źródło: opracowanie własne

Jedna trzecia zbiorowości badanej deklaruje, że ich rodzice wykazują aktywność społeczno-polityczną, w tym 36,2% matek i 32,5 % ojców. Typy aktywności prezentowane są w tabeli poniżej.

Tabela 73 Aktywność społeczno-polityczna rodziców

Aktywność społeczno-polityczna	**Matka**	**Ojciec**
	%	**%**
Pełnią/ pełnili funkcję radnego, wójta lub burmistrza	1,8	4,4
Są/byli zaangażowani w działalność w partii politycznej	1,6	3,8
Organizowali akcje lub protesty służące rozwiązywaniu spraw społeczności lokalnej	1,7	4,6
Działają/działali w organizacjach pozarządowych pracujących na rzecz społeczności lokalnej – stowarzyszeniach, fundacjach	3,7	3,3
Działali/działają w organizacjach kościelnych	6,3	4,1
Działają/działali w lokalnych klubach, np. Kołach Gospodyń Wiejskich	11,7	4,0
Pracują/pracowali jako wolontariusze	2,9	1,7
Organizowali akcje wspierające członków lokalnej społeczności	4,7	4,6
Angażowali się społecznie w inny sposób	1,8	2,0
Nie angażują się	63,8	67,5

Źródło: opracowanie własne

Prawie dwukrotnie więcej ojców niż matek *angażuje się w działalność polityczną*, pełniło *funkcje we władzach lokalnych i organizowało akcje, protesty*. Natomiast więcej matek niż ojców *angażuje się w organizacjach kościelnych, lokalnych klubach i kołach, angażuje się w ramach wolontariatu.* Porównywalne liczby matek i ojców *organizowało akcje wspierające członków lokalnej społeczności, lub angażowało się społecznie w inny sposób* (organizacja Dnia Kobiet, festyny, imprezy lokalne, np..: w szkole, OSP, pomoc pogorzelcom, pomoc w rozwoju wsi, przewodniczący rady rodziców w szkole, rozwój kulturalny).

Według deklaracji jednej trzeciej badanej młodzieży sytuację materialną rodziców można określić jako dobrą (35% stwierdza, że w ich domach *wystarcza na wszystko i jeszcze odkłada się na przyszłość*) blisko 24% uważa, że *wystarcza na wszystko, lecz nie udaje im się nic odłożyć pieniędzy*. W rodzinach 33% badanych, w domu *wystarcza tylko na bieżące*

potrzeby i opłaty, a na większe wydatki trzeba odkładać, a 3,4% mówi o złej materialnej sytuacji i deficytach w środkach do życia (tabela 74).

Tabela 74 Sytuacja materialna badanych

Sytuacja materialna badanych		**Liczebność**	**%**
	Starcza na wszystko i jeszcze odkładamy pieniądze na przyszłość	322	35,5
	Starcza na wszystko, ale nie udaje się nic odłożyć na przyszłość	217	23,9
	Starcza na bieżące zakupy i opłaty, ale na większe wydatki musimy oszczędzać	298	32,9
	Żyjemy oszczędnie, ale starcza nam tylko na najtańsze jedzenie, ubrania i opłacenie rachunków (np. prąd, gaz, woda)	40	4,4
	Żyjemy oszczędnie, starcza nam na najtańsze jedzenie i ubrania, zdarza się zalegać z opłatami rachunków	18	2,0
	Starcza nam tylko na jedzenie, nie mamy środków na opłacenie rachunków	7	,8
	inna sytuacja materialna	5	,6
	Ogółem	907	100,0
Braki danych	,00	23	
Ogółem		930	

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z cytowanych badań Szafraniec subiektywne oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych na wsi na przestrzeni lat 2000-2011 zmieniły się. Więcej osób ocenia swoją sytuację jako bardzo dobrą lub raczej dobrą. Równolegle ze wzrostem ocen dobrych spadały z roku na rok negatywne oceny. Może to świadczyć o poprawie sytuacji materialnej rodzin wiejskich. O ponad połowę zmniejszyła się liczba gospodarstw domowych oceniających swoją sytuację materialną jako złą lub raczej złą (Młodzi 2011, s. 95). Tendencję potwierdzają dane dotyczące rodziców badanej młodzieży.

Szkicując ogólnie kondycję zawodowo-materialną rodziców wg deklaracji młodzieży można stwierdzić, że struktura aktywności zawodowej ich rodziców wygląda lepiej niż przeciętnie dla mieszkańca obszarów wiejskich. Zdecydowana większość ojców 79,4% i matek 74,4% jest aktywna zawodowo, w tym 27,5% matek i 36,8% ojców prowadzi gospodarstwo lub działalność gospodarczą przy czym działalność gospodarczą prowadzi dwukrotnie więcej ojców niż matek. Jedynie 6,7% matek oraz 3,1% ojców wedle deklaracji młodzieży jest bezrobotnych, a 5,6% matek oraz 7,6% ojców to emeryci i renciści.

Generalnie 21,4% matek nie pracuje (zajmuje się domem, jest na wychowawczym, emerytką/rencistką, bezrobotną), i 11,3% ojców jest nieaktywnych zawodowo.

Tabela 75 Sytuacja zawodowa matki a województwo

Województwo		**sytuacja zawodowa matki**		**Ogółem**
		pracuje	**nie pracuje**	
Łódzkie	Liczebność	249	47	296
	Procent	84,1	15,9	100,0
Warmińsko – mazurskie	Liczebność	230	63	293
	Procent	78,5	21,5	100,0
Wielkopolskie	Liczebność	213	78	291
	Procent	73,2	26,8	100,0
Ogółem	Liczebność	692	188	880
	Procent	78,6	21,4	100,0

Źródło: opracowanie własne

Tabela 76 Sytuacja zawodowa ojca a województwo

Województwo		**sytuacja zawodowa ojca**		**Ogółem**
		pracuje	**nie pracuje**	
Łódzkie	Liczebność	263	24	287
	Procent	91,6%	8,4%	100,0%
Warmińsko – mazurskie	Liczebność	241	31	272
	Procent	88,6%	11,4%	100,0%
Wielkopolskie	Liczebność	234	39	273
	Procent	85,7%	14,3%	100,0%

Ogółem	Liczebność	738	94	832
	Procent	88,7%	11,3%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne

Według rocznika statystycznego GUS z 2013 r. współczynnik aktywności zawodowej na wsi w badanych województwach wynosił dla:

woj. łódzkiego: 59,7% (w tym: dla kobiet: 50,3%, a dla mężczyzn: 66,6%)

woj. wielkopolskiego: 59,9% (w tym: dla kobiet: 49,1%, a dla mężczyzn: 68,6%)

woj. warmińsko-mazurskiego: 50,4% (w tym: dla kobiet: 44,4%, a dla mężczyzn: 59,1%). Tak więc na tym tle rodzice badanej młodzieży we wszystkich województwach mają relatywnie dobrą sytuację pracy.

Wskaźnik zatrudnienia na wsi dla woj. łódzkiego wynosił 54,1%, wielkopolskiego: 55,4% , warmińsko-mazurskiego: 45,6%.

Rodzice młodzieży w badanych województwach mają nieco korzystniejszą sytuację niż przeciętny mieszkaniec kraju.

Tabela 77 Sytuacja pracy matki

Sytuacja pracy matki		**Województwo**			**Ogółem**
		łódzkie	**warmińsko - mazurskie**	**wielkopolskie**	
pracuje w firmie nie będącej własnością najbliższej rodziny	Liczebność	109	122	121	352
	Procent	36,8	41,9	41,6	40,1
pracuje w firmie rodzinnej	Liczebność	16	8	17	41
	Procent	5,4	2,7	5,8	4,7
prowadzi własną działalność gospodarczą	Liczebność	30	29	21	80
	Procent	10,1	10,0	7,2	9,1
prowadzi duże gospodarstwo rolne utrzymujące się ze sprzedaży	Liczebność	40	21	20	81
	Procent	13,5	7,2	6,9	9,2
prowadzi małe gospodarstwo rolne produkujące na własny użytek	Liczebność	36	24	22	82
	Procent	12,2	8,2	7,6	9,3
wykonuje inny	Liczebność	18	26	11	55

rodzaj pracy	Procent	6,1	8,9	3,8	6,3
jest na rencie	Liczebność	11	12	11	34
	Procent	3,7	4,1	3,8	3,9
jest na emeryturze	Liczebność	2	4	9	15
	Procent	0,7	1,4	3,1	1,7
jest bezrobotna/bezrobotny	Liczebność	15	19	25	59
	Procent	5,1	6,5	8,6	6,7
jest na urlopie macierzyńskim/ wychowawczym	Liczebność	3	4	4	11
	Procent	1,0	1,4	1,4	1,3
nigdy nie pracował(a) zarobkowo – zajmuje się domem	Liczebność	15	20	23	58
	Procent	5,1	6,9	7,9	6,6
nie pracuje z innych powodów	Liczebność	1	2	7	10
	Procent	0,3	0,7	2,4	1,1
Ogółem	Liczebność	296	291	291	878
	Procent	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne

Tabela 78 Sytuacja pracy ojca

Sytuacja pracy ojca		Województwo			Ogółem
		Łódzkie	warmińsko - mazurskie	wielkopolskie	
pracuje w firmie nie będącej własnością najbliższej rodziny	Liczebność	106	131	117	354
	Procent	36,4	48,5	42,5	42,3
pracuje w firmie rodzinnej	Liczebność	12	7	16	35
	Procent	4,1	2,6	5,8	4,2
prowadzi własną działalność gospodarczą	Liczebność	56	43	46	145
	Procent	19,2	15,9	16,7	17,3
prowadzi duże gospodarstwo rolne utrzymujące się ze sprzedaży	Liczebność	55	26	29	110
	Procent	18,9	9,6	10,5	13,2
prowadzi małe	Liczebność	28	20	20	68

gospodarstwo rolne produkujące na własny użytek	Procent	9,6	7,4	7,3	8,1
wykonuje inny rodzaj pracy	Liczebność	10	12	8	30
	Procent	3,4	4,4	2,9	3,6
jest na rencie	Liczebność	12	12	16	40
	Procent	4,1	4,4	5,8	4,8
jest na emeryturze	Liczebność	5	5	13	23
	Procent	1,7	1,9	4,7	2,8
jest bezrobotna/bezrobotny	Liczebność	7	11	8	26
	Procent	2,4	4,1	2,9	3,1
jest na urlopie macierzyńskim/ wychowawczym	Liczebność	0	1	0	1
	Procent	0,0	0,4	0,0	0,1
nie pracuje z innych powodów	Liczebność	0	2	2	4
	Procent	0,0	0,7	0,7	0,5
Ogółem	Liczebność	291	270	275	836
	Procent	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne

Według GUS stopa bezrobocia na wsi **(**w 2013 r.): wynosiła: w województwie łódzkim 9,5%, wielkopolskim: 7,3% warmińsko-mazurskim: 9,7%. Są to więc wskaźniki nieco wyższe niż rodziców zbiorowości badanej.

Struktura wykształcenia rodziców młodzieży (z relatywnie niewysokim odsetkiem osób z wykształceniem podstawowym: ok.8% matek i ok 7% ojców), sytuacja aktywności zawodowej oraz subiektywnie odczuwana materialna sytuacja rodziny świadczy o stosunkowo dobrym zapleczu rodzinnym większości badanych uczniów i studentów. Ze struktury miejsca zatrudnienia wynika, że w równych nieomal częściach rodzice pracują jako pracownicy najemni oraz prowadzą własną działalność gospodarczą, w ½ we własnym gospodarstwie rolnym w ½ prowadzą działalność pozarolniczą. Może to być w jakimś stopniu symptom wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich

Po scharakteryzowaniu środowiska rodzinnego badanych ze względu na sytuację materialną, wykształcenie oraz aktywność zawodową rodziców próbowano określić czy

wykształcenie rodziców może wpływać na poziom samooceny młodzieży w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności oraz na poziom samych tych cech.

Jak wykazały analizy nie ma prostej zależności pomiędzy wykształceniem matki badanych a samooceną młodzieży. Nieco więcej badanych, których matki mają wykształcenie średnie i wyższe ma wyższą samoocenę.

Tabela 79 Wykształcenie matki a samoocena badanych

WYKSZTAŁCENIE MATKI	SAMOOCENA				
	bardzo niska	niska	przeciętna	wysoka	bardzo wysoka
podstawowe	22,2%	11,1%	25,0%	25,0%	16,7%
zasadnicze zawodowe	17,4%	17,4%	34,8%	18,7%	11,6%
średnie	10,5%	17,5%	37,7%	20,2%	14,1%
wyższe licencjackie	11,3%	17,7%	22,6%	21,0%	27,4%
wyższe magisterskie	15,2%	10,5%	34,3%	21,9%	18,1%

Źródło: opracowanie własne

Podobnie uwzględniając wykształcenie ojca można powiedzieć, że w każdej z kategorii poziomu wykształcenia (ojca) dominuje przeciętna samoocena ich dziecka. Ankietowani, którzy cechowali się najniższą samooceną, częściej byli dziećmi ojców z wykształceniem podstawowym (23,7%). Z kolei wysoka i bardzo wysoka samoocena badanych najczęściej dotyczyła osób, których ojcowie posiadają wykształcenie wyższe.

Tabela 80 Wykształcenie ojca a samoocena badanych

WYKSZTAŁCENIE OJCA	SAMOOCENA				
	bardzo niska	niska	Przeciętna	wysoka	bardzo wysoka
podstawowe	23,7%	10,2%	27,1%	20,3%	18,6%
zasadnicze zawodowe	12,9%	18,0%	34,6%	21,5%	13,1%
średnie	14,9%	14,9%	36,8%	16,3%	17,0%
wyższe licencjackie	16,7%	13,9%	30,6%	27,8%	11,1%
wyższe magisterskie	14,3%	14,3%	24,3%	25,7%	21,4%

Źródło: opracowanie własne

Wyższy wskaźnik samooceny w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności wiązał się z lepszą sytuacją materialną uczniów i studentów. Wysoki poziom samooceny dotyczył 23,0% badanych określających swoją sytuację jako dobrą: *Starcza na wszystko, ale nie udaje się nic odłożyć na przyszłość*. Osoby z najwyższą samooceną, częściej deklarowały, iż mają najbardziej stabilną i bezpieczną sytuację materialną: *Starcza na wszystko i jeszcze odkładamy pieniądze na przyszłość* (18,0%).

Osoby charakteryzujące się bardzo niską samooceną, znajdowały się w stosunkowo słabej sytuacji materialnej: *Żyjemy oszczędnie, ale starcza nam tylko na najtańsze jedzenie, ubrania i opłacenie rachunków* (22,5%); *Żyjemy oszczędnie, starcza nam na najtańsze jedzenie i ubrania, zdarza się zalegać z opłatami rachunkó*w (22,2%). Niska samoocena również najczęściej dotyczyła osób, które w kwestionariuszu ankiety zaznaczyły odpowiedź *Żyjemy oszczędnie, starcza nam na najtańsze jedzenie i ubrania, zdarza się zalegać z opłatami rachunków* (27,8%).

Tabela 81 Sytuacja materialna a samoocena badanych

SYTUACJA MATERIALNA	SAMOOCENA				
	bardzo niska	Niska	przeciętna	wysoka	bardzo wysoka
Starcza na wszystko i jeszcze odkładamy pieniądze na przyszłość	10,6%	14,9%	36,0%	20,5%	18,0%
Starcza na wszystko, ale nie udaje się nic odłożyć na przyszłość	11,5%	15,2%	37,3%	23,0%	12,9%
Starcza na bieżące zakupy i opłaty, ale na większe wydatki musimy oszczędzać	18,1%	18,5%	29,9%	19,5%	14,1%
Żyjemy oszczędnie, ale starcza nam tylko na najtańsze jedzenie, ubrania i opłacenie rachunków (np. prąd, gaz, woda)	22,5%	7,5%	40,0%	17,5%	12,5%
Żyjemy oszczędnie, starcza nam na najtańsze jedzenie i ubrania, zdarza się zalegać z opłatami rachunków	22,2%	27,8%	11,1%	22,2%	16,7%
Starcza nam tylko na jedzenie, nie mamy środków na opłacenie rachunków	14,3%	14,3%	57,1%	0,0%	14,3%
Inna sytuacja materialna	0,0%	40,0%	40,0%	20,0%	0,0%

Źródło: opracowanie własne

Analizując rozkład samooceny młodzieży badanej, w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności trudno stwierdzić jednoznaczny wpływ na tę samoocenę czynników związanych z sytuacją zawodową, wykształceniem czy sytuacją materialną ich rodziców. Pobodnie, nie różnicuje ich deklaracji składających się na samoocenę jednoznacznie płeć, typ szkoły czy studiów, województwo w którym mieszka. Młodzież generalnie jest zróżnicowana w swoich samoocenach z zakresu przedsiębiorczości ale wiąże się ono raczej z pewnymi posiadanymi predyspozycjami socjopsychologicznymi oraz jednostkowym kształtowaniem swojej drogi życiowej, w czym niektórym może pomóc wsparcie rodzinne lub sposób

i poziom nauczania w szkole, czy uwarunkowania środowiska zamieszkania. Przypuszczalnie, zróżnicowanie środowiskowe, szkolne i rodzinne wpływa również na wymiar jednostkowej samoświadomości młodego człowieka.

W zasadzie nie odnotowano zależności istotnych statystycznie między sytuacją rodzinną badanych (wykształceniem i sytuacją zawodową badanych oraz ich sytuacją materialną) a ich poziomem przedsiębiorczości (ani jego zmiennymi składowymi – wyróżnionymi wymiarami postawy przedsiębiorczej związanymi z wiedzą, przekonaniami i zachowaniami młodzieży). Jedyne zależności istotne statystycznie (choć słabe) pojawiły się między wykształceniem rodziców a aktywnością społeczno – polityczną młodzieży.

Tabela 82 Wykształcenie matki a wskaźnik aktywności społeczno-politycznej

Wykształcenie matki	wartość wskaźnika aktywności społeczno - politycznej			
	0	1	2	3
podstawowe	44,4%	31,9%	15,3%	8,3%
zasadnicze zawodowe	39,4%	38,7%	16,8%	5,2%
Średnie	40,2%	39,1%	16,1%	4,7%
wyższe licencjackie	41,9%	30,6%	22,6%	4,8%
wyższe magisterskie	28,6%	34,3%	24,8%	12,4%
Ogółem	39,0%	37,3%	17,7%	6,0%

Tau Kendalla: 0,057; p <0,05

Tabela 83 Sytuacja materialna a samoocena badanych

Wykształcenie ojca	wartość wskaźnika aktywności społeczno – politycznej			
	0	1	2	3
podstawowe	50,8%	27,1%	18,6%	3,4%
zasadnicze zawodowe	40,2%	39,3%	15,9%	4,7%
Średnie	36,8%	38,9%	17,7%	6,6%
wyższe licencjackie	47,2%	30,6%	16,7%	5,6%
wyższe magisterskie	30,0%	30,0%	25,7%	14,3%
Ogółem	39,3%	37,2%	17,5%	6,0%

Tau Kendalla: 0,078; p: 0,01

Wystąpiła zależność istotna statystycznie, o słabej silne, między wykształceniem matki, a przedsiębiorczością społeczno – polityczną młodzieży (Tau Kendalla: 0,057; p: 0,047). Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia matki, proporcjonalnie wzrastał poziom przedsiębiorczości społeczno – politycznej. Bardzo niskim poziomem opisywanej przedsiębiorczości cechowało się 44,4% badanych matek – absolwentek szkół podstawowych, i niespełna 29% uczniów matek z wykształceniem wyższym magisterskim. Ukończenie uczelni wyższej przez matki ankietowanych przełożyło się również na częstsze przejawianie przedsiębiorczości społeczno – politycznej. Podobnie jak w przypadku wykształcenia matki, wykształcenie ojca warunkowało istotnie statystycznie aktywność społeczno – polityczną młodzieży (Tau Kendalla: 0,078; p: 0,008). Tak więc najniższym poziomem wymienionej przedsiębiorczości charakteryzowały się dzieci ojców z wykształceniem podstawowym (50,8%) i mniej niż co 3. uczeń, którego ojciec skończył studia magisterskie (30,0%). Z kolei najwyższy stopień współczynnika czterokrotnie częściej osiągały dzieci ojców z wykształceniem wyższym magisterskim (14,3%), aniżeli tych z wykształceniem podstawowym (3,4%). Podsumowując, wraz ze wzrostem wykształcenia ojca, proporcjonalnie wzrastał poziom przedsiębiorczości społeczno – politycznej młodzieży

Nie odnotowano natomiast znaczącej statystycznie różnicy między poziomem przedsiębiorczości badanych a statusem zawodowym ich matki i ojca.

Tabela 84 Sytuacja materialna a samoocena badanych

STATUS ZAWODOWY MATKI	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
Pracuje	19,2%	57,4%	23,4%
Nie pracuje	19,1%	56,9%	23,9%
STATUS ZAWODOWY OJCA	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
Pracuje	19,8%	57,3%	22,9%
Nie pracuje	17,0%	56,4%	26,6%

Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzone analizy nie wykazały zależności istotnej statystycznie między osiągniętym wykształceniem przez matkę, a poziomem przedsiębiorczości badanego.

Tabela 85 Poziom przedsiębiorczości badanych a wykształcenie matki.

Wykształcenie matki	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
Podstawowe	22,2%	47,2%	30,6%
Zasadnicze zawodowe	21,9%	56,5%	21,6%
Średnie	16,9%	61,8%	21,3%
Wyższe licencjackie	17,7%	53,2%	29,0%
Wyższe magisterskie	16,2%	55,2%	28,6%

Źródło: opracowanie własne

Poziom przedsiębiorczości młodzieży również nie był zależny w sposób istotny statystycznie od wykształcenia uzyskanego przez ojca, choć wysoki stopień tego wskaźnika najczęściej osiągały dzieci ojców z wykształceniem wyższym magisterskim (28,6%), a najrzadziej dzieci ojców z wykształceniem podstawowym (15,3%).

Tabela 86 Poziom przedsiębiorczości badanych a wykształcenie ojca.

Wykształcenie ojca	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
Podstawowe	33,9%	50,8%	15,3%
Zasadnicze zawodowe	19,6%	58,2%	22,2%
Średnie	17,4%	59,0%	23,6%
Wyższe licencjackie	22,2%	61,1%	16,7%
Wyższe magisterskie	14,3%	57,1%	28,6%

Źródło: opracowanie własne

Również sytuacja materialna nie różnicowała w istotny statystycznie sposób poziomu przedsiębiorczości badanych, choć warto zauważyć, że żaden z badanych pochodzących z rodzin o najniższym statusie materialnym (7 osób) nie osiągnął najwyższej wartości wskaźnika poziomu przedsiębiorczości.

Tabela 87 Poziom przedsiębiorczości a sytuacja materialna ankietowanych.

Sytuacja materialna	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
Starcza na wszystko i jeszcze odkładamy pieniądze na przyszłość	18,3%	55,9%	25,8%
Starcza na wszystko, ale nie udaje się nic odłożyć na przyszłość	18,0%	60,8%	21,2%
Starcza na bieżące zakupy i opłaty, ale na większe wydatki musimy oszczędzać	21,5%	55,7%	22,8%
Żyjemy oszczędnie, ale starcza nam tylko na najtańsze jedzenie, ubrania i opłacenie rachunków	27,5%	57,5%	15,0%
Żyjemy oszczędnie, starcza nam na najtańsze jedzenie i ubrania, zdarza się zalegać z opłatami rachunków	5,6%	72,2%	22,2%
Starcza nam tylko na jedzenie, nie mamy środków na opłacenie rachunków	57,1%	42,9%	0,0%

Źródło: opracowanie własne

Analiza sposobu postrzegania przez młodzież wiejską potencjału rozwojowego wsi, w tym związanego z zasobami lokalnymi

Sposób postrzegania przez młodzież wiejską potencjału zasobów swojego miejsca zamieszkania może odegrać ważną rolę w podejmowaniu przez nią decyzji o pozostaniu/powrocie na wieś i uczestnictwie w działaniach dla dalszego jej rozwoju. Zbadano, jak młodzież wiejska ocenia sytuację społeczno-gospodarczą swojej wsi, jakie

dostrzega atuty i niedostatki rozwoju. Zadano pytania o zainteresowanie sprawami miejscowości zamieszkania przez badanych, o postrzeganie cech miejscowości w kontekście jej zalet i wad, czy młodzież wiejska wiąże swoją przyszłość z zamieszkaniem na obszarach wiejskich, czy w miastach.

Najwyższy odsetek badanych interesował się sprawami swojej miejscowości, społeczności lokalnej w stopniu umiarkowanym (38,6%). W stopniu dużym interesowało się 23,2% osób, a w bardzo dużym – 12,3% (odsetek zainteresowanych wyniósł 35,5%). Co 4. ankietowany wskazał na mały stopień zainteresowania sprawami miejscowości. Natomiast odsetek osób, które w ogóle się nie interesowały wynosił 5,9%.

Nieco mniej uczniów niż studentów deklarowała, że interesuje się sprawami swojej miejscowości „rodzinnej" (w stopniu dużym i bardzo dużym -32,8% uczniów i 40,9% studentów). Większy odsetek uczniów niż studentów wykazał, że w mały stopniu lub w ogóle nie jest zainteresowany tym co w jego miejscowości się dzieje (28,1% uczniów i 21,6% studentów).

Wykres 32 Stopień zainteresowania uczniów i studentów sprawami miejscowości

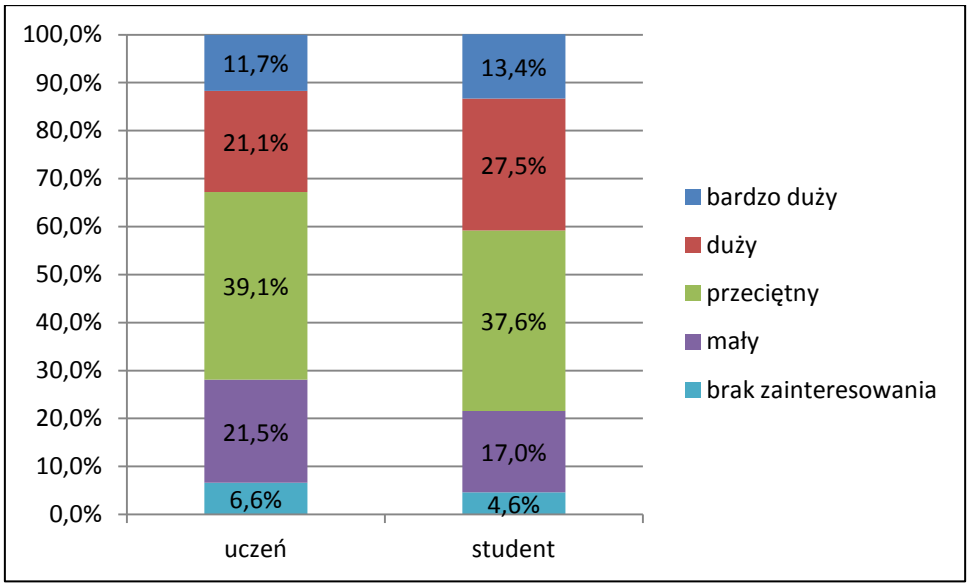

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie najczęściej wskazywali na przeciętne zainteresowanie sprawami miejscowości, w której mieszkają (najwyższy odsetek dotyczył uczniów z technikum (41,3%). Jednakże znaczna część uczniów z wszystkich typów szkół (po ok.1/3) wskazywała też na duże lub bardzo duże zainteresowanie. Brak zainteresowania sprawami swojej miejscowości wyrażali najczęściej uczniowie z zasadniczej szkoły zawodowej (9,8%).

Tabela 88 Typ szkoły a stopień zainteresowania sprawami miejscowości zamieszkania

TYP SZKOŁY	STOPIEŃ ZAINTERESOWANIA				
	bardzo duży	duży	przeciętny	mały	brak zainteresowania
zasadnicza szkoła zawodowa	12,7%	20,6%	35,3%	21,6%	9,8%
technikum	12,6%	19,6%	41,3%	20,4%	6,2%
liceum	8,3%	25,6%	36,1%	24,8%	5,3%
wyższa	13,4%	27,5%	37,6%	17,0%	4,6%

Źródło: opracowanie własne

Na pytanie czy rodzinna miejscowość, w porównaniu z innymi miejscowościami podobnego typu, jest równie atrakcyjna 44,3% ankietowanych odpowiedziała twierdząco. Niewiele mniejszy odsetek badanych zauważył, że jest ona mniej atrakcyjna niż inne (43,5%). Zaledwie 12,2% osób stwierdziło, że ich miejscowość jest bardziej atrakcyjna niż inne.

Oceny atrakcyjności miejscowości rodzinnej różnicowały uczniów i studentów. Więcej ocen potwierdzających większą atrakcyjność swojej miejscowości niż innych wyrażali uczniowie niż studenci (14,6% i 7,5%). W opiniach studentów dominowało przekonanie, że ich rodzinna miejscowość jest mniej atrakcyjna niż inne (47,2%). Dla nich miejsce, w którym studiowali stanowiło układ odniesienia porównawczego i być może z uwagi na preferencje życiowe miejscowość rodzinna, w ich opinii, wypadała gorzej .

Wykres 33 Ocena miejscowości rodzinnej na tle innych według uczniów i studentów

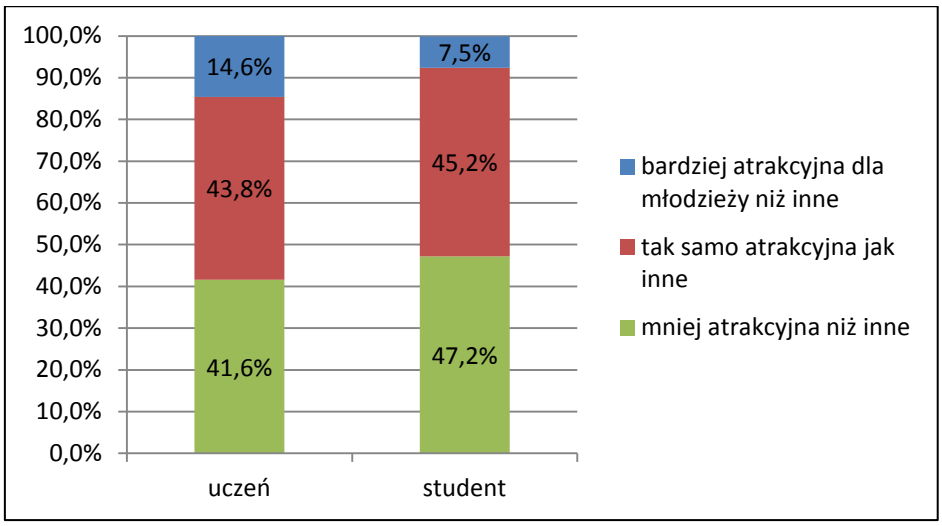

Źródło: opracowanie własne

Zauważa się także, że stosunkowo duży odsetek wśród licealistów (48,5%) wskazuje na mniejszą atrakcyjność własnej miejscowości w porównaniu do innych. Dla większości uczniów szkół zawodowych oraz technikum miejscowość rodzinna jest tak samo atrakcyjna jak inne miejscowości tego typu (44,0%; 47,1%), a 22,0% uczniów zasadniczych szkół zawodowych uważa, że ich miejscowość zamieszkania jest bardziej atrakcyjna niż inne. Zatem, licealiści i studenci posiadają wyższe oczekiwania względem swojego miejsca zamieszkania i spełnienia tych oczekiwań mogą poszukiwać poza granicami swojej miejscowości.

Tabela 89 Typ szkoły a ocena miejscowości rodzinnej na tle innych

TYP SZKOŁY	OCENA MIEJSCOWOŚCI		
	bardziej atrakcyjna niż inne	tak samo atrakcyjna jak inne	mniej atrakcyjna niż inne
zasadnicza szkoła zawodowa	22,0%	44,0%	34,0%
technikum	11,8%	47,1%	41,2%
liceum	16,9%	34,6%	48,5%
wyższa	7,5%	45,2%	47,2%

Źródło: opracowanie własne

Badaną młodzież zapytano o wady i zalety miejscowości, w których mieszkają. Uzyskano szereg różnych odpowiedzi, które pogrupowano w pięć kategorii. Poniżej zaprezentowano wymieniane przez ankietowanych zalety:

1. **Związane z infrastrukturą** (usługową: sklepy, markety, szpital dla dzieci, fryzjer, apteka, kościół; komunikacyjną: dobre drogi, dobra komunikacja, ścieżki rowerowe; kulturalną: amfiteatr, biblioteka, dom kultury; sportową: boisko, siłownia, basen, ścieżki rowerowe, stadion, skate park oraz rozrywkową: instytucje formalne, etc.)
2. **Walory przyrodnicze i turystyczne** (jeziora, parki, lasy, otwarta przestrzeń, agroturystyka, piękna, czysta okolica, cisza, spokój, świeże powietrze, zabytki, stadnina koni etc.)
3. **Możliwości edukacyjne i rozwojowe dla młodzieży** (dobra szkoła, świetlica, dbałość o potrzeby młodzieży, możliwość zagospodarowania czasu wolnego, dostęp do Internetu, możliwość rozwijania pasji, organizowanie zajęć etc.)
4. **Szanse rozwojowe miejscowości** (możliwości zatrudnienia, nowe inwestycje, sprawne władze samorządowe, remonty, dofinansowania z UE, zebrania z mieszkańcami w celu rozwoju wsi, kreatywne władze lokalne, etc.)
5. **Cechy społeczności lokalnej** (dużo młodzieży, dużo mieszkańców, dobre stosunki międzyludzkie, aktywność społeczności, współpraca mieszkańców, kreatywność mieszkańców, przedsiębiorczy ludzie, inicjatywy mieszkańców, życzliwość mieszkańców, tolerancja wśród mieszkańców, otwartość na nowych mieszkańców etc.)

Wady miejscowości, w których zamieszkiwała badana młodzież również zostały pogrupowane w następujące kategorie:

1. **Infrastruktura** (usługowa: brak sklepów, szpitali, policji; komunikacyjna: zły stan dróg i brak chodników, brak komunikacji, brak oświetlenia; kulturalna: brak bibliotek, amfiteatrów, kina; sportowa: brak boiska; rozrywkowa; brak świetlic, placów zabaw, pubów, klubów, brak miejsc dla młodzieży etc.)

2. **Walory przyrodnicze i turystyczne** (brak atrakcji turystycznych, brak jezior, brak zabytków, brak parku, hałas, nieprzyjemny zapach, niedbanie o czystość, stare i brzydkie budynki, duży ruch etc.)
3. **Możliwości edukacyjne i rozwojowe młodzieży** (brak szkół, brak przedszkola, brak świetlicy, brak Internetu, brak zajęć /możliwości dla młodzieży, brak zainteresowania młodzieżą, mało inicjatyw dla młodzieży, brak miejsc do rozwoju, brak kół zainteresowań, brak możliwości rozwoju naukowego brak dorywczej pracy dla młodzieży,etc.)
4. **Szanse rozwojowe miejscowości** (bezrobocie, brak finansów, brak kompetencji władz lokalnych, brak inwestycji, brak pracy, nieprzemyślane budowy, brak kontaktu z władzami, brak organizowania przestrzeni wsi, brak zainteresowania mieszkańcami, mało rozrywek, festynów i wydarzeń kulturalnych, mało zaangażowana władza etc.)
5. **Cechy społeczności lokalnej** (brak współpracy, aktywności, brak inicjatyw społeczności lokalnej, starzejące się społeczeństwo, mało młodzieży, kradzieże, plotki, brak kreatywności, wścibskość, małomiasteczkowość, alkoholizm, zjawiska patologiczne, bariery wyznaniowe, brak anonimowości, wandalizm, zazdrość mieszkańców, złe stosunki z sąsiadami etc.)

Określając zalety i wady swojej miejscowości młodzież mogła wymienić trzy cechy. Blisko połowa badanych, jako pierwszą zaletę miejscowości, w której mieszka, wymieniała tę, zakwalifikowaną do kategorii walory przyrodnicze i turystyczne (48,3%). Co 5. ankietowany wymienił zaletę związaną z infrastrukturą miejscowości (21,9%). W dalszej kolejności młodzież wyliczała zalety dotyczące szans rozwojowych miejscowości (8,6%), cech społeczności lokalnej (8,3%) a najrzadziej związane z szansami edukacyjnymi i rozwojowymi młodzieży (6,7%). Jako drugą cechę, młodzież także najczęściej wymieniała walory przyrodnicze i turystyczne (43,0%), a także zalety infrastrukturalne (20,1%). Na trzecim miejscu ex aequo znalazły się szanse rozwojowe miejscowości oraz cechy społeczności lokalnej (po 10,7% wskazań). Możliwości edukacyjne i rozwojowe młodzieży zostały wskazane przez 8,4% badanych. Trzecią zaletą najczęściej wskazywaną przez

ankietowanych również była cecha związana z walorami przyrodniczymi i turystycznymi (36,1%). Na drugiej pozycji znalazły się zalety zakwalifikowane jako infrastruktura (21,4%), natomiast na trzecim cechy społeczności lokalnej (14,1%).

Wykres 34 Zalety miejscowości zamieszkania ankietowanych

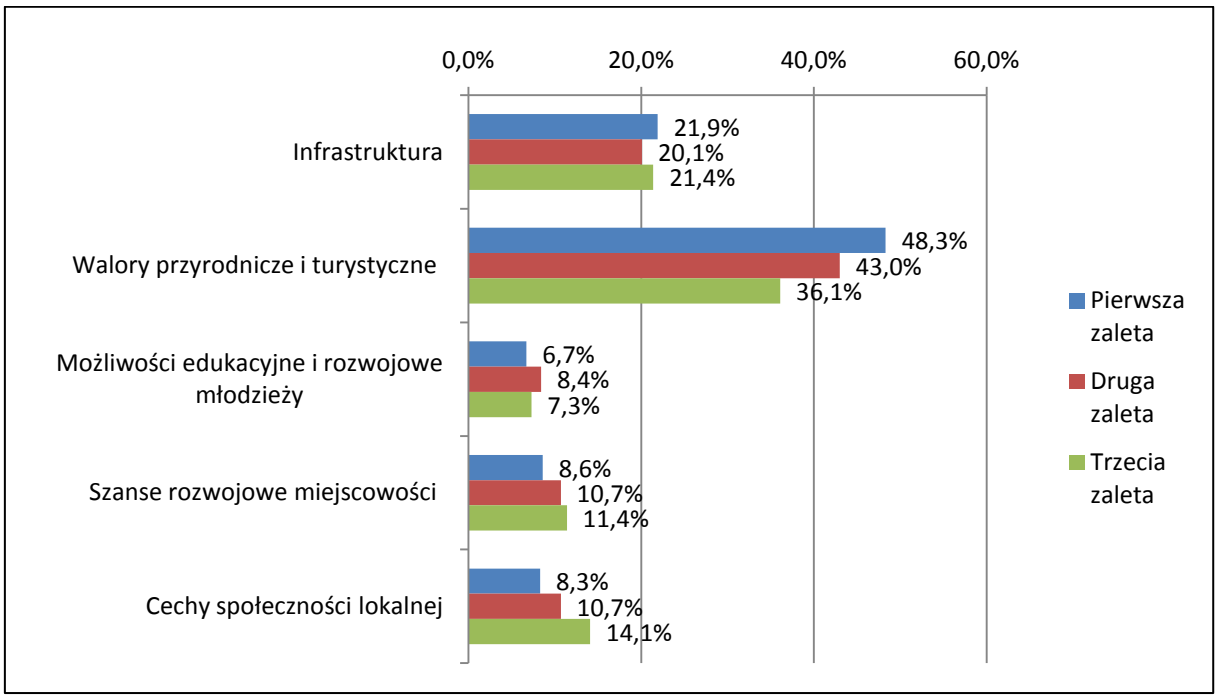

Źródło: opracowanie własne

Wymieniając wady swojej miejscowości uczniowie i studenci najczęściej, w pierwszej kolejności, wymieniali związane z jej infrastrukturą (29,7%). Około co 5. badany wskazał wady rzutujące na „szanse rozwojowe miejscowości oraz pomniejszające walory przyrodnicze i turystyczne (19,2%). Blisko 15% młodzieży zwróciło uwagę na negatywne cechy społeczności lokalnej, a 11,7% badanych podało brak możliwości edukacyjnych i rozwojowych dla młodzieży. W drugiej kolejności ankietowani najczęściej wyszczególniali wady infrastrukturalne (29,7%). Około co 4. badany wymienił wady zmniejszające szanse rozwojowe miejscowości (26,8%). Na negatywne cechy społeczności lokalnej wskazało 19,0% młodzieży, a po 9,9% wymieniło brak walorów przyrodniczych i turystycznych oraz

możliwości edukacyjnych i rozwojowych młodzieży. Najczęściej podawaną przez uczniów i studentów trzecią wadą były te związane z szansami rozwojowymi miejscowości (27,6%). W dalszej kolejności znalazły się: wady infrastrukturalne (26,7%), cechy społeczności lokalnej (14,4%), pomniejszające walory przyrodnicze i turystyczne (13,5%), brak możliwości edukacyjnych i rozwojowych młodzieży (10,5%).

Wykres 35 Wady miejscowości zamieszkania ankietowanych

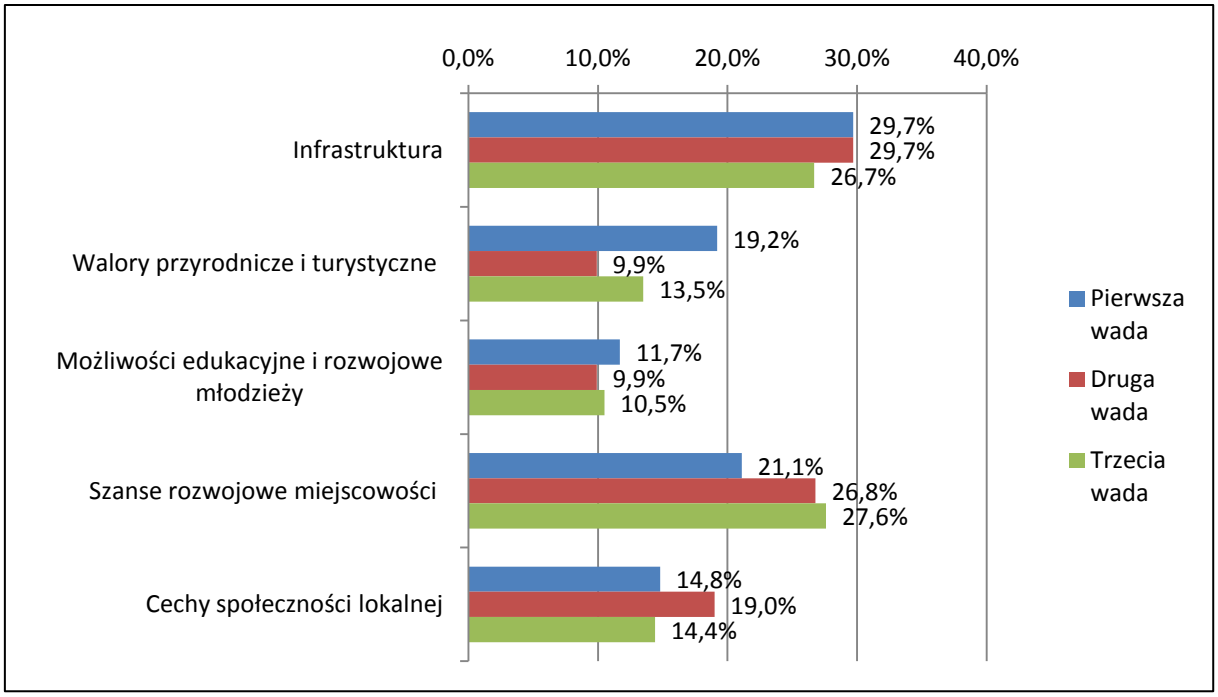

Źródło: opracowanie własne

Analiza wykazała, iż uczniowie częściej od studentów wskazywali na zalety miejscowości związane z infrastrukturą (66,1%). Blisko ¼ uczniów szkół ponadpodstawowych w ogóle nie potrafiła dostrzec zalet swojej miejscowości (24,4%). Na możliwości edukacyjne i rozwojowe dla młodzieży wskazał podobny odsetek uczniów i studentów (kolejno: 18,3%; 19,0%). Uczniowie rzadziej od studentów wskazywali na walory przyrodnicze i turystyczne (95,3%), cechy społeczności lokalnej, oraz szanse rozwojowe miejscowości (po 20,8%).

Wykres 36 Zalety miejscowości zamieszkania wskazywane przez uczniów i studentów

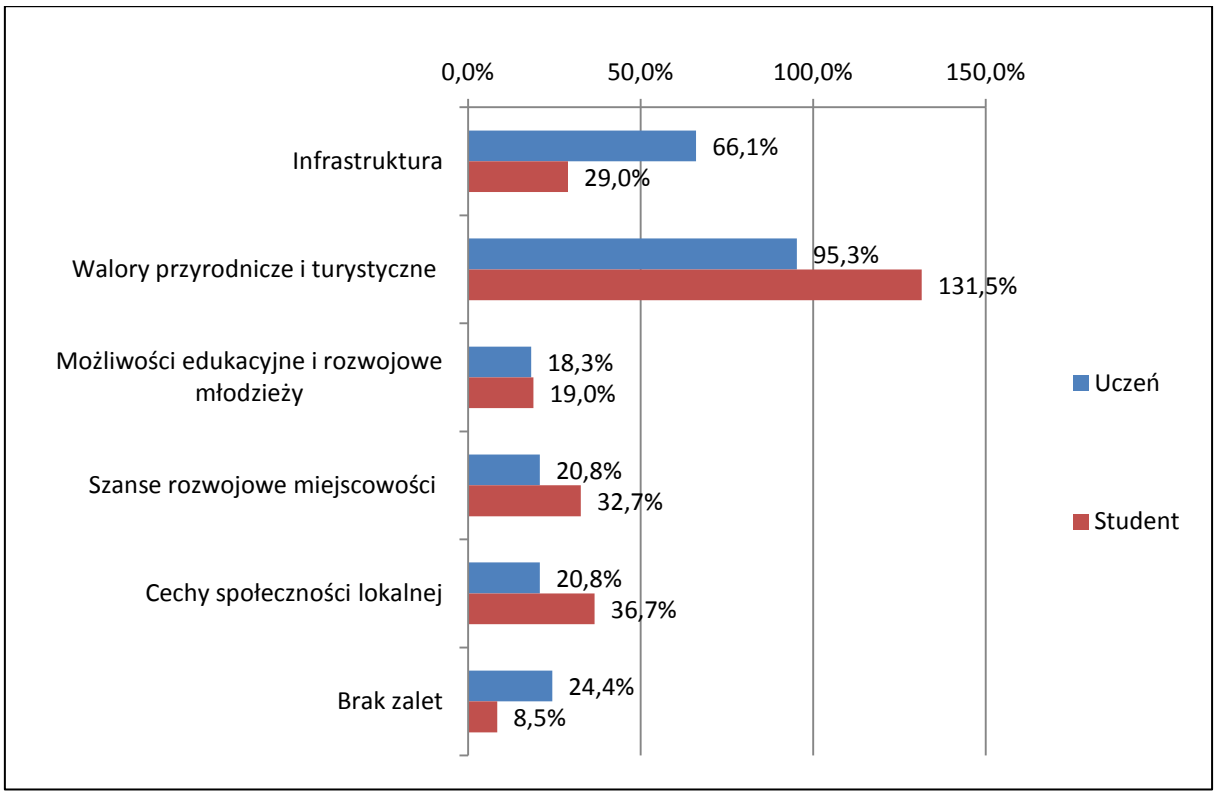

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie zapytani o wady miejscowości, w której mieszkają, częściej niż studenci wymieniali te związane z walorami przyrodniczymi i turystycznymi (36,9%). Również trzy razy częściej nie potrafili wskazać żadnej wady swojej wsi (14,2%). Podobny odsetek uczniów i studentów (kolejno: 64,3%; 66,3%) wymienił wady infrastrukturalne. Studenci częściej krytykowali szanse rozwojowe miejscowości (73,6%), cechy społeczności lokalnej (40,3%) , a także możliwości edukacyjne i rozwojowe młodzieży (27,5%).

Wykres 37 Wady miejscowości zamieszkania wskazywane przez uczniów i studentów

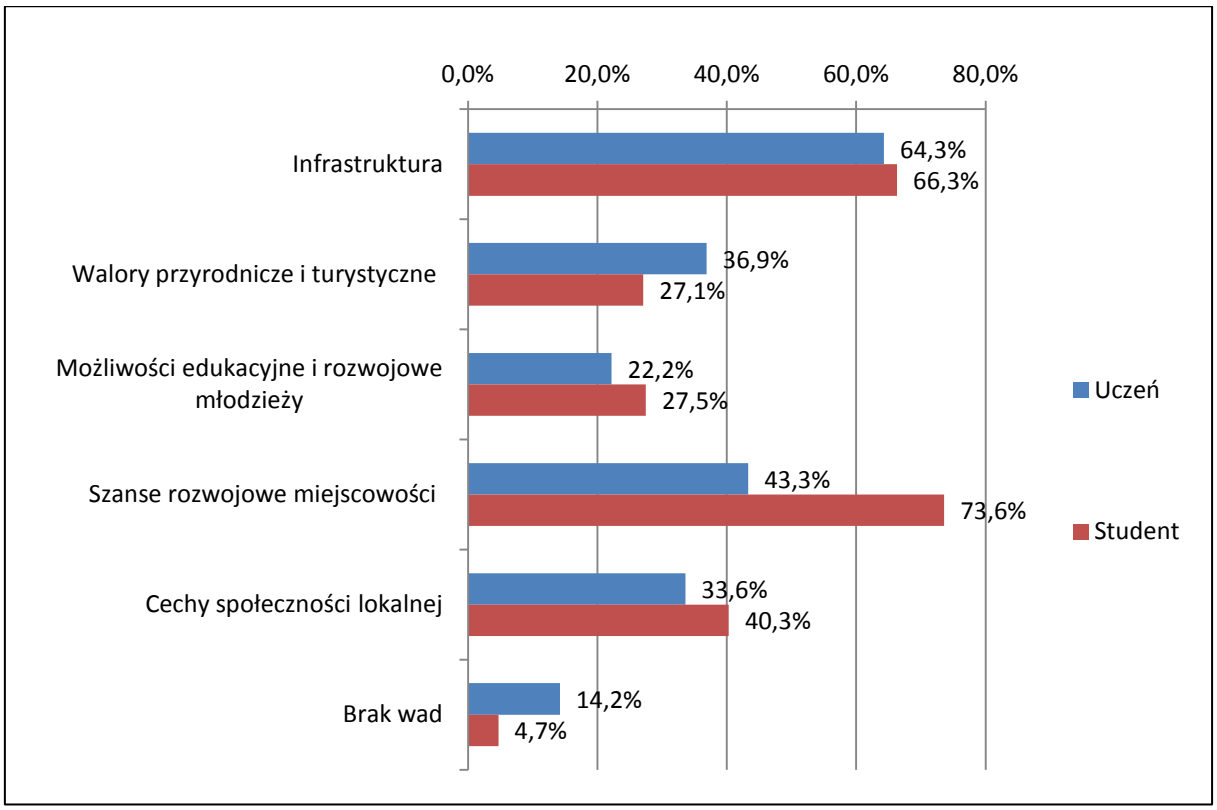

Źródło: opracowanie własne

Dobra infrastruktura jako zaleta miejsca zamieszkania, była najczęściej wymieniana przez licealistów (76,0%). Możliwości edukacyjne i rozwojowe młodzieży najczęściej były wymieniane przez uczniów zasadniczych szkół zawodowych (26,8%). Szanse rozwojowe miejscowości oraz pozytywne cechy społeczności lokalnych były dostrzegane częściej przez studentów (32,7%; 36,7%). Ok. 45% licealistów nie potrafiło wskazać żadnej zalety miejscowości, w której mieszka.

Tabela 90 Zalety miejscowości zamieszkania a typ szkoły

TYP SZKOŁY	ZALETY MIEJSCOWOŚCI ZAMIESZKANIA					
	Infrastruktura	Walory przyrodnicze i turystyczne	Możliwości edukacyjne i rozwojowe młodzieży	Szanse rozwojowe miejscowości	Cechy społeczności lokalnych	Brak zalet
zasadnicza szkoła zawodowa	69,6%	76,8%	26,8%	30,4%	26,8%	16,1%
technikum	62,0%	105,6%	16,7%	18,8%	19,9%	18,8%
liceum	76,0%	76,0%	18,0%	21,0%	20,0%	45,0%
wyższa	29,0%	131,5%	19,0%	32,7%	36,7%	8,5%

Procenty w tabeli nie sumują się do 100 ponieważ badani mogli podać więcej niż jedną zaletę miejscowości zamieszkania

Źródło: opracowanie własne

Wady dotyczące infrastruktury były wskazywane niemalże jednakowo często przez uczniów techników, liceów i szkół wyższych (kolejno: 65,0%; 65,6%; 66,3%). Na brak walorów przyrodniczych i turystycznych wskazało 39,0% uczniów techników. Brak możliwości edukacyjnych i rozwojowych młodzieży, a także małe szanse rozwojowe miejscowości głównie były wskazywane przez studentów (kolejno: 27,5%; 73,6%). Negatywne cechy społeczności lokalnych najczęściej wskazywali uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (47,2%).

Tabela 91 Wady miejscowości zamieszkania a typ szkoły

TYP SZKOŁY	WADY MIEJSCOWOŚCI ZAMIESZKANIA					
	Infrastruktura	**Walory przyrodnicze i turystyczne**	**Możliwości edukacyjne i rozwojowe młodzieży**	**Szanse rozwojowe miejscowości**	**Cechy społeczności lokalnych**	**Brak wad**
zasadnicza szkoła zawodowa	58,5%	30,2%	17,0%	30,2%	47,2%	17,0%
technikum	65,0%	39,0%	22,0%	43,0%	29,6%	13,0%
liceum	65,6%	34,4%	25,8%	51,6%	37,6%	16,1%
wyższa	66,3%	27,1%	27,5%	73,6%	40,3%	4,7%

Procenty w tabeli nie sumują się do 100 ponieważ badani mogli podać więcej niż jedną wadę miejscowości zamieszkania

Źródło: opracowanie własne

Zalety infrastrukturalne były najczęściej dostrzegane przez uczniów i studentów z województwa łódzkiego (62,1%). Walory przyrodnicze i turystyczne bardzo często były wymieniane przez badanych mieszkańców, zwłaszcza z Warmii i Mazur, co nie dziwi, gdyż rejon ten uważany jest za Zielone Płuca Polski (www.fzpp.pl). Badani z województwa warmińsko – mazurskiego również najczęściej podawali zalety wchodzące w skład możliwości edukacyjnych i rozwojowych młodzieży (21,5%). Co 3. badany z Wielkopolski wymieniał zalety związane z szansami rozwojowymi miejscowości (32,9%). Blisko po 30% ankietowanych z województw łódzkiego i wielkopolskiego wskazało na pozytywne cechy społeczności lokalnych (kolejno: 29,3%; 29,6%).

Tabela 92 Zalety miejscowości zamieszkania a województwo

Województwo	ZALETY MIEJSCOWOŚCI ZAMIESZKANIA					
	Infrastruktura	Walory przyrodnicze i turystyczne	Możliwości edukacyjne i rozwojowe dla młodzieży	Szanse rozwojowe miejscowości	Cechy społeczności lokalnych	Brak zalet
łódzkie	62,1%	106,9%	18,1%	18,1%	29,3%	11,6%
warmińsko - mazurskie	48,4%	115,5%	21,5%	23,7%	20,1%	27,4%
wielkopolskie	47,9%	102,9%	16,3%	32,9%	29,6%	17,5%

Odsetki odpowiedzi nie sumują się do 100 ponieważ każdy badany mógł wskazać kilka zalet swojej miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Badani z województwa łódzkiego, tak jak powyżej nadmieniono, najczęściej spośród innych, wskazywali na zalety dotyczące infrastruktury. Jak się jednak okazuje, również najczęściej wymieniali wady związane z tą kategorią (77,6%). Uczniowie i studenci z Warmii i Mazur częściej od innych wyszczególniali wady dotyczące walorów przyrodniczych turystycznych (37,3%), możliwości edukacyjnych i rozwojowych młodzieży (29,8% oraz cech społeczności lokalnych (45,8%). Szanse rozwojowe miejscowości były najczęściej krytykowane przez badanych z Wielkopolski (66,5%).

Tabela 93 Wady miejscowości zamieszkania a województwo

Województwo	WADY MIEJSCOWOŚCI ZAMIESZKANIA					
	Infrastruktura	Walory przyrodnicze i turystyczne	Możliwości edukacyjne i rozwojowe dla młodzieży	Szanse rozwojowe miejscowości	Cechy społeczności lokalnych	Brak wad
łódzkie	77,6%	28,7%	23,3%	41,3%	28,3%	12,1%
warmińsko - mazurskie	52,0%	37,3%	29,8%	56,0%	45,8%	8,0%
wielkopolskie	65,7%	33,5%	19,7%	66,5%	34,3%	11,6%

Odsetki odpowiedzi nie sumują się do 100 ponieważ każdy badany mógł wskazać kilka wad swojej miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Młodzież poproszono o wskazanie, gdzie po zakończeniu edukacji zamierzają mieszkać i pracować. Na wsi zamierzało mieszkać i pracować 18,8% ankietowanych, a 42,5% odpowiedziała, że zamierza mieszkać na wsi, ale pracować w mieście. Blisko ¼ stwierdziła, że planuje mieszkać i pracować w mieście, a znikomy odsetek (1,1%) stwierdziła, że zamieszka w mieście, ale pracować chciałaby na wsi.

Rozkład odpowiedzi uczniów i studentów dotyczący ich planów zamieszkania i pracy po ukończonej edukacji jest nieco zróżnicowany. Wśród badanych ze szkół ponadgimnazjalnych dominowała opcja mieszkania na wsi, ale pracowania w mieście (42,6%). Podobnie powrót na wieś ale pracę w mieście wybrało 42,2% studentów. Natomiast 47,5% studentów opowiedziało się za mieszkaniem i pracą w mieście (ale co 3. uczeń) Studiujący poza miejscem swojego zamieszkania dostrzegają widocznie (w ich mniemaniu) wiele korzyści i możliwości, jakie oferuje im na co dzień duże miasto, co stało się inspiracją do planowania życia w mieście. Tylko 9,6% studentów wskazało na mieszkanie i pracę na wsi, podczas gdy 23,5% uczniów zadeklarowała taką chęć. Zatem uczniowie częściej dostrzegali walory i możliwości, jakie wiążą się z pracą i mieszkaniem na obszarach

wiejskich. Zastanawiającym jest, czy opinia ta nie ulegnie zmianie po rozpoczęciu studiów w mieście.

Wykres 38 Plany uczniów i studentów dotyczące mieszkania i pracy po zakończeniu edukacji

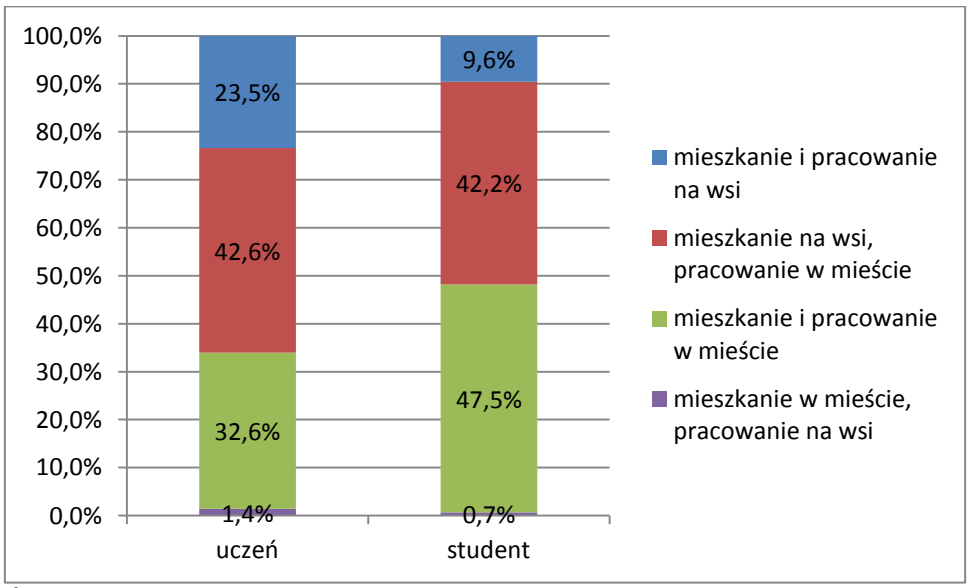

Źródło: opracowanie własne

Wyniki wskazują, że częściej planują mieszkać na wsi i pracować w mieście, ewentualnie pozostać na wsi i podjąć tam pracy uczniowie zasadniczych szkół zawodowych i technikum (po blisko 45%; oraz po ok 30% z nich) Natomiast 59,4% licealistów oraz 47,5% studentów opowiada się za pracą i zamieszkaniem w mieście. Życie w mieście wybierały te osoby, które albo planowały dalszą edukację (studia) albo już studiowały. . Częściej dostrzegali oni korzyści i możliwości samorozwoju związane z miastem. Wieś jako miejsce zamieszkania i pracy była częściej wybierana przez osoby, które uczyły się w szkole zawodu i miały większe szanse na pracę, własną działalność tam gdzie mieszkają i/ lub nie planowały kontynuować nauki.

Tabela 94 Typ szkoły a plany badanych dotyczące mieszkania i pracy po zakończeniu edukacji

TYP SZKOŁY	PLANY DOTYCZĄCE MIESZKANIA I PRACY			
	mieszkanie i praca na wsi	mieszkanie na wsi i praca w mieście	mieszkanie i praca w mieście	mieszkanie w mieście i praca na wsi
zasadnicza szkoła zawodowa	30,4%	45,1%	21,6%	2,9%
technikum	27,6%	44,8%	26,2%	1,4%
liceum	6,3%	34,4%	59,4%	0,0%
wyższa	9,6%	42,2%	47,5%	0,7%

Źródło: opracowanie własne

Osoby (około 1/3 badanych), które planowały zamieszkać w mieście liczyły przede wszystkim na to, że jest tam większa liczba ofert pracy (70,4%), że lepsze są warunki życia (drogi, sklepy, komunikacja, opieka lekarska itp.) 52,3% osób. Ponadto mają większe możliwości rozwijania swoich zainteresowań i umiejętności (oferta edukacyjna, kursy, szkolenia, itp.) – 38,2%. Blisko 1/3 z nich wskazała na większą i bardziej atrakcyjną liczbę możliwości spędzania czasu wolnego. Najrzadziej wybieranymi powodami zamieszkania w mieście było przeświadczenie, że będą mieli lepsze możliwości dla prowadzenia działalności gospodarczej (13,2%) oraz większą anonimowość (8,0%).

Podsumowując, z analizy powyższych danych wynika, że większość badanej młodzieży interesowała się sprawami swojej społeczności lokalnej w stopniu umiarkowanym, ale wielu z nich była zdania, że ich miejscowość jest tak samo atrakcyjna jak inne miejscowości tego typu. Badani w pierwszej kolejności zwracali uwagę na walory przyrodnicze i turystyczne rodzinnej miejscowości, wskazując jednak, że jej wadą są małe, dalsze szanse rozwojowe i brak jest możliwości edukacyjnych. Wieś jest atrakcyjna dla wypoczynku i turystyki mniej ma atutów dających możliwość samorozwoju, kariery zawodowej, życiowego sukcesu. Toteż znaczna część młodzieży wiejskiej wiąże swoją przyszłość z pracą w mieście, do której ewentualnie dojeżdżałaby ze wsi gdzie planuje

zamieszkać. Młodzież lepiej wykształcona – licealiści, planujący dalszą edukację na studiach i studenci, planują raczej zamieszkać i pracować po zakończonej edukacji w mieście.

Analiza sytuacji społeczno – gospodarczej gmin, w których zamieszkuje badana młodzież

W celu oszacowania wpływu sytuacji społeczno gospodarczej miejsca zamieszkania na poziom przedsiębiorczości młodzieży wiejskiej dokonano szczegółowej charakterystyki obszarów zamieszkiwanych przez badaną młodzież. W pierwszym etapie przy pomocy specjalnie dobranego zestawu wskaźników opisano sytuację społeczno – ekonomiczną województw, z których rekrutowano badanych. W analizie uwzględniono:

- stopę bezrobocia rejestrowanego,
- liczbę pracujących na 1000 ludności,
- współczynnik aktywności zawodowej,
- liczbę osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 10 tys. ludności,
- liczbę podmiotów w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym,
- frekwencję wyborczą w ostatnich wyborach samorządowych,
- liczbę organizacji trzeciego sektora zarejestrowanych na obszarze województwa,
- strukturę obszarową gospodarstw rolnych.

Tabela 95 Wartości wybranych wskaźników dla województw

województwo:	Stopa bezrobocia rejestrowanego w%	Pracujący na 1000 ludności	Współczynnik aktywności zawodowej ogółem w %	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. ludności	Podmioty w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym	Frekwencja w wyborach samorządowych 2010	Organizacje trzeciego sektora w tys.
dolnośląskie	13,5	267	53,8	796	1785,4	34,8	5,8
kujawsko-pomorskie	18,1	256,3	56,3	674	1399	36,95	4,1
Lubelskie	14,2	309	56,5	584	1217	39,64	5,2
lubuskie	15,9	241	53,7	755	1621	39,35	2,0
Łódzkie	14	290,3	56,6	708,9	1473,9	30,46	5,2
Małopolskie	11,4	293	55,3	768	1616	37,19	7,3
mazowieckie	10,7	331	62	910	2097	39,9	12,4
opolskie	14,4	244	54,4	711	1501	30,12	2,1
podkarpackie	16,4	316	56,3	555	1040	40,96	5,0
podlaskie	14,7	277	55,7	618	1241	39,23	2,6
pomorskie	13,4	243	55,5	841	1813	40,58	4,7
śląskie	11,1	278	53,5	727	1527	29,45	7,0
świętokrzyskie	16	296	57,1	661	1342	41,24	2,6
warmińsko-mazurskie	21,3	228	51,4	596	1272	41,1	3,2
wielkopolskie	9,8	302,2	57,3	852	1748	31,51	8,0
zachodniopomorskie	18,2	211,3	52,2	948	1941	33,04	3,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Statystyczne Vademecum Samorządowca 2013) i danych Państwowej Komisji Wyborczej z 12.2010r.

W tabeli nr 1:

- *kolorem żółtym zaznaczono wartości wskaźników oscylujące wokół wartości przeciętnej dla ogółu województw*
- *kolorem zielonym wartości wskaźników wyższe (świadczące o lepszej sytuacji) od wartości przeciętnej dla ogółu województw*
- *kolorem szarym zaznaczono wartości wskaźników niższe (świadczące o gorszej sytuacji) od wartości przeciętnej dla ogółu województw*

Tabela 96 Ranking województw ze względu na wartości wybranych wskaźników

województwo:	Pozycja województwa ze względu na wartość wskaźnika						
	Stopa bezrobocia rejestrowanego w%	Pracujący na 1000 ludności	Współczynnik aktywności zawodowej ogółem w %	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. ludności	Podmioty w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym	Frekwencja w wyborach samorządowych 2010	Organizacje trzeciego sektora w tys.
dolnośląskie	6	10	12	5	4	11	5
kujawsko-pomorskie	14	11	6	11	11	10	10
lubelskie	8	3	5	15	15	6	7
lubuskie	11	14	13	7	6	7	16
łódzkie	7	7	4	10	10	14	6
małopolskie	4	6	10	6	7	9	3
mazowieckie	2	1	1	2	1	5	1
opolskie	9	12	11	9	9	15	15
podkarpackie	13	2	7	16	16	3	8
podlaskie	10	9	8	13	14	8	14
pomorskie	5	13	9	4	3	4	9
śląskie	3	8	14	8	8	16	4
świętokrzyskie	12	5	3	12	12	1	13
warmińsko-mazurskie	16	15	16	14	13	2	12
wielkopolskie	1	4	2	3	5	13	2
zachodniopomorskie	15	16	15	1	2	12	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Statystyczne Vademecum Samorządowca 2013) i danych Państwowej Komisji Wyborczej z 12.2010r.

Tabela 97 Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w województwach (odsetek gospodarstw danej wielkości wśród ogółu gospodarstw w danym województwie)

województwo:	do 1 ha	1,01-4,99 ha	5,00 - 9,99 ha	10-19,99 ha	20 - 29,99 ha	ponad 20 ha
dolnośląskie	1	48	22	18	4	8
kujawsko-pomorskie	2	30	25	25	8	9
lubelskie	1	49	30	14	3	3
lubuskie	1	45	20	17	6	11
łódzkie	1	48	30	16	3	2
małopolskie	2	81	13	3	1	0
mazowieckie	1	46	29	17	4	3
opolskie	2	44	21	16	6	13
podkarpackie	1	83	9	5	1	1
podlaskie	1	26	26	29	11	8
pomorskie	2	35	22	23	8	11
śląskie	4	72	15	6	2	2
świętokrzyskie	2	62	28	8	1	0
warmińsko-mazurskie	1	29	19	25	11	16
wielkopolskie	1	30	33	21	7	8
zachodniopomorskie	3	39	18	17	9	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Rocznik Województw 2013)

W tabeli nr 2:

- *kolorem zielonym zaznaczono województwa, charakteryzujące się największym udziałem (co najmniej 15% ogółu) gospodarstw dużych (ponad 20 ha)*
- *kolorem szarym zaznaczono województwa, charakteryzujące się największym udziałem (ponad 50% ogółu) gospodarstw małych (do 5 ha)*
- *kolorem żółtym zaznaczono województwa nie spełniające żadnego z powyższych kryteriów*

Na podstawie dokonanej analizy wskaźników do badań włączone zostały 3 obszary: województwo łódzkie, charakteryzujące się wartościami przyjętych wskaźników zbliżonymi do przeciętnych (na tle wszystkich województw), województwo wielkopolskie charakteryzujące się wartościami większości wskaźników wyższymi od przeciętnych oraz

województwo warmińsko - mazurskie, w którym większość wskaźników osiągnęła poziom poniżej przeciętnego.

Zaobserwowano istotny statystycznie związek między województwem a poziomem przedsiębiorczości badanych. Analiza danych wykazuje, że najlepiej ze względu na osiągane wartości tej zmiennej wypadają mieszkańcy województwa wielkopolskiego, a najsłabiej z województwa warmińsko-mazurskiego. Ponad 29% ankietowanych z województwa wielkopolskiego charakteryzuje wysoki poziom przedsiębiorczości, podczas gdy w województwie łódzkim osoby takie stanowią niespełna 21%, a w województwie warmińsko – mazurskim niespełna 20%.

Tabela 98 Poziom przedsiębiorczości badanych z województwa łódzkiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego

WOJEWÓDZTWO	POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI		
	NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
łódzkie	20,8%	58,5%	20,8%
warmińsko-mazurskie	21,8%	58,8%	19,5%
wielkopolskie	16,8%	53,7%	29,4%

tau Kendalla: 0,071; p< 0,05

Źródło: opracowanie własne

W przypadku aktywności edukacyjnej i ekonomicznej badanych nie dostrzeżono istotnego statystycznie zróżnicowania ze względu na województwo.

Odnotowana zależność między miejscem zamieszkania a wskaźnikiem wyrażającym stosunek do przedsiębiorczości jest słaba (Tau Kendalla: 0,072; p<0,05), ale istotna statystycznie. Na tle województw najsłabiej wypadli ankietowani z województwa warmińsko-mazurskiego, a najlepiej z województwa wielkopolskiego. Nieco ponad 60% badanych z województwa warmińsko-mazurskiego cechowało się niskim poziomem wiedzy, w tym 13,3% bardzo niskim, 45,0% osób zamieszkujących województwo wielkopolskie charakteryzowało się średnim poziomem wiedzy, a 17,8% badanych posiadało wysoki

poziom wiedzy o przedsiębiorczości. Badani z województwa łódzkiego w znaczącym odsetku posiadali umiarkowany poziom wiedzy (40,6%).

Tabela 99 Stosunek do przedsiębiorczości badanych z województwa łódzkiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego

WOJEWÓDZTWO	Wartość wskaźnika wyrażającego stosunek do przedsiębiorczości			
	0	1	2	3
Łódzkie	20,4%	39,9%	29,7%	9,9%
warmińsko-mazurskie	25,3%	38,0%	31,2%	5,5%
wielkopolskie	14,9%	35,3%	38,2%	11,7%

Tau Kendalla: 0,072; p<0,05

Zamieszkiwanie badanych w poszczególnych województwach biorących udział w badaniu różnicowało ich przedsiębiorczość w wymiarze społeczno-politycznym (Tau Kendalla: 0,064; p <0,05). Ankietowani z województwa łódzkiego charakteryzowali się niskim poziomem działalności społeczno-politycznej (43,5%), jednakże był to najwyższy poziom aktywności w porównaniu do badanych z pozostałych województw. Prawie połowa z województwa warmińsko-mazurskiego cechowała się bardzo niskim poziomem przedsiębiorczości społeczno-politycznej (42,2%). Co ciekawe, na tym samym poziomie przedsiębiorczości znajdowało się 36,9% osób z województwa wielkopolskiego. Aczkolwiek należy zaznaczyć, że co 5. osoba z tego województwa w sposób umiarkowany udzielała się społecznie. Zaś, w przypadku 8,4% mieszkańców z województwa wielkopolskiego odnotowano wysoki poziom przedsiębiorczości społeczno-politycznej. Widać zatem duże zróżnicowanie oraz rozproszenie w poszczególnych województwach, zwłaszcza w województwie wielkopolskim.

Tabela 100 Wskaźnika aktywności społeczno-politycznej badanych z województw: łódzkiego, warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego

WOJEWÓDZTWO	Wartość wskaźnika aktywności społeczno - politycznej			
	0	1	2	3
łódzkie	39,6%	43,5%	12,8%	4,2%
warmińsko-mazurskie	42,2%	33,4%	18,8%	5,5%
wielkopolskie	36,9%	34,0%	20,7%	8,4%

Tau Kendalla: 0,064; p <0,05

Źródło: opracowanie własne

W celu pogłębienia analizy dotyczącej relacji między poziomem przedsiębiorczości badanych a specyfiką miejsca ich zamieszkania, już po przeprowadzeniu badań, sporządzono bardziej szczegółową charakterystykę wymienionych gmin do których należą miejscowości zamieszkiwane przez badanych.

Pierwszym typem danych, które włączono do opisu był rodzaj gminy. Podane przez ankietowanych miejscowości zamieszkania zostały pogrupowane na: należące do wiejskich lub wiejsko-miejskich gmin. Ponadto, każdą jednostkę samorządową zakwalifikowano do właściwego podregionu, zgodnego z nomenklaturą NUTS 3. Powyższe dane zostały zaczerpnięte z Banku Danych Lokalnych (stat.gov.pl).

Zdecydowana większość uczniów i studentów pochodziła z miejscowości należących do gmin wiejskich (62,8%). Jedynie 37,2% miejscowości znajdowało się na obszarach wiejskich gmin wiejsko – miejskich.

Wykres 39 Rodzaj gminy, z której pochodzą ankietowani.

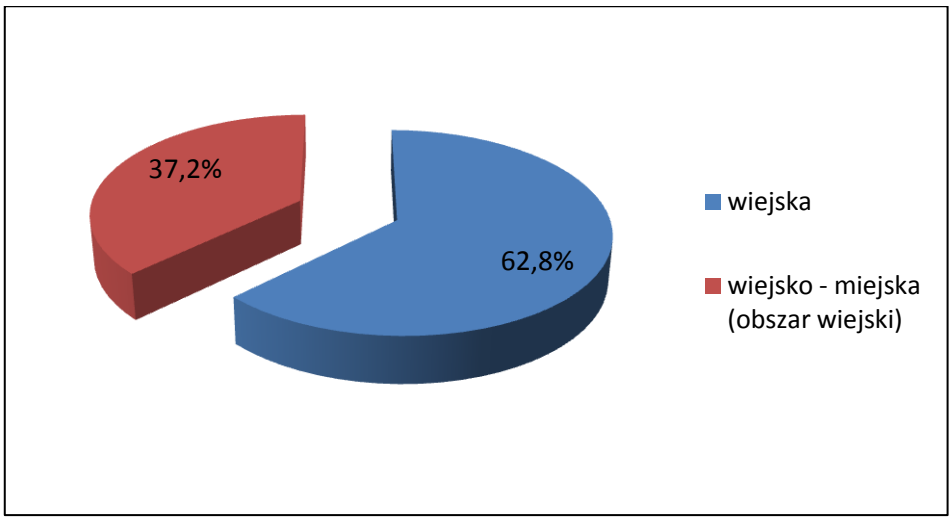

Źródło: Opracowanie własne.

W dalszej kolejności określono główne ośrodki w wyszczególnionych podregionach i na tej podstawie posegregowano gminy na centralne i peryferyjne w stosunku do nich. Jednostki samorządu określono jako centralne, jeśli ich odległość do bardzo dużego ośrodka podregionu (np. Poznań, Łódź etc.) nie wynosiła więcej niż 30 km; oraz jeśli nie znajdowały się w odległości większej niż 20 km od mniejszych ośrodków (np. Skierniewice, Leszno, etc.). Pozostałe gminy określono jako peryferyjne.

Blisko 70% gmin znajdowało się w odległości wskazującej, iż są peryferyjne w stosunku do głównego ośrodka miejskiego w danym podregionie (69,4%). Mniej niż 1/3 jednostek samorządowych była zlokalizowana blisko centrum podregionu (30,6%).

Wykres 40 Odległość od głównego ośrodka podregionu.

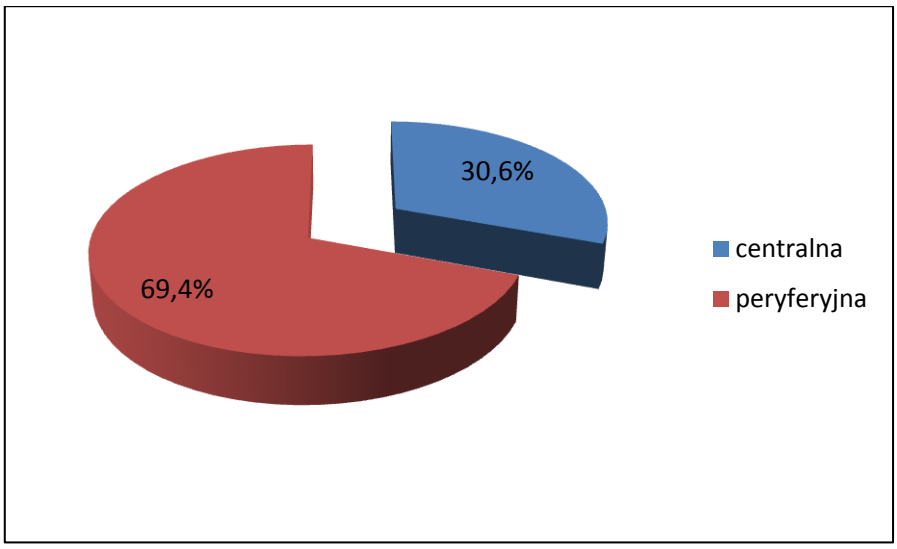

Źródło: Opracowanie własne.

Istotnym rodzajem danych umożliwiających stworzenie zmiennej „potencjał rozwojowy gminy", była odległość jednostki administracyjnej od miasta wojewódzkiego, czyli Łodzi, Olsztyna i Poznania. Dystans ten określono jako bliski, średni lub duży. Gmina znajdowała się blisko ośrodka wojewódzkiego, jeśli odległość do niego wynosiła nie więcej niż 40 km. Odległość od 40 km do 90 km oznaczała średni dystans, natomiast wszystkim gminom znajdującym się powyżej 90 km od miasta województwa przypisano dużą odległość.

Połowa miejscowości, z których pochodzi badana młodzież, była ulokowana w gminach bardzo oddalonych od miasta wojewódzkiego (50,2%). 1/3 gmin znajdowała się w umiarkowanej odległości do centrum województwa (34,3%), a tylko 15,5% miejscowości miała stosunkowo niewielki dystans do miasta wojewódzkiego.

Wykres 41 Odległość gminy od miasta wojewódzkiego.

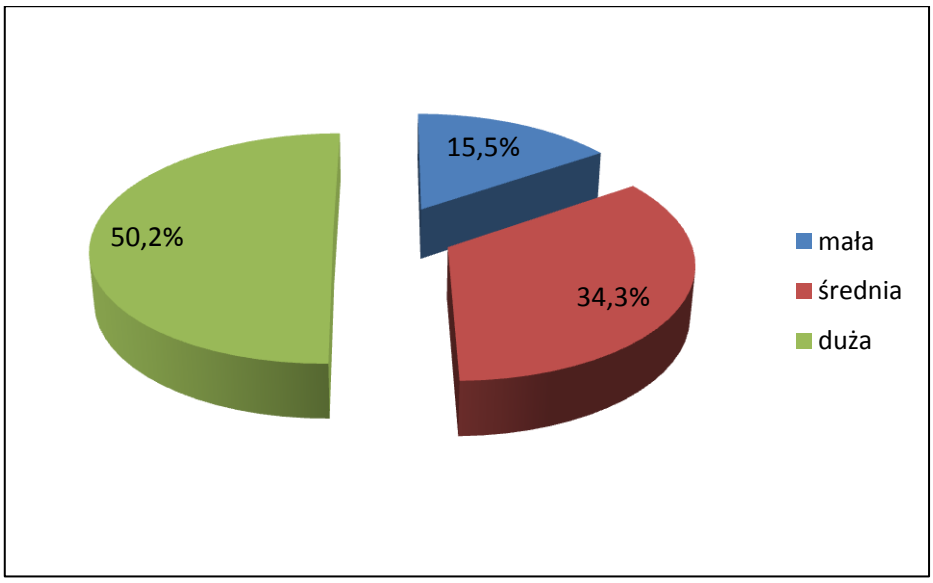

Źródło: Opracowanie własne.

Posiadając wiedzę o przynależności badanych gmin do konkretnych podregionów, uzyskano również dane związane z trzema rodzajami atrakcyjności inwestycyjnej tychże podregionów:

- atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności gospodarczej;
- atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności usługowej;
- atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności zaawansowanej technologicznie.

Trzy typy atrakcyjności inwestycyjnych były oceniane na pięciostopniowej skali (najniższa, niska, przeciętna, wysoka, najwyższa). Dane zostały zaczerpnięte z raportu Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową[10].

Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej została opracowana w oparciu o następujące zmienne: wielkość zasobów pracy, dostępność transportowa, wysokość kosztów pracy, poziom rozwoju infrastruktury gospodarczej, stopień ochrony

[10] Nowicki N. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010.

środowiska przyrodniczego, poziom bezpieczeństwa powszechnego, poziom rozwoju gospodarki[11].

Mapa 1 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w poszczególnych podregionach.

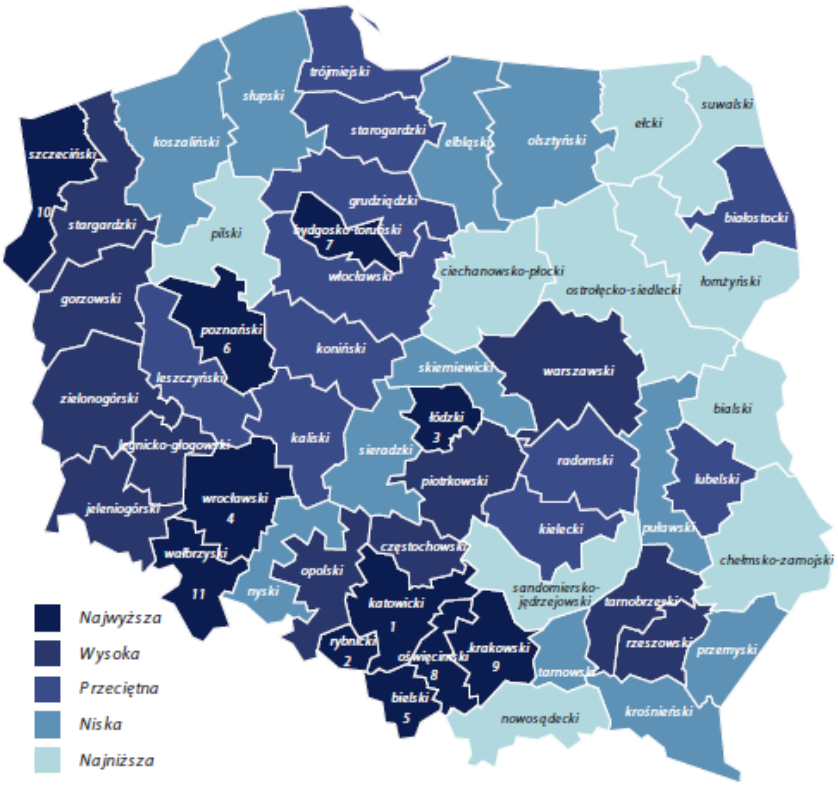

Źródło: Nowicki N. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010, s. 20

Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej z kolei obejmowała zmienne: wielkość i jakość zasobów pracy, chłonność rynku instytucjonalnego, koszty pracy, dostępność transportową, poziom rozwoju infrastruktury gospodarczej, stopień ochrony

[11] Ibidem, s. 19.

środowiska przyrodniczego, poziom bezpieczeństwa powszechnego, poziom rozwoju gospodarki[12].

Mapa 2 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w poszczególnych podregionach.

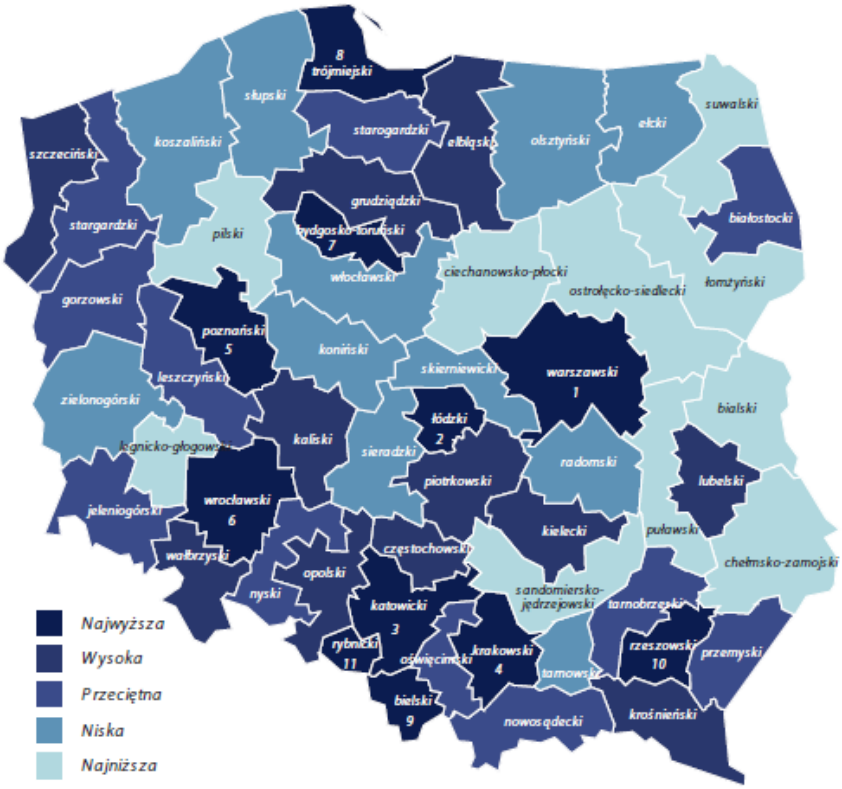

Źródło: Nowicki N. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010, s. 27

Z kolei **atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zaawansowanej technologicznie** opierała się na zmiennych: dostępność transportowa, chłonność rynku, jakość zasobów pracy, infrastruktura gospodarcza, infrastruktura społeczna, stopień ochrony środowiska przyrodniczego, poziom bezpieczeństwa powszechnego, poziom rozwoju gospodarki[13].

[12] Ibidem, s. 26.
[13] Ibidem, s. 33-34.

Mapa 3 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zawansowanej technologicznie w poszczególnych podregionach

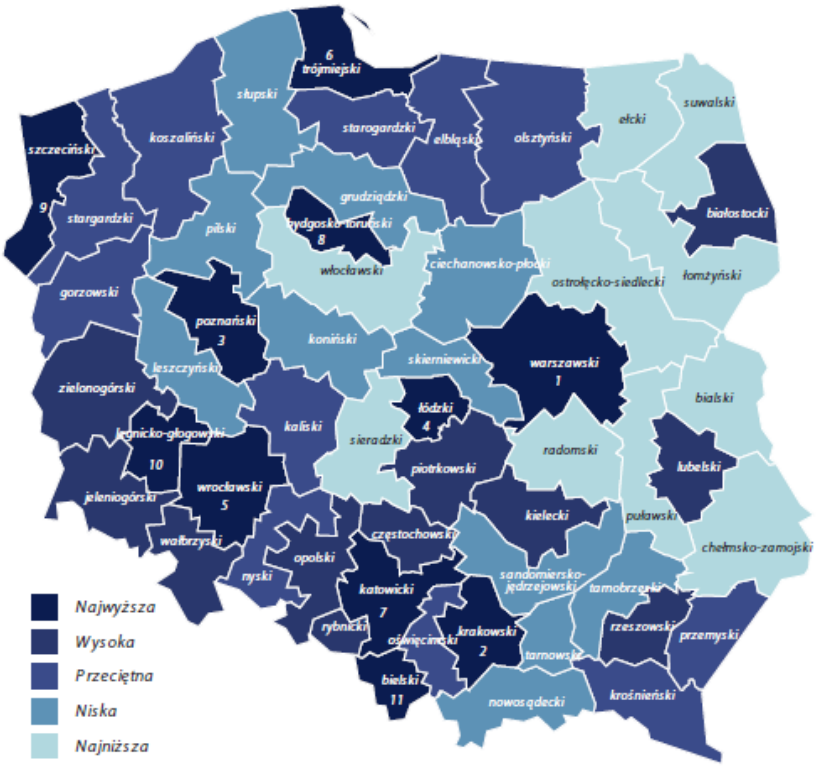

Źródło: Nowicki N. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010, s. 34

Sprawdzono także jaki jest poziom atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności gospodarczej podregionów, w których mieszka badana młodzież. Obliczono, iż w przypadku niemalże połowy podregionów atrakcyjność ta była niska (48,7%), a co 5. badany podregion wykazywał się jej najniższym wskaźnikiem (20,2%). Wysoki poziom aktywności dotyczył zaledwie 1,2% podregionów, a 14,7% osiągnęło najwyższy stopień aktywności inwestycyjnej.

Wykres 42 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w analizowanych podregionach.

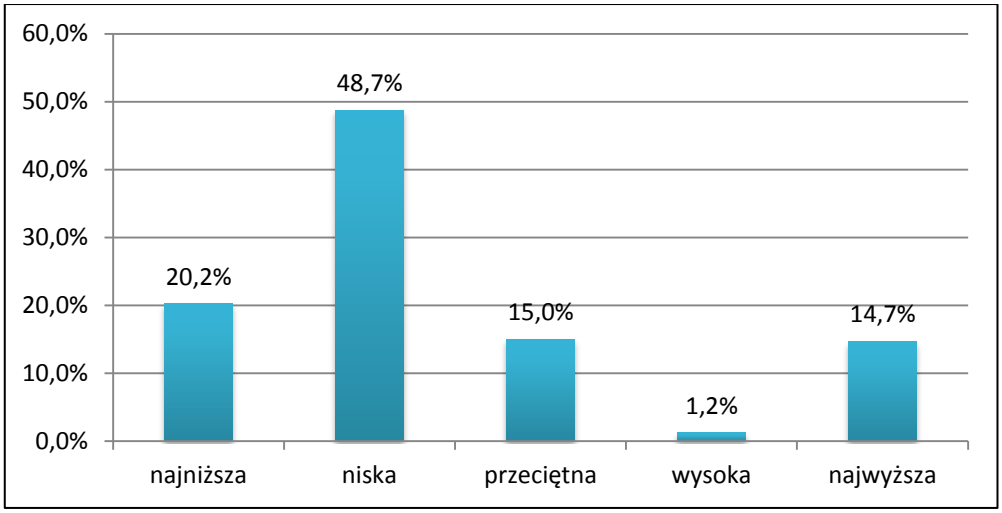

Źródło: Opracowanie własne.

Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w badanych podregionach również nie osiągnęła wysokich wartości. Około 2/3 spośród wszystkich analizowanych podregionów uzyskało niskie wskaźniki, z czego 18,1% tych rejonów wykazywało się najniższą atrakcyjnością inwestycyjną dla działalności usługowej. Wysoki i najwyższy stopnień powyższej atrakcyjności dotyczył około co 5. z badanych podregionów.

Wykres 43 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w analizowanych podregionach.

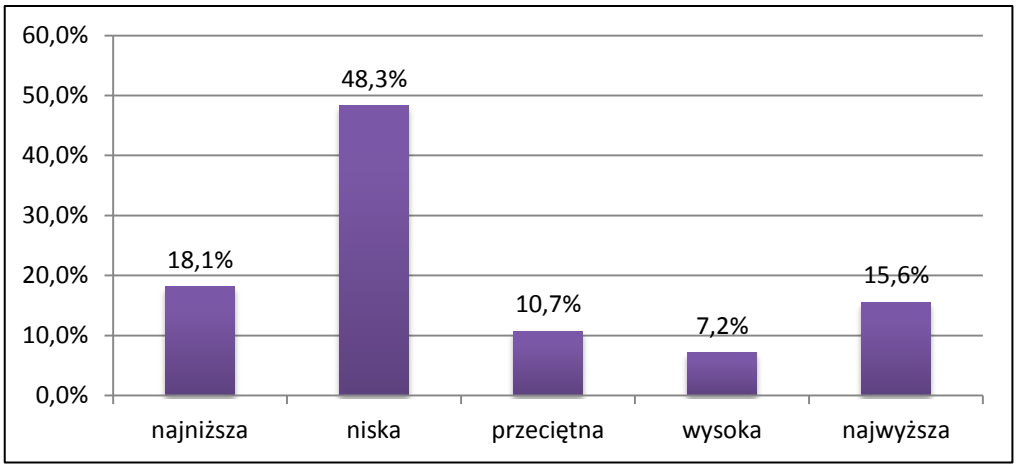

Źródło: Opracowanie własne.

Sytuacja także nie wyglądała optymistycznie, jeśli chodzi o atrakcyjność inwestycyjną badanych podregionów dotyczącą działalności zaawansowanej technologicznie. Zaledwie 0,2% analizowanych podregionów posiadała wysoki stopień rzeczonej atrakcyjności, a 15,6% osiągnęła jego najwyższą wartość.

Wykres 44 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zaawansowanej technologicznie w analizowanych podregionach.

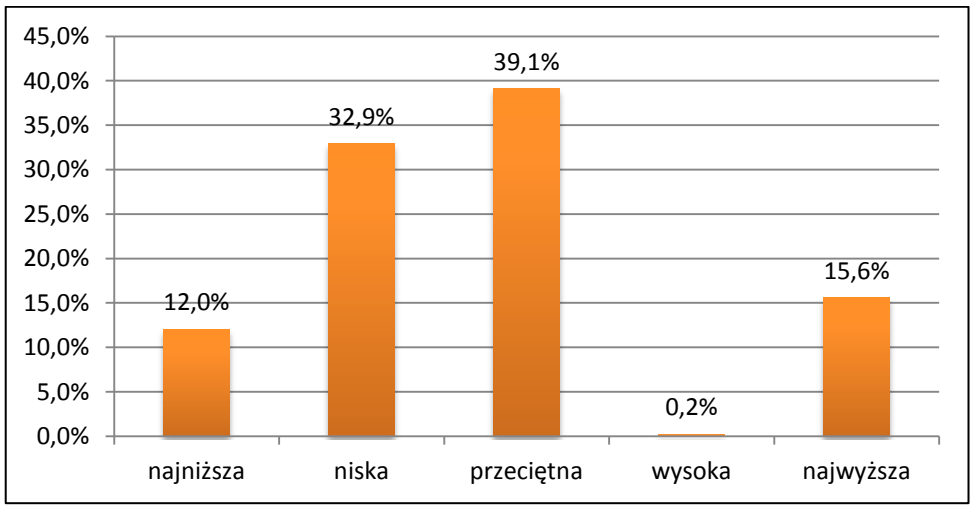

Źródło: Opracowanie własne.

Sprawdzono, czy poszczególne województwa różniły się między sobą poziomami trzech wymienionych powyżej typów atrakcyjności. W zakresie atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności gospodarczej najwyższe wskaźniki osiągnęło województwo łódzkie (wysoka-2,7%; najwyższa-24,4%). Na drugim miejscu uplasowała się Wielkopolska (1,0%; 19,9%). Województwo warmińsko – mazurskie uzyskało zdecydowanie najsłabsze wyniki. Żaden z badanych podregionów w jego granicach nie osiągnął chociaż przeciętnej atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności przemysłowej.

Tabela 101 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w analizowanych podregionach a województwo.

Województwo	Atrakcyjność inwestycyjna podregionu dla działalności przemysłowej (2010r.)				
	najniższa	niska	przeciętna	wysoka	najwyższa
łódzkie	0,0%	53,2%	19,7%	2,7%	24,4%
warmińsko - mazurskie	7,6%	92,4%	0,0%	0,0%	0,0%
wielkopolskie	53,0%	0,7%	25,5%	1,0%	19,9%

Źródło: Opracowanie własne.

Sytuacja wyglądała bardzo podobnie w przypadku atrakcyjności inwestycyjnej województw dla działalności usługowej. Podregiony z województwa łódzkiego wypadły najlepiej (27,1%). Zaraz za nimi znalazła się Wielkopolska (19,9%), natomiast Warmia i Mazury, tak jak w przypadku poprzedniej analizy, zajęły ostatnie miejsce, za wyjątkiem 16,2% podregionów, które osiągnęły wysoki poziom analizowanego wskaźnika.

Tabela 102 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w analizowanych podregionach a województwo.

Województwo	Atrakcyjność inwestycyjna podregionu dla działalności usługowej (2010r.)				
	najniższa	niska	przeciętna	wysoka	najwyższa
łódzkie	0,0%	53,5%	19,4%	0,0%	27,1%
warmińsko - mazurskie	1,3%	82,5%	0,0%	16,2%	0,0%
wielkopolskie	53,0%	8,9%	12,9%	5,3%	19,9%

Źródło: Opracowanie własne.

Wszystkie gminy z badanych podregionów, niezależnie od ich umiejscowienia w konkretnych województwach, wypadły słabo w kontekście atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności zaawansowanej technologicznie. W tym przypadku województwo warmińsko – mazurskie uzyskało najwyższe noty, aczkolwiek tylko na przeciętnym poziomie (92,4%).

Tabela 103 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zaawansowanej technologicznie w analizowanych podregionach a województwo.

Województwo	**Atrakcyjność inwestycyjna podregionu dla działalności zaawansowanej technologicznie (2010r.)**				
	najniższa	**niska**	**przeciętna**	**wysoka**	**najwyższa**
łódzkie	29,4%	24,1%	19,4%	0,0%	0,0%
warmińsko - mazurskie	6,9%	0,7%	92,4%	0,0%	0,0%
wielkopolskie	0,0%	74,2%	5,3%	0,7%	0,7%

Źródło: Opracowanie własne.

Ponadto, sprawdzono także, czy poszczególne rodzaje atrakcyjności inwestycyjnych różnią się w gminach wiejskich i wiejsko – miejskich. Nie dostrzeżono jednak znacznych różnic w uzyskanych wynikach.

Tabela 104 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności gospodarczej w analizowanych podregionach a rodzaj gminy.

Rodzaj gminy	**Atrakcyjność inwestycyjna podregionu dla działalności przemysłowej (2010r.)**				
	najniższa	**niska**	**przeciętna**	**wysoka**	**najwyższa**
wiejska	19,2%	50,6%	15,9%	1,6%	12,7%
wiejsko - miejska	22,0%	45,7%	13,6%	0,6%	18,1%

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 105 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności usługowej w analizowanych podregionach a rodzaj gminy.

Rodzaj gminy	Atrakcyjność inwestycyjna podregionu dla działalności usługowej (2010r.)				
	najniższa	niska	przeciętna	wysoka	najwyższa
wiejska	17,8%	48,5%	10,2%	9,3%	14,1%
wiejsko - miejska	18,7%	48,1%	11,6%	3,6%	18,1%

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 106 Atrakcyjność inwestycyjna dla działalności zaawansowanej technologicznie w analizowanych podregionach a rodzaj gminy.

Rodzaj gminy	Atrakcyjność inwestycyjna podregionu dla działalności zaawansowanej technologicznie (2010r.)				
	najniższa	niska	przeciętna	wysoka	najwyższa
wiejska	12,2%	34,9%	38,6%	0,2%	14,1%
wiejsko - miejska	11,9%	29,7%	40,1%	0,3%	18,1%

Źródło: Opracowanie własne.

Badani uczniowie i studenci zamieszkiwali obszary, które różniły się między sobą pod względem sytuacji społeczno – gospodarczej, mogącej potencjalnie oddziaływać na sposób życia młodzieży, w tym na jej wiedzę i doświadczenia w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności. Aby móc oszacować znaczenie specyfiki miejsca zamieszkania dla kształtowania postaw młodzieży w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności utworzono zmienną syntetyczną określającą w sposób liczbowy sytuację gminy z punktu widzenia możliwości jej rozwoju gospodarczego (od 0 do 5).

Powstała on w oparciu o, wybrane spośród zaprezentowanych powyżej, informacje o gminach, w których zamieszkują badani. W ramach zmiennej syntetycznej uwzględniono:

1. atrakcyjność inwestycyjną gmin w trzech obszarach: dla działalności przemysłowej, dla działalności usługowej oraz dla działalności zaawansowanej

technologicznie (przypisując wartość wskaźnika = 0 tym gminom, dla których atrakcyjność inwestycyjną we wszystkich obszarach określono jako co najwyżej „niską”[14], wartość = 3, tym gminom, których atrakcyjność inwestycyjna we wszystkich obszarach była oceniona jako co najmniej „wysoka”, zaś wartości = 1 lub 2, gminom, których atrakcyjność inwestycyjną w części obszarów oszacowano jako „średnią”, a w innych jako niską/najniższą (wartość 1) lub wysoką/najwyższą (wartość 2);

2. odległość od ośrodków miejskich o różnej wielkości i znaczeniu (gminom, charakterze peryferyjnym przypisano wartość = 0, gminom o charakterze centralnym wobec ośrodka miejskiego średniej wielkości, wartość = 1, zaś gminom o charakterze centralnym wobec dużego miasta wojewódzkiego (Łodzi, Poznania, Olsztyna) przypisano wartość = 2). Dla każdego z badanych zsumowano wartości przypisane obu zmiennym tworząc w ten sposób indeks charakteryzujący poziom potencjału zamieszkiwanej przez niego gminy w skali 0 – 5 punktów (im wyższa wartość wskaźnika tym wyższy potencjał rozwojowy gminy). W poniższej tabeli zaprezentowano rozkład utworzonej zmiennej w badanej próbie.

Tabela 107 Gminy według wskaźnika potencjału

Wartość wskaźnika potencjału	Liczba gmin o określonym potencjale	Odsetek gmin o określonym potencjale
0	237	25,5
1	368	39,6
2	88	9,5
3	70	7,5
4	79	8,5
5	62	6,7
Brak danych	26	2,8

Źródło: opracowanie własne

[14]Określenia używane w prezentowanych wcześniej analizach zamieszczonych w raporcie Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową: *.Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Nowicki N. (red.), ,Gdańsk 2010

Przeprowadzona analiza pokazała, że większość gmin, z których pochodzili badani charakteryzowała się niskim potencjałem rozwojowym ze względu na przyjęte wskaźniki. Co czwarta gmina uzyskała najniższą możliwą wartość indeksu, a tylko co piętnastej (niespełna 7% ogółu) przypisano wartość najwyższą (średnia wartość indeksu w badanej próbie wyniosła 1,53 punktu). Stosunkowo najwięcej gmin o najwyższym potencjale (wartość wskaźnika >3 punktów w skali 0-5) znajdowało się na terenie województwa wielkopolskiego (17,9% ogółu gmin z tego województwa), zaś najmniej na terenie województwa warmińsko – mazurskiego (13,2% ogółu). Dodatkowo, żadna z gmin zlokalizowanych w tym województwie nie uzyskała maksymalnej wartości omawianego wskaźnika. Z kolei największy odsetek jednostek terytorialnych charakteryzujących się najniższą wartością indeksu potencjału rozwojowego znalazł się wśród gmin województwa łódzkiego (32, 8% ogółu tej kategorii). Najmniej takich gmin odnotowano w województwie wielkopolskim (15,2% ogółu).

Rozkład danych dla wszystkich gmin podzielonych według województw zaprezentowano w tabeli nr. 108.

Tabela 108 Wartość wskaźnika dla gmin według województw

Województwo		**Wartość wskaźnika potencjału gminy**						Ogółem
		0,00	**1,00**	**2,00**	**3,00**	**4,00**	**5,00**	
łódzkie	Liczebność	98	88	29	37	1	46	299
	%	32,8	29,4	9,7	12,4	0,3	15,4	100,0
warmińsko - mazurskie	Liczebność	93	132	11	27	40	0	303
	%	30,7	43,6	3,6	8,9	13,2	0,0	100,0
wielkopolskie	Liczebność	46	148	48	6	38	16	302
	%	15,2	49,0	15,9	2,0	12,6	5,3	100,0
Ogółem	Liczebność	237	368	88	70	79	62	904
	%	26,2	40,7	9,7	7,7	8,7	6,9	100,0

Źródło: opracowanie własne

Najniższa średnia wartość wskaźnika charakteryzowała gminy województwa warmińsko – mazurskiego, gminy województwa wielkopolskiego oraz gminy województwa łódzkiego opisywała taka sama średnia wartość wskaźnika. Zauważyć jednak należy, że w tym ostatnim odnotowano zdecydowanie największe zróżnicowanie gmin ze względu na charakteryzujący je poziom potencjału rozwojowego (por. tabela nr 109).

Tabela 109 Średnia wskaźnika potencjału gmin według województw

Województwo	Średnia	Liczba gmin	Odchylenie standardowe
Łódzkie	1,64	299	1,73
warmińsko – mazurskie	1,30	303	1,34
Wielkopolskie	1,64	302	1,40
Ogółem	1,53	904	1,51

Źródło: opracowanie własne

Uzyskane wyniki potwierdzają zatem wcześniejsze ustalenia dotyczące odmiennej sytuacji społeczno – gospodarczej trzech, wybranych do badań województw (stosunkowo najlepszej sytuacji województwa wielkopolskiego, pośredniej województwa łódzkiego oraz relatywnie najgorszej województwa warmińsko – mazurskiego). Pokazuje jednak także, że w każdym z województw znajdują się obszary o bardzo zróżnicowanym potencjale rozwoju społeczno - gospodarczego.

Sytuacja społeczno – gospodarcza gmin, a poziom przedsiębiorczości zamieszkującej je młodzieży

W celu sprawdzenia, czy i w jakich obszarach sytuacja społeczno – gospodarcza gmin, w których mieszka badana młodzież wiąże się z poziomem przedsiębiorczości i innowacyjności tejże młodzieży, skorelowano syntetyczny wskaźnik wyrażający poziom potencjału społeczno - gospodarczego gminy z czterema zmiennymi składowymi postawy przedsiębiorczej (opisanymi w podrozdziale *Ocena postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności*): wskaźnikiem charakteryzującym przekonania na temat

przedsiębiorczości, wskaźnikiem poziomu aktywności edukacyjnej skierowanej na pozyskiwanie wiedzy na temat przedsiębiorczości i innowacyjności, wskaźnikiem opisującym przejawy przedsiębiorczości badanych w wymiarze społeczno-politycznym oraz wskaźnikiem obejmującym nastawienia i przejawy przedsiębiorczości badanych w wymiarze ekonomicznym.

Jak wykazała analiza, potencjał gminy, w której mieszkali badani, nie wpływał w sposób istotny statystycznie na poziom zmiennej wyrażającej ich przekonania i stosunek do przedsiębiorczości. Ankietowani charakteryzujący się najniższymi wartościami wskaźnika wiedzy i przekonań na temat przedsiębiorczości (tzn. definiujący jako przejawy przedsiębiorczości zachowania nielegalne, ale przynoszące korzyści, ceniący wyżej status quo, dobrą opinię otoczenia i brak wysiłku niż samorozwój, kreatywność, inicjowanie pozytywnych zmian oraz nie uznający przedsiębiorczości za cechę wartą docenienia u rówieśników) stanowili nieco ponad 21% badanych zarówno z obszarów o niskim potencjale, jak i z obszarów, gdzie potencjał ten był stosunkowo wysoki. Największy odsetek badanych o najwyższej wartości analizowanego wskaźnika znalazł się wśród badanych zamieszkujących gminy o średnim poziomie potencjału społeczno – gospodarczego (por. tabela nr.110).

Tabela 110 Potencjał gminy a stosunek do przedsiębiorczości

Wysokość potencjału gminy na tle ogółu badanych gmin	Wartość wskaźnika potencjału gminy	Wartość wskaźnika wyrażającego stosunek do przedsiębiorczości				Ogółem N=904
		0	1	2	3	
niski potencjał	0	21,1%	39,2%	31,2%	8,4%	100,0%
średni potencjał	1-2	18,6%	35,7%	34,4%	11,2%	100,0%
wysoki potencjał	3-5	21,8%	38,9%	34,6%	4,7%	100,0%
Ogółem		20,0%	37,4%	33,6%	9,0%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne.

Odmienny potencjał rozwojowy gmin nie różnicował także poziomu aktywności edukacyjnej badanych w sposób istotny statystycznie. Ankietowana młodzież w większości cechowała się niskim poziomem aktywności edukacyjnej niezależnie od potencjału miejsca zamieszkania. Większy odsetek badanych charakteryzujących się najniższym poziomem aktywności edukacyjnej znalazł się wśród badanych zamieszkujących gminy o niskim i przeciętnym dla badanej próby poziomie potencjału społeczno – gospodarczego (nieco ponad 18% badanych z tych zbiorowości) niż wśród badanych zamieszkujących w gminach o relatywnie wysokim poziomie tegoż potencjału (16% ogółu tej kategorii). Co jednak warte uwagi, największy odsetek młodzieży najbardziej aktywnie zdobywającej wiedzę na temat przedsiębiorczości i innowacyjności oraz uczestniczącej w zajęciach cechy te rozwijających odnotowano wśród badanych zamieszkujących gminy o najniższym potencjale (por. tabela nr.111).

Tabela 111 Potencjał gminy a poziom aktywności edukacyjnej

Wysokość potencjału gminy na tle ogółu badanych gmin	Wartość wskaźnika potencjału gminy	Wartość wskaźnika aktywności edukacyjnej				Ogółem N=904
		0	1	2	3	
niski potencjał	0	18,1%	42,6%	27,8%	11,4%	100,0%
średni potencjał	1-2	18,6%	42,1%	35,5%	3,7%	100,0%
wysoki potencjał	3-5	16,1%	38,4%	38,4%	7,1%	100,0%
Ogółem		17,9%	41,4%	34,2%	6,5%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne.

Poziom przedsiębiorczości badanych w wymiarze społeczno-politycznym także nie był zależny statystycznie od poziomu potencjału rozwojowego gminy, choć bardzo niski poziom tego typu wymiaru charakteryzował przede wszystkim uczniów i studentów z miejscowości położonych w gminach o przeciętnym i wysokim potencjale (kolejno: 41,4% i 41,7%).

Tabela 112 Potencjał gminy a przejawy przedsiębiorczości badanych w wymiarze społeczno-politycznym

Wysokość potencjału gminy na tle ogółu badanych gmin	Wartość wskaźnika potencjału gminy	Wartość wskaźnika aktywności społecznej				Ogółem N=904
		0	1	2	3	
niski potencjał	0	34,2%	42,2%	18,1%	5,5%	100,0%
średni potencjał	1-2	41,4%	34,6%	18,2%	5,7%	100,0%
wysoki potencjał	3-5	41,7%	34,6%	15,6%	8,1%	100,0%
Ogółem		39,6%	36,6%	17,6%	6,2%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne.

Potencjał gminy nie oddziaływał w sposób istotny statystycznie również na poziom przedsiębiorczości badanych w wymiarze ekonomicznym, choć podobnie jak w przypadku wymiaru związanego z aktywnością społeczno – polityczną, najniższe wartości wskaźnika (oznaczające brak doświadczeń w zakresie aktywności ekonomicznej, nastawienie na poszukiwanie pracy dobrze płatnej, stabilnej, nie wymagającej zbyt dużego wysiłku nie zaś pracy stawiającej wyzwania, wymagającej kreatywności i umożliwiającej rozwój zawodowy oraz brak gotowości do podjęcia jakichkolwiek działań dodatkowych w celu znalezienia pracy odpowiadającej sformułowanym wcześniej oczekiwaniom poza miejscem swojego zamieszkania) charakteryzowały większy odsetek młodzieży zamieszkującej gminy o przeciętnym i wysokim potencjale rozwojowym niż młodzieży z gmin o niskim potencjale (por. tabela nr. 113).

Tabela 113 Przejawy przedsiębiorczości badanych w wymiarze ekonomicznym a potencjał gminy.

Wysokość potencjału gminy na tle ogółu badanych gmin	Wartość wskaźnika potencjału gminy	Wartość wskaźnika wyrażającego nastawienia do aktywności ekonomicznej				Ogółem N=904
		0	1	2	3	
niski potencjał	0	4,6%	36,7%	48,5%	10,1%	100,0%
średni potencjał	1-2	7,5%	32,7%	49,1%	10,7%	100,0%
wysoki potencjał	3-5	7,6%	37,9%	42,7%	11,8%	100,0%
Ogółem		6,7%	35,0%	47,5%	10,8%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne.

Przeprowadzona analiza wykazała również, iż potencjał gmin nie miał istotnego statystycznie wpływu na poziom przedsiębiorczości badanych ujęty zbiorczo jako suma czterech przedstawionych wcześniej wymiarów. Większość ankietowanych, niezależnie od miejsca zamieszkania wykazywała się przeciętnym poziomem przedsiębiorczości. Nie mniej jednak zaobserwowano, że wśród młodzieży zamieszkującej gminy o niskim potencjale jest stosunkowo najmniej osób charakteryzujących się niskim poziomem przedsiębiorczości. Być może to właśnie trudne warunki stymulują młodzież do podejmowania działań na rzecz ich zmiany.

Wykres 45 Poziom przedsiębiorczości badanych a potencjał zamieszkiwanej gminy.

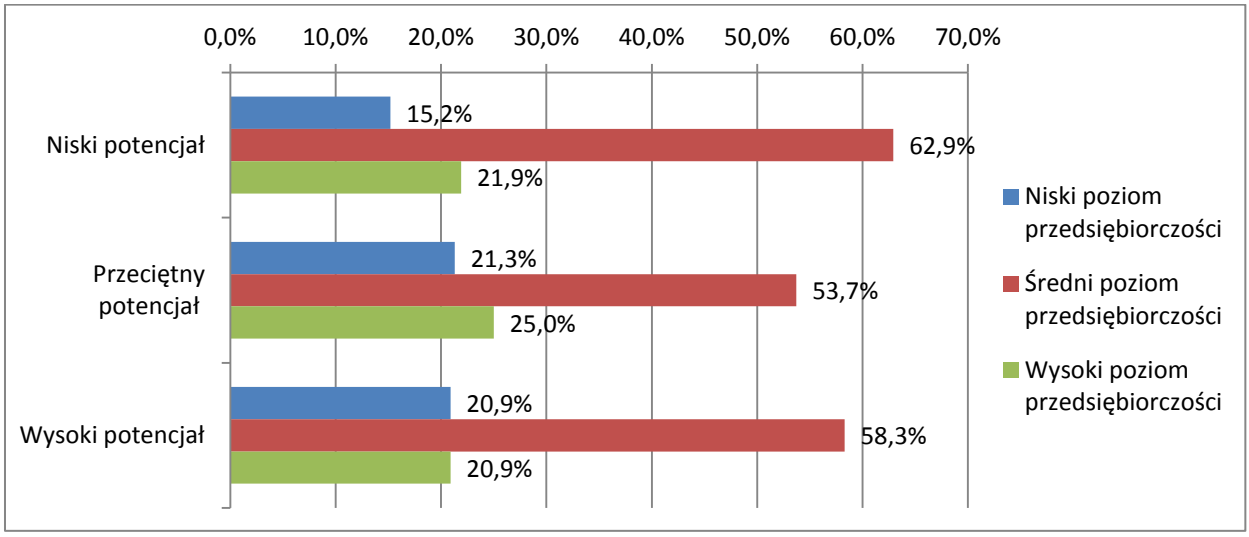

Źródło: opracowanie własne

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Jak wynika z powyższych analiz, brak jest jednoznacznego wpływu sytuacji społeczno-gospodarczej gmin na poziom przedsiębiorczości i innowacyjności badanej młodzieży. Można jednakże zadać pytanie, czy postawy przedsiębiorcze i innowacyjność młodzieży wiejskiej mogą zostać wykorzystane dla rozwoju społeczności lokalnej? Z pewnością młodzież wiejska posiada solidny potencjał w dziedzinie przedsiębiorczości, a nawet innowacyjności, aczkolwiek do tej pory nie został on odpowiednio odkryty i wykorzystany. Badania prowadzone przez K. Szafraniec (2011), czy też M. Kwiecińską-Zdrenkę (2004) pokazują, iż młodzież wiejska posiada „kompleks wiejskości", czy też odczuwa „stygmatyzację wiejskością". Osoby młode mieszkające na wsi częściej posiadają niższe od swoich rówieśników z miast aspiracje edukacyjne, bądź zawodowe, nawet jeśli nie osiągają od nich gorszych wyników w nauce. Sytuacja ta pokazuje, że młodzież z obszarów wiejskich jest w pewnym sensie zaniedbana i niedoinformowana w obszarze edukacji. Jak podkreśla K. Szafraniec, niższe aspiracje edukacyjne młodzieży wiejskiej znajdują odzwierciedlenie w ich aspiracjach życiowych. Rzadziej aspirują do wysokich statusów społecznych, osiągania wysokich dochodów, a z kolei częściej godzą się na bycie szeregowym pracownikiem, czy też akceptują skromniejszy standard życia. Częściej cechuje ich przywiązanie do tradycji, skromność, zwyczajność, oszczędność, ale i zaradność, spryt. Młodzież, która po realizacji planów edukacyjnych chce zamieszkać na wsi najczęściej pochodzi z rodzin o gorszym statusie społeczno-zawodowym. Część młodzieży wracająca na wieś to osoby słabiej wykształcone, których nie stać na rozpoczęcie życia w mieście.

Przedsiębiorczość pełni ważną rolę w rozwoju obszarów wiejskich. Młodzież, która stanowi ważny potencjał, może odegrać dużą rolę w tym procesie. Jednak, badania dotyczące tego zagadnienia nie napawają optymizmem. Młodzież wiejska posiada wprawdzie duży potencjał motywacyjny do osiągania życiowych celów, jest dość mobilna zawodowo, coraz częściej odnosi się pozytywnie do perspektywy pozostania na obszarach wiejskich, niemniej jednak, obecna sytuacja na wsi nie jest dla nich satysfakcjonująca. Jednostki ambitne, dobrze

wykształcone nie mogąc zaspokoić swoich aspiracji wolą budować kariery zawodowe w dużych miastach.

Ważnym aspektem działalności jednostki, również działań i zachowań przedsiębiorczych oraz innowacyjnych, jest samoocena. Poziom jej zależy m.in. od postrzeganej rzeczywistości społecznej. Podkreśla się, że im jednostka posiada wyższą samoocenę, tym jest bardziej przedsiębiorcza, co potwierdzają niniejsze badania.

W związku z tym, placówki edukacyjne, ale i władze samorządowe oraz organizacje pozarządowe powinny poświęcić więcej uwagi młodzieży wiejskiej, bardziej skupić się na ich potrzebach m. in. edukacyjnych, jak również zająć się podnoszeniem poziomu ich samooceny, zachęcić do uczestnictwa społeczno - politycznego.

Jak zaznaczono w niniejszym raporcie, niespełna jedna trzecia badanej młodzieży deklarowała swoją aktywność społeczną, z czego tylko 15% brała udział w działaniach na rzecz swojej miejscowości zamieszkania. W badaniach dotyczących kapitału społecznego lokalnych grup działania[15] uzyskano wyniki, które wskazywały na to, że młodzież z obszarów wiejskich stanowi bardzo niewielki odsetek członków LGD. Ponadto, zazwyczaj nie pełni ona ważnych funkcji w ich strukturach. Z pewnością większa otwartość władz lokalnych na działania młodzieży, zapewnienie im odpowiednich warunków do podejmowania aktywności społeczno - politycznych, zastosowanie szeregu zachęt i ułatwień w tej kwestii, pomogłyby w rozwijaniu potencjału młodych ludzi w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności. W konsekwencji młodzież częściej i chętniej angażowałaby się w inicjatywy na rzecz rozwoju lokalnego.

Wyniki badania potwierdzają wysokie aspiracje edukacyjne młodzieży wiejskiej. Udział badanych uczestniczących w pozaobowiązkowych zajęciach szkolnych rozwijających wiedzę, umiejętności i predyspozycje wynosił 2/3. Większe aspiracje do dalszej edukacji wyrażali licealiści, natomiast uczniowie ze szkół zawodowych (ZSZ i technikum) gotowi są zaprzestać edukacji czując się przygotowanymi do pracy zawodowej.

[15] E. Psyk – Piotrowska i in., *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 51-52

Ważnym atrybutem przedsiębiorczości i innowacyjności jest doświadczenie zawodowe badanych. Większość (3/4) ankietowanych wykonywała już pracę zawodową, najczęściej były to prace sezonowe (np. wakacyjne w kraju/za granicą). Blisko 45% młodzieży pomagała w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa domowego lub działalności gospodarczej. Te wyniki wskazują na ich duży potencjał w zakresie aktywności młodych z obszarów wiejskich.

Decyzja o pozostaniu, rozwijaniu się i samorealizacji na wsi zależy w głównej mierze od tego, jak miejscowość zamieszkania jest postrzegana przez młodzież. Jeśli warunki życia w danym środowisku oceniane są jako korzystne, ocena szans edukacyjnych i życiowych dokonywana przez młodych jest dużo bardziej optymistyczna (Domalewski 2006: 273). Dotychczasowe badania (Szafraniec 2011, Kwiecińska-Zdrenka 2004) pokazały, że młodzież postrzega wieś jako miejsce nieatrakcyjne. W niniejszych badaniach około 45% ankietowanych uważa, że ich miejscowość jest mniej atrakcyjna niż inne podobne. Na uwagę zasługuje słaba aktywność władz lokalnych i innych instytucji i organizacji w zakresie rozwijania cech, umiejętności i postaw przedsiębiorczych młodzieży. Według deklaracji ¼ z nich w gminach organizowane są tego typu działania. Lepiej na tym tle prezentuje się oferta przedmiotów w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności zawarta bądź w programie edukacyjnym, bądź w dodatkowych zajęciach prowadzonych przez szkołę. Zdecydowana większość badanych stwierdza, że uczestniczyła w obowiązkowych zajęciach z zakresu przedsiębiorczości, organizowanych na terenie szkoły, na ogół pozytywnie je oceniając. Nieco mniej osób (połowa badanych) deklarowało, że nie uczestniczyło w zajęciach szkolnych dotyczących problematyki innowacyjności, natomiast młodzież, która miała okazję w nich uczestniczyć, oceniała je wyżej niż przedmioty dotyczące przedsiębiorczości.

Reasumując, młodzież z obszarów wiejskich stanowi duży potencjał rozwojowy. Posiada aspiracje edukacyjne, również dość często uczestniczy w zajęciach rozwijających umiejętności i wiedzę. Znacząca część ankietowanych brała udział w działalności społecznej, lecz tylko niewielki odsetek w działaniach na rzecz swojej gminy, większość osób wykonywała dotychczas pracę zawodową. Należy zwrócić uwagę na wysoki odsetek

ankietowanych planujących po zakończonej edukacji wyjazd ze wsi do miasta lub za granicę. Jednym z powodów decyzji o opuszczeniu rodzinnej miejscowości mogły być niedogodności dostrzegane przez badanych w swoim najbliższym otoczeniu.

Zwraca się uwagę na to, że kształtowanie wśród młodych na obszarach wiejskich postaw przedsiębiorczych, które są jedną z ważnych determinant rozwoju społeczno-gospodarczego wsi, wymaga szczególnej uwagi i działań systemowych. Powyższe wyniki z badań mogą przyczynić się do opracowania strategii rozwoju przedsiębiorczości osób młodych z obszarów wiejskich.

STRESZCZENIE

Badania przeprowadzone w ramach projektu „Uwarunkowania i mechanizmy zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich – identyfikacja i ocena postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności oraz możliwości ich wykorzystania dla rozwoju lokalnego", jako część projektu flagowego „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich", nawiązują do problematyki podejmowanej na spotkaniach seminaryjnych i planowanych badaniach w jego ramach przez badaczy z Uniwersytetu Nauk Stosowanych Mikkeli z Finlandii i Szwedzkiego Uniwersytetu Rolniczego w Uppsala.

Założenia metodologiczne badań **postaw młodzieży wiejskiej w Polsce w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności** nawiązują do dotychczasowego dorobku teoretycznego i empirycznego w tym obszarze.

„Przedsiębiorczość" jest kategorią interdyscyplinarną, występującą i opisywaną w naukach ekonomicznych, psychologicznych i społecznych, co czyni ją pojęciem wieloznacznym i wieloaspektowym. W literaturze przedmiotu występują dwa zasadnicze ujęcia definicyjne przedsiębiorczości: czynnościowe i atrybutowe (Grzegorzewska-Mishka 2010: 17-18).

Ujęcie czynnościowe pojawiło się w naukach ekonomicznych na określenie procesu zakładania działalności gospodarczej. Według Bieniuka przedsiębiorczość jest procesem, przejawia się w dążeniu do poszukiwania, zidentyfikowania i wykorzystania swoich szans oraz okazji dla wprowadzenia innowacji w celu zaistnienia na rynku (2007: 224). Proces ten nie byłby możliwy bez posiadania pewnej przedsiębiorczej osobowości. Drugie, atrybutywne podejście, wyróżniane w literaturze przedmiotu, traktuje przedsiębiorczość jako zbiór specyficznych cech osobowościowych, które predestynują jednostkę do działań przedsiębiorczych (Zielińska 2006: 201), „zdolność osoby do wcielania pomysłów w czyn. Obejmuje ona twórczość, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i kierowania nimi dla osiągnięcia zamierzonych celów" (Kompetencje kluczowe….). **Innowacyjność**, zaś definiowana jest jako zespół cech jednostek

pobudzających do działań twórczych, umożliwiających tworzenie i realizowanie nowych pomysłów (Kożusznik 2010:17).

Dokonując przeglądu literatury przedmiotu wykorzystano w badaniach koncepcję **postawy** Stefana Nowaka, który wymienia trzy jej komponenty: komponent poznawczy, komponent emocjonalno-oceniający i komponent behawioralny. Czynnikiem konstytuującym postawę jest komponent emocjonalno-oceniający. To właśnie emocje i oceny nadają postawie określony kierunek (pozytywne/negatywne myśli) i intensywność (siła emocji). Komponent poznawczy zawiera przekonania i wiedzę o danym obiekcie. Ocenie zostaje poddana rozległość wiedzy i jej prawdziwość. Komponent behawioralny jest określany jako zespół dyspozycji do zachowania się w określony sposób wobec obiektu (Marody 1976:16-22).

W kontekście powyższych założeń definicyjnych **osoba wykazująca się postawą przedsiębiorczą (w tym innowacyjnością)**, wie, czym charakteryzują się osoby przedsiębiorcze i innowacyjne, potrafi podać przykłady różnych przejawów przedsiębiorczości i innowacyjności w swoim otoczeniu, wymienić czynniki stymulujące i bariery warunkujące ich rozwój. Ponadto taka osoba wykazuje się specyficznymi cechami: jest twórcza, kreatywna, otwarta na zmiany, lubi podejmować ryzyko i pracować na własny rachunek, potrafi planować swoje działania i konsekwentnie realizować założone cele, wykazuje się pozytywnym stosunkiem do przyszłości. Posiada również wysokie aspiracje edukacyjne. W obszarze komponentu behawioralnego jej postawy życiowej widoczne jest podejmowanie różnych kreatywnych działań i aktywności na polu społeczno - politycznym i gospodarczym. Co więcej, dąży ona do rozwoju i poszerzenia swojego kapitału ludzkiego poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju kursach, szkoleniach, warsztatach. Swoje miejsce zamieszkania/pochodzenia (tutaj wieś) postrzega pozytywnie, dostrzegając zawarty w nim potencjał rozwojowy (m.in. związany z zasobami lokalnymi).

Podejście atrybutywne wykorzystano w badaniach postaw przedsiębiorczych i innowacyjnych młodzieży uczącej się w szkołach ponadgimnazjalnych (liceum, techników, zasadnicza szkoła zawodowa) lub na uczelni wyższej, w wieku 16-25 lat, mieszkającej na stałe na obszarach wiejskich, trzech wybranych województw Polski: łódzkiego, wielkopolskiego i mazursko-warmińskiego, zróżnicowanych pod względem sytuacji

społeczno – ekonomicznej. Zastosowano ankietę audytoryjną (wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych) oraz rozdawaną (wśród studentów).

Głównymi celami zrealizowanego badania było zdobycie informacji umożliwiających 1.zidentyfikowanie różnych wymiarów postaw młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności i 2.dokonanie oceny ich poziomu, a także dokonanie oceny możliwości wykorzystania tych postaw dla rozwoju lokalnego.

Aby zrealizować cele ogólne, każdy z nich przełożono na szereg celów szczegółowych, którym z kolei przyporządkowano określone pytania badawcze doprecyzowujące zakres poszukiwanych informacji. Zamieszczona poniżej tabela nr 1 prezentuje powiązanie celów głównych z poszczególnymi celami szczegółowymi i pytaniami badawczymi.

Ustalono dwa cele ogólne, i dla każdego z nich po trzy cele szczegółowe:

1. **Identyfikacja i ocena postaw i zachowań młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności**
   - Ocena zakresu wiedzy badanej młodzieży wiejskiej na temat przedsiębiorczości i innowacyjności
   - Analiza i opis stosunku badanej młodzieży do działań innowacyjnych i przedsiębiorczych
   - Opis zachowań badanej młodzieży w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności
2. **Ocena możliwości wykorzystania postaw i zachowań młodzieży wiejskiej w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności dla rozwoju lokalnego (zrównoważonego)**
   - Analiza sytuacji społeczno – demograficznej badanych
   - Analiza sposobu postrzegania przez młodzież wiejską potencjału rozwojowego wsi, w tym związanego z zasobami lokalnymi
   - Analiza sytuacji społeczno – gospodarczej gmin, w których zamieszkuje badana młodzież

Uzyskano ankiety od 930 osób w wieku od 16 do 25 lat. Z województwa łódzkiego (313 osób - 209 uczniów, 104 studentów), warmińsko – mazurskiego (308 osób - 204 uczniów, 104 studentów) oraz wielkopolskiego (309 osób-209; 100), przy zakładanej próbie po 180 uczniów w każdym z województw oraz po 100 studentów. W próbie znalazło się 622 uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz 308 studentów. W grupie badanych uczniów było 328 kobiet i 290 mężczyzn, zaś w grupie studentów 228 kobiet i 79 mężczyzn.

Na poziom wiedzy młodzieży zamieszkującej obszary wiejskie dotyczącej przedsiębiorczości i innowacyjności składał się sposób rozumienia obu pojęć, identyfikowanie cech osoby przedsiębiorczej/innowacyjnej oraz przejawów przedsiębiorczości i innowacyjności w swoim otoczeniu (społeczności lokalnej), a także identyfikowanie czynników sprzyjających i barier rozwoju postaw przedsiębiorczych/innowacyjnych.

Na podstawie wymienianych przez młodych cech przedsiębiorczych utworzono 10 typów: innowacyjność i twórczość, orientacja na sukces, umiejętności samoorganizacji do pracy, działań, umiejętność rozwiązywania problemów, umiejętności interpersonalne, skłonność do ryzyka, przymioty intelektualne, gospodarność, pozytywne cechy osobowościowe, aktywność. W trzech pierwszych typach mieściło się najwięcej cech wymienianych, w dalszej kolejności kobiety podkreślały praktyczny wymiar osobowości przedsiębiorczych (rozwiązywanie problemów), a mężczyźni intelektualny. Jak wynika z danych pomimo różnic, nie ma jednoznacznej prawidłowości określającej współzależność pomiędzy kategorią, w której mieści się wskazywana przez badanych cecha przedsiębiorczości a płcią, etapem edukacji czy typem szkoły lub województwa.

Do cech wskazujących na innowacyjność wymieniano 1. kreatywność i spostrzegawczość, 2. otwartość na zmiany, 3. gotowość do podejmowania ryzyka, 4. pewność siebie, 5. gotowość do podejmowania wyzwań, 6. konsekwencja w działaniu, 7. adaptacyjność, 8. elokwencja, 9. komunikatywność, 10. nowoczesność, 11. zorganizowanie i rzetelność w działaniu, 12. przywództwo, 13. inne. Wszyscy studenci oraz około 90% uczniów szkół ponadgimnazjalnych było przekonanych, iż cechami osób innowacyjnych są kreatywność i spostrzegawczość. Stosunkowo więcej studentów (około połowy tej zbiorowości) niż

uczniów (1/5 z nich) była zdania, iż taką cechą jest otwartość na zmiany. Kobiety częściej niż mężczyźni do cech osoby innowacyjnej zaliczały kreatywność i spostrzegawczość, jak również otwartość na zmiany.

Zdecydowana większość badanych nie uznaje za przejawy przedsiębiorczości nagannych zachowań jak, ściąganie na klasówkach, kupowanie prac zaliczeniowych tak, by uzyskać lepszą ocenę, nielegalne ściąganie różnych materiałów z Internetu, sprzedawanie nielegalnych towarów, usług ,oszukiwanie klientów mające na celu sprzedanie im czegoś. Blisko połowa za taki przejaw uznawała: korzystanie z luk prawa, by ominąć przepisy i więcej zarobić. Blisko 58% ankietowanych twierdziło, że w ich najbliższym otoczeniu są osoby przedsiębiorcze.

Jak wynika z analiz ¾ badanych stwierdziło, że w ich miejscu zamieszkania nie są organizowane działania pozwalające rozwijać ich postawy przedsiębiorcze. Nie stawia to w dobrym świetle władzy lokalnej i instytucji, które nie zwracają uwagi na konieczność kształtowania i pogłębiania kompetencji kluczowych, szczególnie młodych ludzi. Pozostali badani (1/4) wskazywali że najczęściej w ich środowisku zamieszkania organizowane są szkolenia i programy edukacyjne przez władze lokalne (zwłaszcza w województwie łódzkim), lub inne organizacje (najwięcej w Wielkopolsce), ewentualnie realizowane są różne inicjatywy na rzecz społeczności lokalnej z udziałem młodzieży (na co wskazują najczęściej badani z województwa warmińsko-mazurskiego). Tę ostatnią formę działań częściej wymieniają badani z gmin wiejskich niż obszarów miejsko-wiejskich, co nie dziwi bowiem tradycyjnie na obszarach wiejskich częściej niż w zurbanizowanych podejmowane były inicjatywy (czyny społeczne) na rzecz wyrównywania deficytów w tych środowiskach.

Dużą rolę w procesie kształtowania postaw przedsiębiorczych młodzieży może odgrywać szkoła pod warunkiem, że będzie miała przygotowany odpowiedni program nauczania. Blisko 80% uczniów i studentów uczestniczyło w obowiązkowych (78,7%), a 11,3% badanych brało udział w uzupełniających zajęciach (w szkołach ponadgimnazjalnych) i zajęciach do wyboru (na uczelniach wyższych). Z oferty pozalekcyjnej skorzystało 8,6% uczniów. Niemalże 3% uczestniczyło w innych zajęciach dotyczących przedsiębiorczości (2,7%) podczas gdy co 6. badany nie brał w nich udziału. Większość uczniów i studentów przyznała, iż na zajęciach

omawiano interesujące ich zagadnienia, w sposób przystępny, łatwy do zrozumienia i w sposób atrakcyjny. Ze stwierdzeniem, iż na zajęciach przekazywane informacje były przydatne w życiu codziennym, częściej zgadzali się uczniowie szkół ponadgimnazjalnych niż studenci (suma odpowiedzi raczej tak i zdecydowanie tak: uczniowie 87,0%; studenci 75,1%). Prawie połowa uczniów szkół ponadgimnazjalnych (48,8%) i nieco więcej niż połowa studentów (51,6%) zadeklarowała, że w czasie zajęć szkolnych, kursów akademickich nie spotkała się z problematyką innowacyjności. Generalnie badani dość wysoko ocenili wpływ edukacji formalnej (etap, na którym aktualnie ją kontynuują) na różnego typu umiejętności związane z postawą przedsiębiorczą i wspomagające jej kształtowanie i wykorzystywanie w codziennym życiu.

Zdaniem ponad połowy badanych szkoła w dużym stopniu wspiera rozwój umiejętności pracy zespołowej, kreatywnego myślenia, organizacji pracy, i samokształcenia.

Młodzież najbardziej odczuwała brak zajęć, które rozwijałyby umiejętności przewodzenia w grupie (23,2% studentów, 18,7% uczniów techników do ok 13% uczniów w liceach) i umiejętności autoprezentacji (od 15,4% młodzieży uczęszczającej do zasadniczych szkół zawodowych, poprzez 14,1% studentów uczelni wyższych, do 11,6% uczniów liceum). Może to wynikać ze zbyt małej ilości zajęć (w szkole i na uczelni), które nastawione byłyby na współpracę w grupie. większość badanych wyżej ceniła sobie wartości przedsiębiorcze opowiadając się za możliwością realizacji marzeń, dążeniem do celu, pracowitością, wysiłkiem; otwartością na zmiany, które czynią świat lepszym, gotowością za podejmowaniem wyzwań, skłonnością do ryzyka i nowych, radykalnych rozwiązań; aktywnością, dążeniem do samorozwoju.

Wyniki wskazują, że młodzież najbardziej akceptuje oprócz cech kreatywności, innowacyjności i aktywności, również pozytywne nastawienie do rówieśników, umiejętność współpracy z nimi oraz chęć pomocy im w trudnych sytuacjach. Narzuca się przypuszczenie, że młodzież mniej ceni ambitnych, z pasją ale indywidualistów niż takich, którzy są komunikatywni, wchodzą w interakcję z innymi, z których to kontaktów można jeszcze uzyskać korzyści (wyręczenie lub wsparcie w sytuacji kiedy trzeba się wykazać).

Trywializując nieco, akceptują przedsiębiorczych jeśli mogą zyskać osobiste profity z tytułu kontaktów z takimi osobami.

Zbadano również samoocenę uczniów i studentów w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności. Obliczono wskaźnik samooceny. Okazało się, najwięcej jest osób ze średnią samoocenią, ale prawie tyle samo jest z niską i bardzo niską (łącznie) oraz wysoką i bardzo wysoką.

Partycypacja młodzieży w różnego rodzaju działaniach społecznych jest niezwykle ważnym elementem ich rozwoju. Pozwala na kształtowanie postaw obywatelskich, uczy odpowiedzialności. Ponadto, młodzi ludzie uczestnicząc w akcjach społecznych, czy angażując się w różne formy działalności społecznej, zdobywają doświadczenie, w jaki sposób budować pozytywne relacje ze społecznością lokalną. Jak wynika z badań w ciągu ostatniego roku angażowało się w działalność społeczną nieco ponad 30% badanych. Studenci brali udział w działalności społecznej nieznacznie rzadziej (28,3%), niż uczniowie (32,1%). Najczęstsze formy działalności społecznej to organizacja imprez szkolnych/ praca w kołach naukowych (30,6%), zajmowanie się akcjami charytatywnymi (30,0%). Około co 4. badany udzielał się w samorządzie szkolnym/ studenckim, tyleż samo zajmowało się wolontariatem w ramach szkoły czy uczelni (25,6%). W wolontariacie pozaszkolnym/ poza uczelnią uczestniczyło prawie 40%. W organizacji pozarządowej udzielało się 16,7% badanych, a pracą w organizacji kościelnej zajmowało się 13,2%. Niewielu z nich (2,1%) działało w partii politycznej ale frekwencja wyborcza na tle ogólnopolskiej i mieszkańców obszarów wiejskich jest względnie dobra. Ważną informacją jest, że jakaś część uczniów swoją aktywność przejawia już w szkolnych strukturach organizacyjnych i podejmowanych działaniach. Niewielki natomiast odsetek badanej młodzieży włączył się w działania na rzecz swojej społeczności lokalnej (15,4% deklarujących aktywność społeczną) a aktywny udział mieszkańców gminy w istotnych dla niej sprawach, stanowi bardzo ważny element budowania społeczeństwa obywatelskiego.

Pewnym atrybutem przedsiębiorczości i innowacyjności młodych jest ich dotychczasowa ścieżka edukacyjna i jej jakość oraz planowanie przyszłości, włącznie z planami dotyczącymi przyszłego wykonywanego zawodu i miejsca pracy. Większość ankietowych (76,1%)

stwierdziła, że wykonywała już pracę zawodową. Najczęściej (67,5%) były to prace sezonowe (np. wakacyjne w kraju/za granicą). Blisko połowa z nich odbywała również staż zawodowy, lub praktyki (41,5%). Pracę na niepełny etat, dorywczą wykonywał co 3. co 4 osoba pomagała w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa domowego, a co 5. pomagała przy prowadzeniu rodzinnej działalności gospodarczej. Własną działalność gospodarczą prowadziło 4,9% ankietowanych (wyższy odsetek uczniów niż studentów), co biorąc pod uwagę niewielkie doświadczenie i młody wiek badanych, oraz fakt, że uczęszczają do szkół, jest imponujące.

Coraz większą popularność zyskuje koncepcja lifelong learning, czyli koncepcja kształcenia ustawicznego – uczenia się przez całe życie (Błędowski, Nowakowska 2010: 24). W zajęciach dodatkowych podnoszących kwalifikacje i umiejętności bierze udział 63,5%ankietowanych.

Najwięcej osób (ponad 45%) brało aktywny udział w dodatkowych zajęciach w celu przygotowania się do zajęć szkolnych, egzaminów, sprawdzianów, oraz rozwijających zainteresowania przedmiotowe (także artystyczne, sportowe). 36,4% osób rozwijało swoje umiejętności praktyczne przydatne w codziennym życiu (np. kurs prawa jazdy, kurs komputerowy itp.). Co 4. osoba podnosiła kompetencje w zakresie języków obcych, ponad 21,2% rozwijało swoje umiejętności społeczne (komunikacyjne, organizacyjne, pracę zespołową itp.).

Większość uczniów (62,7%) po zakończeniu szkoły ponadgimnazjalnej planowała dalszą edukację. Wśród licealistów odsetek był najwyższy (94,2%) a wśród uczniów zasadniczej szkoły zawodowej najniższy ponad połowa deklarowała, że nie zamierza się uczyć (53,4%). Po zakończonej edukacji blisko 53% badanych deklarowało pracę na etacie w jakiejś firmie, 13,5% zamierzało wyjechać zagranicę na stałe lub na dłuższy czas, a 12,0%, że będzie pracować w gospodarstwie rolnym, 8,4% planowało założyć własną firmę.

Młodzież zapytana o cechy przyszłej pracy zawodowej wskazywała najczęściej, że praca powinna być stabilna (blisko 67%) i zapewniać wysokie dochody (ponad 64%). Po około 29% chciałaby aby praca była w wyuczonym zawodzie, zgodnie z wykształceniem, oraz zgodna z zainteresowaniami i blisko ¼ aby dawała możliwość awansu i rozwoju

zawodowego. Blisko 90% badanych nie brała pod uwagę aby praca wymagała niezależności, podejmowania samodzielnych decyzji oraz blisko 86% aby praca była elastyczna i dawała możliwość decyzji o godzinach pracy.

Dla określenia poziomu postaw przedsiębiorczych młodzieży skonstruowano cztery jej wymiary (syntetyczne zmienne) 1. aktywność edukacyjną skierowaną na zdobycie wiedzy na temat przedsiębiorczości i innowacyjności oraz rozwój predyspozycji badanych; 2. wiedzę i przekonania na temat przedsiębiorczości (stosunek do niej) 3. aktywność w wymiarze społeczno – politycznym (współdecydowanie o sprawach najbliższego otoczenia) oraz 4. nastawienie do podejmowania aktywności w wymiarze ekonomicznym i działania w tym obszarze. Do indeksu każdego analizowanego wymiaru, spośród przejawów postawy przedsiębiorczej (przedstawionych wcześniej w raporcie w formie opisowej) wybrano trzy zmienne. Każdą z nich sprowadzono do postaci dwuwartościowej (gdzie wartość „1" oznaczała wystąpienie danego zachowania, opinii lub cechy, zaś wartość = 0 jej brak). Następnie wszystkie zmienne zsumowano w poszczególnych wymiarach i docelowo w ramach jednej zbiorczej zmiennej, uzyskując w każdym wymiarze liczbowe charakterystyki badanych wyrażone na skalach czteropunktowych (od 0 do 3 punktów) oraz ogólną charakterystykę „poziomu przedsiębiorczości" wyrażoną na skali trzynastopunktowej (od 0 do 12 punktów). Największa grupa badanych (57%) uzyskała wartości oscylujące wokół średniej arytmetycznej wynoszącej dla ogółu badanych 5,13 punktu. Związek między wymiarami poziomu przedsiębiorczości odnotowany w poszczególnych wymiarach jest słaby, co może oznaczać, że wiedza i przekonania na temat przedsiębiorczości tylko w niewielkim stopniu przekładają się na konkretne działania. Istotne statystycznie, choć słabe związki odnotowano między wiedzą na temat przedsiębiorczości i innowacyjności, a obszarem aktywności społecznej (Tau b Kendalla = 0,147, $p < 0,01$) oraz między wymiarem aktywności społecznej a wymiarem charakteryzującym aktywność ekonomiczną i nastawienie do jej podejmowania (Tau b Kendalla = 0,087, $p < 0,01$).

Przeprowadzone analizy poziomu przedsiębiorczości (w tym innowacyjności) badanej młodzieży wskazują na niewielki wpływ na ten poziom czynników związanych z ich charakterystykami demograficznymi. Stwierdzono wprawdzie istotne statystycznie zależności

między aktywnością edukacyjną w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności a wiekiem, płcią i etapem edukacji, zależności między stosunkiem do przedsiębiorczości a płcią, etapem edukacji i typem szkoły, zależność między aktywnością społeczną a typem szkoły oraz między aktywnością ekonomiczną a wiekiem badanych, ale wszystkie wymienione związki są bardzo słabe i nie przekładają się na zróżnicowanie poziomu przedsiębiorczości wyrażonego wskaźnikiem syntetycznym. Na tę ostatnią zmienną (poziom przedsiębiorczości), w sposób istotny statystycznie, wpływa jedynie typ szkoły.

Analizując rozkład samooceny młodzieży badanej, w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności trudno stwierdzić jednoznaczny wpływ na tę samoocenę czynników związanych z sytuacją zawodową, wykształceniem czy sytuacją materialną ich rodziców. Pobodnie, nie różnicuje ich deklaracji składających się na samoocenę jednoznacznie płeć, typ szkoły czy studiów, województwo w którym mieszkają. Młodzież generalnie jest zróżnicowana w swoich samoocenach z zakresu przedsiębiorczości ale wiąże się ono raczej z pewnymi posiadanymi predyspozycjami socjopsychologicznymi oraz jednostkowym kształtowaniem swojej drogi życiowej, w czym niektórym może pomóc wsparcie rodzinne lub sposób i poziom nauczania w szkole, czy uwarunkowania środowiska zamieszkania. Przypuszczalnie, zróżnicowanie środowiskowe, szkolne i rodzinne wpływa również na wymiar jednostkowej samoświadomości młodego człowieka.

W zasadzie nie odnotowano zależności istotnych statystycznie między sytuacją rodzinną badanych (wykształceniem i sytuacją zawodową badanych oraz ich sytuacją materialną) a ich poziomem przedsiębiorczości (ani jego zmiennymi składowymi – wyróżnionymi wymiarami postawy przedsiębiorczej związanymi z wiedzą, przekonaniami i zachowaniami młodzieży). Jedyne zależności istotne statystycznie (choć słabe) pojawiły się między wykształceniem rodziców a aktywnością społeczno – polityczną młodzieży.

Większość badanej młodzieży interesowała się sprawami swojej społeczności lokalnej w stopniu umiarkowanym, ale wielu z nich była zdania, że ich miejscowość jest tak samo atrakcyjna jak inne miejscowości tego typu. Badani w pierwszej kolejności zwracali uwagę na walory przyrodnicze i turystyczne rodzinnej miejscowości, wskazując jednak, że jej wadą są małe, dalsze szanse rozwojowe i brak jest możliwości edukacyjnych. Wieś jest atrakcyjna

dla wypoczynku i turystyki mniej ma atutów dających możliwość samorozwoju, kariery zawodowej, życiowego sukcesu. Toteż znaczna część młodzieży wiejskiej wiąże swoją przyszłość z pracą w mieście, do której ewentualnie dojeżdżałaby ze wsi gdzie planuje zamieszkać. Młodzież lepiej wykształcona – licealiści, planujący dalszą edukację na studiach i studenci, planują raczej zamieszkać i pracować po zakończonej edukacji w mieście.

Badani uczniowie i studenci zamieszkiwali obszary, które różniły się między sobą pod względem sytuacji społeczno – gospodarczej, mogącej potencjalnie oddziaływać na sposób życia młodzieży, w tym na jej wiedzę i doświadczenia w obszarze przedsiębiorczości i innowacyjności. Aby móc oszacować znaczenie specyfiki miejsca zamieszkania dla kształtowania postaw młodzieży w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności utworzono zmienną syntetyczną określającą w sposób liczbowy sytuację gminy z punktu widzenia możliwości jej rozwoju gospodarczego (od 0 do 5).

W ramach zmiennej syntetycznej uwzględniono:

1. atrakcyjność inwestycyjną gmin w trzech obszarach: dla działalności przemysłowej, dla działalności usługowej oraz dla działalności zaawansowanej technologicznie (przypisując wartość wskaźnika 0-3)

2. odległość od ośrodków miejskich o różnej wielkości i znaczeniu (gminom, charakterze peryferyjnym przypisano wartość = 0, gminom o charakterze centralnym wobec ośrodka miejskiego średniej wielkości, wartość = 1, zaś gminom o charakterze centralnym wobec dużego miasta wojewódzkiego (Łodzi, Poznania, Olsztyna) przypisano wartość = 2). Dla każdego z badanych zsumowano wartości przypisane obu zmiennym tworząc w ten sposób indeks charakteryzujący poziom potencjału zamieszkiwanej przez niego gminy w skali 0 – 5 punktów (im wyższa wartość wskaźnika tym wyższy potencjał rozwojowy). Wyniki wskazały, że w każdym z województw znajdują się obszary o bardzo zróżnicowanym potencjale rozwoju społeczno - gospodarczego. Skorelowano syntetyczny wskaźnik wyrażający poziom potencjału społeczno - gospodarczego gminy z czterema zmiennymi składowymi postawy przedsiębiorczej. Wykazano, że potencjał gminy, w której mieszkali badani, nie wpływał w sposób istotny statystycznie na poziom zmiennej wyrażającej ich przekonania i stosunek do przedsiębiorczości. Największy odsetek badanych o najwyższej

wartości analizowanego wskaźnika znalazł się wśród badanych zamieszkujących gminy o średnim poziomie potencjału społeczno – gospodarczego. Charakteryzujący się najniższymi wartościami wskaźnika wiedzy i przekonań na temat przedsiębiorczości stanowili nieco ponad 21% badanych zarówno z obszarów o niskim potencjale, jak i z obszarów, gdzie potencjał ten był stosunkowo wysoki. Przeprowadzona analiza wykazała również, iż potencjał gmin nie miał istotnego statystycznie wpływu na poziom przedsiębiorczości badanych ujęty zbiorczo jako suma czterech przedstawionych wcześniej wymiarów. Większość ankietowanych, niezależnie od miejsca zamieszkania wykazywała się przeciętnym poziomem przedsiębiorczości. Nie mniej jednak zaobserwowano, że wśród młodzieży zamieszkującej gminy o niskim potencjale jest stosunkowo najmniej osób charakteryzujących się niskim poziomem przedsiębiorczości. Być może to właśnie trudne warunki stymulują młodzież do podejmowania działań na rzecz ich zmiany.

Przedsiębiorczość pełni ważną rolę w rozwoju obszarów wiejskich. Młodzież, która stanowi ważny potencjał, może odegrać dużą rolę w tym procesie. Jednak, badania dotyczące tego zagadnienia nie napawają optymizmem. Młodzież wiejska posiada wprawdzie duży potencjał motywacyjny do osiągania życiowych celów, jest dość mobilna zawodowo, coraz częściej odnosi się pozytywnie do perspektywy pozostania na obszarach wiejskich, niemniej jednak, obecna sytuacja na wsi nie jest dla nich satysfakcjonująca. Jednostki ambitne, dobrze wykształcone nie mogąc zaspokoić swoich aspiracji wolą budować kariery zawodowe w dużych miastach.

Ważnym aspektem działalności jednostki, również działań i zachowań przedsiębiorczych oraz innowacyjnych, jest samoocena. Poziom jej zależy m.in. od postrzeganej rzeczywistości społecznej. Podkreśla się, że im jednostka posiada wyższą samoocenę, tym jest bardziej przedsiębiorcza, co potwierdzają niniejsze badania.

W związku z tym, placówki edukacyjne, ale i władze samorządowe oraz organizacje pozarządowe powinny poświęcić więcej uwagi młodzieży wiejskiej, bardziej skupić się na ich potrzebach m. in. edukacyjnych, jak również zająć się podnoszeniem poziomu ich samooceny, zachęcić do uczestnictwa społeczno - politycznego.

Jak zaznaczono w niniejszym raporcie, niespełna jedna trzecia badanej młodzieży deklarowała swoją aktywność społeczną, z czego tylko 15% brała udział w działaniach na rzecz swojej miejscowości zamieszkania. W badaniach dotyczących kapitału społecznego lokalnych grup działania uzyskano wyniki, które wskazywały na to, że młodzież

z obszarów wiejskich stanowi bardzo niewielki odsetek członków LGD. Ponadto, zazwyczaj nie pełni ona ważnych funkcji w ich strukturach. Z pewnością większa otwartość władz lokalnych na działania młodzieży, zapewnienie im odpowiednich warunków do podejmowania aktywności społeczno - politycznych, zastosowanie szeregu zachęt i ułatwień w tej kwestii, pomogłyby w rozwijaniu potencjału młodych ludzi w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności. W konsekwencji młodzież częściej i chętniej angażowałaby się w inicjatywy na rzecz rozwoju lokalnego.

Reasumując. Wyniki badania potwierdzają wysokie aspiracje edukacyjne młodzieży wiejskiej. Udział badanych uczestniczących w pozaobowiązkowych zajęciach szkolnych rozwijających wiedzę, umiejętności i predyspozycje wynosił 2/3. Większe aspiracje do dalszej edukacji wyrażali licealiści, natomiast uczniowie ze szkół zawodowych (ZSZ i technikum) gotowi są zaprzestać edukacji czując się przygotowanymi do pracy zawodowej.

Ważnym atrybutem przedsiębiorczości i innowacyjności jest doświadczenie zawodowe badanych. Większość (3/4) ankietowanych wykonywała już pracę zawodową, najczęściej były to prace sezonowe (np. wakacyjne w kraju/za granicą). Blisko 45% młodzieży pomagała w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa domowego lub działalności gospodarczej. Te wyniki wskazują na ich duży potencjał w zakresie aktywności młodych z obszarów wiejskich.

Decyzja o pozostaniu, rozwijaniu się i samorealizacji na wsi zależy w głównej mierze od tego, jak miejscowość zamieszkania jest postrzegana przez młodzież. Jeśli warunki życia w danym środowisku oceniane są jako korzystne, ocena szans edukacyjnych i życiowych dokonywana przez młodych jest dużo bardziej optymistyczna (Domalewski 2006: 273). Dotychczasowe badania (Szafraniec 2011, Kwiecińska-Zdrenka 2004) pokazały, że młodzież postrzega wieś jako miejsce nieatrakcyjne. W niniejszych badaniach około 45% ankietowanych uważa, że ich miejscowość jest mniej atrakcyjna niż inne podobne. Na uwagę

zasługuje słaba aktywność władz lokalnych i innych instytucji i organizacji w zakresie rozwijania cech, umiejętności i postaw przedsiębiorczych młodzieży. Według deklaracji ¼ z nich w gminach organizowane są tego typu działania. Lepiej na tym tle prezentuje się oferta przedmiotów w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności zawarta bądź w programie edukacyjnym, bądź w dodatkowych zajęciach prowadzonych przez szkołę. Zdecydowana większość badanych stwierdza, że uczestniczyła w obowiązkowych zajęciach z zakresu przedsiębiorczości, organizowanych na terenie szkoły, na ogół pozytywnie je oceniając. Nieco mniej osób (połowa badanych) deklarowało, że nie uczestniczyło w zajęciach szkolnych dotyczących problematyki innowacyjności, natomiast młodzież, która miała okazję w nich uczestniczyć, oceniała je wyżej niż przedmioty dotyczące przedsiębiorczości.

Młodzież z obszarów wiejskich stanowi, zatem, duży potencjał rozwojowy. Posiada aspiracje edukacyjne, również dość często uczestniczy w zajęciach rozwijających umiejętności i wiedzę. Znacząca część ankietowanych brała udział w działalności społecznej, lecz tylko niewielki odsetek w działaniach na rzecz swojej gminy, większość osób wykonywała dotychczas pracę zawodową. Należy zwrócić uwagę na wysoki odsetek ankietowanych planujących po zakończonej edukacji wyjazd ze wsi do miasta lub za granicę. Jednym z powodów decyzji o opuszczeniu rodzinnej miejscowości mogły być niedogodności dostrzegane przez badanych w swoim najbliższym otoczeniu.

Zwraca się uwagę na to, że kształtowanie wśród młodych na obszarach wiejskich postaw przedsiębiorczych, które są jedną z ważnych determinant rozwoju społeczno-gospodarczego wsi, wymaga szczególnej uwagi i działań systemowych. Powyższe wyniki z badań mogą przyczynić się do opracowania strategii rozwoju przedsiębiorczości osób młodych z obszarów wiejskich.

BIBLIOGRAFIA

Altschuller H., 1972, *Algorytm wynalazku*, Biblioteka Wiedzy Powszechnej OMEGA

Bieniok H., 2007, *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych młodzieży w rodzinie, szkole i uczelni,* [w:] (red.) P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski, *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Warszawa

Bławat F., 2003, *Przedsiębiorca w teorii przedsiębiorczości i praktyce małych firm*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk

Błędowski P., Nowakowska M., 2010, *Podstawy kształcenia ustawicznego*, Wydawnictwo Ego, Łódź

Chell E., Athayde R., 2009, *The identification and measurement of innovative characteristics of young people*, Research Report, NESTA

Cierniak-Szóstak E., Karwińska A., 2007, *Socjalizacja do przedsiębiorczości. Możliwości i ograniczenia*, [w:] (red.) P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski, *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna,* Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Warszawa

Cybulska A., 2012, *Zaufanie społeczne*, komunikat CBOS nr 33/2012

Danilewicz D., 2014, *Wewnętrzne i zewnętrzne determinanty kształtujące postawę przedsiębiorczą*, [w:] (red.) A. Postuła, B. Glinka, J. Pasieczny, *Oblicza przedsiębiorczości*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa

Duraj J., Papiernik-Wojdera M., 2010, *Przedsiębiorczość i innowacyjność*, Difin, Warszawa

Entreprenörskapsforum. 2013, Entreprenörsk Aps - Utbildning – Från ABC Till Phd . Entreprenörskapsforum .

Glinka B., Gudkova S., 2011, *Przedsiębiorczość*, Oficyna, Warszawa

Godlewska–Majkowska H., Komor A., Zarębski P., Typa M., 2012, *Raport atrakcyjności inwestycyjnej województw*, Warszawa

Grzegorzewska-Mishka E., 2010, *Współczesne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w Polsce*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa

GUS 2013 (Bank Danych Lokalnych), stat.gov.pl

Hagen E., 1962, *On the Theory of Social Change*, IL: Dorsey Press, Homewood

Hipsz N., 2011, Wądołowska K., *Aktywność społeczna Polaków. Poziom zaangażowania i motywacje*, komunikat CBOS nr 62/2011

Hipsz N., 2014, *Wieś polska- stereotypy*, Komunikat CBOS nr 4/2014

Hytti, U., & Kuopusjärvi , P. 2004,. *Evaluating and Measuring Entrepreneurship and Enterprise Education: Methods, Tools and Pratices*. Entreva . Turkuu : Small Business Institute Business Research and Development Centre, Turku School of Economics and Business Administration.

Kailer, N. 2005, *Evaluation of Entrepreneurship Education at Universities* . University of Linz, Institute for Entrepreneurship and Organizational Development. University of Linz .

Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia, 2006, Zalecenia Parlamentu Europejskiego

Kożusznik B. (red.), 2010, *Psychologiczne uwarunkowania innowacyjności,* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Krzysztofek K., Szczepański M., 2002, *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice

Kwiatkowski J., 2003, *Partycypacja społeczna i rozwój społeczny*, Warszawa

Kwiecińska-Zdrenka, 2004, *Aktywni czy bezradni wobec własnej przyszłości?,* Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń

Marody M., 1976, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy. Analiza metodologiczne zasad doboru wskaźników w badaniach nad postawami*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa

Mądrzycki T., 1970, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa

Nawojczyk M., 2009, *Przedsiębiorczość. O trudnościach w aplikacji teorii*, Nomos, Kraków

Nowak S., 1973, *Teorie postaw*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa

Nowicki N. (red.), 2010, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk

OECD 2009, *Evaluation of Programmes Concerning Education for Entrepreneurship, report by the OECD Working Party on SMEs and Entrepreneurship*, OECD.

Państwowa Komisja Wyborcza, dane z 12.2010 roku, http://pkw.gov.pl/

Pietrzyk I., 2000, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa

Psyk-Piotrowska E., Sudra E. 2014, *Przedsiębiorczość osób młodych na wsi – stymulatory i bariery.*, Journal of Agribusiness and Rural Development1 (31), Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań

Psyk – Piotrowska E. i in.,2013, *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź

Ratajczak Z., 1980, *Człowiek w sytuacji innowacyjnej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa

Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013 rok, przewodniczący Janusz Witkowski, Warszawa

Rocznik Statystyczny Województw 2013 rok, przewodniczący Janusz Witkowski, Warszawa

Statystyczne Vademecum Samorządowca 2013 rok, http://stat.gov.pl/banki-i-bazy-danych/statystyczne-vademecum-samorzadowca/

Szafraniec K., 2011, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa

Sztompka P., 2005, *Socjologia zmian społecznych,* Wydawnictwo ZNAK, Kraków

Sztompka P.,2012, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków

Szulc A., *Twórcy magistrów. Jak powstają prace dyplomowe na zamówienie*, http://polska.newsweek.pl/praca-magisterska-cena-pisanie-prac-na-zamowienie-newsweek pl,artykuly,343997,1.html, data dostępu: 12.02.2015

Targalski J., Kosała M., Pichur A., 2007, *Postawy przedsiębiorcze wśród studentów kierunku ekonomia Akademii Ekonomicznej w Krakowie. Analiza wyników badań*, [w:] (red.) P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski, *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Warszawa

Tuziak A., 2013, *Innowacyjność w endogenicznym rozwoju regionu peryferyjnego. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa

United Nations, 2012,. Entrepreneurship Policy Framework And Implementation Guidance. The Division on Investment and Enterprise. United Nations.

World Economic Forum ,2010, *Global Education Initiative MENA Roundtable on Entrepreneurship Education.* Marrakech: World Ecomif Forum.

Zajda K., 2012, *Rozwój wielofunkcyjny, zrównoważony i innowacyjny w gminach wiejskich. Realizacja typu idealnego czy działania pozorne (na przykładzie powiatu radomszczańskiego),* Wieś i Rolnictwo, 3(156), s. 66-77

Zielińska M., 2006, *Uwarunkowania i przejawy przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] M. Strużycki, *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa

Informacje o autorkach

Autorki opracowań zamieszczonych niniejszym raporcie stanowią zespół naukowo-badawczy socjologów, kierowany przez profesor Uniwersytet Łódzkiego Elżbietę Psyk-Piotrowską. W pracach zespołu uczestniczą: cztery słuchaczki socjologicznego studium doktoranckiego - Ewa Gabryelak, Ewelina Gwara i Pamela Jeziorska-Biel, Ewelina Sudra, doktor o specjalności socjologia wsi -Katarzyna Zajda i kończąca rozprawę doktorską z zakresu metod badawczych w socjologii Agnieszka Kretek-Kamińska.

Krótkie informacje o Autorkach:

Ewa Gabryelak

Zainteresowania naukowo-badawcze: nierówności społeczne i próby ich niwelowania, szanse edukacyjne, fundusze Unii Europejskiej. Ukończyła studia magisterskie na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych (2005), specjalność amerykanistyka i mass media w Uniwersytecie Łódzkim. W 2008 roku ukończyła studia podyplomowe Fundusze Unii Europejskiej w Katedrze Europejskiego Prawa Gospodarczego i Zbiorowego Prawa Pracy na Wydziale Prawa i Administracji UŁ. Jest doktorantką w Katedrze Socjologii Wsi i Miasta UŁ na kierunku socjologia. W latach 2010 – 2012 stypendystka projektu: „Doktoranci – Regionalna Inwestycja w Młodych Naukowców - Akronim D – RIM" edycja II, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej, w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Przygotowuje pracę doktorską pt: *Fundusze Unii Europejskiej jako instrument poprawy sytuacji edukacyjnej dzieci i młodzieży z terenów wiejskich województwa łódzkiego*. Opublikowała 8 artykułów.

Ewelina Ewa Gwara

Zainteresowania naukowe związane z socjologią obszarów wiejskich. Ukończyła studia socjologiczne w Uniwersytecie Łódzkim w 2011 r. i jest doktorantką socjologii w Katedrze Socjologii Wsi i Miasta Uniwersytetu Łódzkiego. Praca magisterska pt. *Trajektorie*

wykorzystania zasobów lokalnych realizowane w wybranych gminach powiatu radomszczańskiego napisana pod kierunkiem profesor dr hab. Elżbiety Psyk-Piotrowskiej. Za bardzo dobre wyniki w nauce i wzorowe wypełnianie swoich obowiązków otrzymała nagrodę Rektora Uniwersytetu Łódzkiego – Medal za „Chlubne Studia". Rada Biznesu Wydziału Ekonomiczno–Socjologicznego UŁ przyznała Jej nagrodę za zaangażowanie społeczne i osiągnięcia naukowe. Temat rozprawy doktorskiej brzmi: *Postulowane a rzeczywiste formy współpracy organizacji pozarządowych z sektorem publicznym w województwie mazowieckim i warmińsko-mazurskim*. Jest autorką i współautorką około 10 publikacji dotyczących rozwoju obszarów wiejskich, a także odnoszących się do problematyki socjologii medycyny.

Pamela Jeziorska-Biel

Zainteresowania naukowo-badawcze związane z rozwojem obszarów wiejskich, aktywizacją społeczności lokalnych, odnową wsi. Studia magisterskie ukończyła z wyróżnieniem. Jest doktorantką na kierunku Socjologia w Uniwersytecie Łódzkim. Stypendystka projektu: „Doktoranci – Regionalna Inwestycja w Młodych Naukowców - Akronim D – RIM", współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej, w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Praca doktorka pt.: *Realizacja programu „Odnowa Wsi" a poziom zrównoważonego rozwoju gmin województwa łódzkiego* - w recenzjach.

Opublikowała 7 artykułów.

Agnieszka Kretek-Kamińska

Zainteresowania: metodologia badań społecznych, społeczeństwo obywatelskie, socjologia edukacji. Ukończyła studia socjologiczne w Uniwersytecie Łódzkim, od roku 2004 pracuje jako asystent w Katedrze Metod i Technik Badań Społecznych Uniwersytetu Łódzkiego. Przygotowuje pracę doktorską pt: *Strategie metodologiczno-badawcze młodej socjologii polskiej. Analiza rozpraw doktorskich z lat 1993-2013* pod kierunkiem dr hab. Anny Kubiak, prof.UŁ. Nagrodzona w 2014 r. przez Rektora UŁ za monografię: *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania* (nagroda zespołowa Rektora III stopnia).

Jest autorką lub współautorką 10 artykułów i współautorką trzech książek.

Ewelina Sudra

Zainteresowania naukowe: socjologia obszarów wiejskich i socjologia przedsiębiorczości. Ukończyła magisterskie studia socjologiczne w Uniwersytecie Łódzkim w 2011r. Za bardzo dobre wyniki w nauce i wzorowe wypełnianie swoich obowiązków otrzymała nagrodę Rektora Uniwersytetu Łódzkiego – Medal za „Chlubne Studia". Została laureatką Konkursu „na najlepszą pracę magisterską o mieście Piotrkowie Trybunalskim i regionie piotrkowskim" za pracę magisterską pt.: *Miejsca dziecięce w przestrzeni miejskiej* napisaną pod kierunkiem profesor dr hab. Elżbiety Psyk-Piotrowskiej. Jest doktorantką socjologii w Katedrze Socjologii Wsi i Miasta Uniwersytetu Łódzkiego. Pisze pracę doktorską na temat: *Przejawy i uwarunkowania postaw przedsiębiorczych młodzieży z obszarów wiejskich.* W dorobku naukowym ma ok 10 artykułów dotyczących problematyki wsi i socjologii medycyny.

Katarzyna Zajda

Zainteresowania: socjologia wsi. Studia magisterskie ukończyła w 2006 r , wyróżniona nagrodą Rektora Uniwersytetu Łódzkiego – Medal za „Chlubne Studia", w niespełna cztery lata później uzyskała także w Uniwersytecie Łódzkim stopień doktora z wyróżnieniem. Zatrudniona w 2010r. na etacie adiunkta w Katedrze Socjologii Wsi i Miasta UŁ. W 2013r. ukończyła studia podyplomowe w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu w zakresie "Statystyczna analiza danych w biznesie" z wynikiem bardzo dobrym.

Stypendystka Fundacji im. Heinricha Boella (lata 2005-2006), absolwentka Szkoły Liderów Organizacji Pozarządowych (2006 r.) oraz Szkoły facylitatorów budowania partnerstw lokalnych (2007 r.), laureatka konkursu „Wiedza z pasją" promującego innowacyjnych młodych naukowców (2011). Nagrodzona w 2011 r. przez Rektora UŁ za monografię (praca doktorska) *Nowe formy kapitału społecznego wsi. Studium przypadku lokalnych grup działania z województwa łódzkiego* (nagroda indywidualna III stopnia) oraz w 2014 r. za monografię : *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania* (nagroda zespołowa Rektora III stopnia). Dorobek naukowy obejmuje ponad 40

publikacji dotyczących społecznej problematyki wsi, w tym dwie książki i współautorstwo dwóch innych pozycji książkowych. Ostatnia książka wydana została w Niemczech w 2014 r p.t. *New Forms of Social Capital of Rural Areas,* przez wydawnictwo Lambert Academic Publishing.

Elżbieta Psyk Piotrowska

Zainteresowania: socjologia wsi. Absolwentka Socjologii Łódzkiej, zatrudniona w Uniwersytecie Łódzkim od 1972 r. Aktywność zawodowa związana głównie z Katedrą Socjologii Wsi i Miasta U.Ł. Uzyskany stopień doktora w 1977r. na podstawie obronionej pracy pt. *Funkcjonalne powiązania instytucji i organizacji wiejskich. Analiza układu gromadzkiego* (nagroda Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego II st), stopień doktora habilitowanego w 2005 r. Rozprawa habilitacyjna *Społeczne konsekwencje przekształceń własnościowych w rolnictwie państwowym,* uzyskała nagrodę Rektora UŁ.

Kierowała lub pełniła funkcję koordynatora, eksperta w wielu projektach badawczych, finansowanych z różnych źródeł, w tym ze środków w ramach programów unijnych (jak: w projektach MPiPS ze środków EFS *Diagnoza sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce* (2007-2008) i *Rynek pracy na obszarach popegeerowskich* (2008r.) czy projekcie *Wszechnica Skierniewicka*, współfinansowanym ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, priorytet IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, działania 9.3 - w latach 2011-12). W latach 2011-13 r. była kierownikiem projektu Narodowego Centrum Nauki *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania.* W roku 2014 r. monografia na podstawie tych badań uzyskała nagrodę zespołową Rektora UŁ. II stopnia. Współpracuje z samorządami terytorialnymi, instytucjami i organizacjami zajmującymi się problematyką obszarów wiejskich.

Jest autorką lub współautorką ok 90 opublikowanych opracowań. Wypromowała doktor Katarzynę Zajdę, aktualnie jest promotorem czterech doktorantek.